

פרדוקס הייצוג והכוח בבית המשפט לתביעות קטנות? על תביעות ביטוח, פערי כוחות וכף רגלו של השופט

שמואל בכר ואבישי קליין*

- א. מבוא
- ב. ליטיגציה צרכנית ובית המשפט לתביעות קטנות
  1. רקע: ליטיגציה ונקיטת הליכים משפטיים
  2. ההסדרים המיוחדים הנוהגים בבית המשפט לתביעות קטנות
- ג. ייצוג משפטי בבית המשפט לתביעות קטנות
- ד. שחקנים חוזרים, שחקנים חד-פעמיים ושאלת השוויון
  1. קצת על עקרון השוויון
  2. חוות דעת נציבות תלונות הציבור על השופטים
- ה. כיצד משפיע חוסר השוויון על מהלך הדיון ועל תוצאותיו?
  1. שיטת המחקר
  2. תוצאות סטטיסטיות
  3. ניתוח התוצאות
- ו. כף רגלו של השופט?
  1. כף רגלו האקטיבית והמגוננת של השופט
  2. כף רגלו "מתירת הספק" של השופט
  3. כף רגלו הבוועטת של השופט
  4. כף רגלו המפשרת של השופט

---

* ד"ר בכר, מרצה בכיר, המסלול האקדמי של המכללה למינהל – בית הספר למשפטים; ראש המוסד ליישוב סכסוכים וחבר המועצה הציבורית, ארגון אמון הציבור.
עו"ד קליין, בעל תואר מוסמך למשפטים, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר אילן; מייצג חברת ביטוח בתביעות קטנות (עובר לכתובת המאמר).
תודתנו נתונה לשירה אוהיון, לגלית ברונשטיין, ליניב ואקי, לטל ז'רסקי, ליפית לב-ארץ, לזאב ש. פרידמן, לנילי קרקו-איל, לאורנה רבינוביץ-עיני, לחיים שפירא, למשתתפי הסמינר המחלקתי בבית הספר למשפטים במסלול האקדמי המכללה למינהל, למשתתפי סדנת המחקר למצטיינים בבית הספר למשפטים במסלול האקדמי המכללה למינהל ולמשתתפי סדנת המשפט הפרטי בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית, על הערותיהם המועילות על טיוטות קודמות. אנו מודים לקרן המחקר של בית הספר למשפטים במסלול האקדמי של המכללה למינהל על הסיוע הכספי, ולדנה לפידוס ויניב מנו על הסיוע המסור במחקר.

- ז. מיפוי הבעיות והצעות לפתרון
1. ההשפעות השליליות של המצב הקיים
2. פתרונות אפשריים
- ח. סיכום
- ט. נספחים

"טוענים מתנדבים ייצגו צרכנים בתביעות קטנות

...

טוענים מתנדבים החלו לייצג מתלוננים בבתי משפט לתביעות קטנות [...] חשיבות העניין נובעת מכך שמרבית התביעות המוגשות בבתי הדין [צ"ל: בתי המשפט] לתביעות קטנות עוסקות בסכסוכים צרכניים או בכאלה הנוגעות לתלונות בגין שירות, אך על-פי התקנות [צ"ל: החוק] אין בבית משפט זה ייצוג של עורכי דין של אף אחד מהצדדים. בשנים האחרונות פיתחו החברות הגדולות (ובעיקר חברות הביטוח) דרך לעקוף את התקנות, והן שולחות מטעמן מתמחים בעריכת דין כמייצגים. עובדה זו מעמידה בעמדת נחיתות את התובע. מעבר לאי שוויון ביחסי הכוחות, צרכנים רבים מתקשים לעמוד על זכויותיהם בשל קשיי שפה, בשל חוסר ידע ובשל חוסר ניסיון".¹

א. מבוא

בית המשפט לתביעות קטנות הוקם, בין היתר, על מנת להקל על האזרח הקטן להביא את ריבו בפני ערכאה שיפוטית מהירה, ידידותית, יעילה וזולה.² כדי לקדם מטרה זו, בית המשפט לתביעות קטנות איננו ככול בדיני הראיות ובסדרי הדין הרגילים. כך, למשל, סעיף 62(א) לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-

¹ אורלי פלג-מזרחי "טוענים מתנדבים ייצגו צרכנים בתביעות קטנות" **גלובס** 20.5.2008, ניתן לצפייה בכתובת: www.globes.co.il/news/home.aspx?fid=829&did=1000343708&nagish=1 (נבדק לאחרונה ב־1.6.2009). כפי שהוסבר לנו על ידי המועצה הישראלית לצרכנות, יזמה זו נועדה לסייע לתובעים ברבדים שונים. בין אלו ניתן למנות התמצאות במסדרונות בית המשפט, איתור מקומות ההגשה של מסמכים וקבלת טפסים, ארגון החומר וסיוע בכתיבה או בייצוג לאותם תובעים שאין באפשרותם להתבטא בעברית ברהיטות.

² ראו למשל, רע"א 292/93 **סרבוז נ' ע. אופק בע"מ**, פ"ד מה(3) 177 (1994); רע"א 8144/04 **בווקר נ' בשקירוב**, ס' ח' להחלטה (לא פורסם, 20.3.2005).

1984,³ קובע כי "בית משפט לתביעות קטנות יהיה רשאי לקבל ראייה אף אם לא היתה קבילה בבית משפט אחר". סעיף 62(ב) לחוק בתי המשפט מוסיף ומורה, כי "בית משפט לתביעות קטנות אינו קשור בסדרי הדין הנהוגים בבית משפט אחר", וכי הוא מוסמך לפעול "בדרך הנראית לו מועילה ביותר להכרעה צודקת ומהירה". אפשרות הצדדים להיות מיוצגים על ידי מיופה כוח בבית המשפט לתביעות קטנות הוגבלה אף היא על ידי המחוקק. סעיף 63(א) לחוק בתי המשפט קובע, כי "ייצוג בעל דין בבית משפט לתביעות קטנות על ידי עורך דין יהיה רק ברשות בית המשפט ומטעמים מיוחדים שיירשמו".⁴ כן נקבע, כי ערעור על פסק דין בבית המשפט לתביעות קטנות יהיה ברשות בלבד.⁵ בירור הסכסוך המשפטי ללא ייצוג מקצועי ותוך שחרור מכבלי דיני הראיות וסדרי הדין המקובלים אמור להנגיש את מערכת המשפט לאזרח הקטן, ולנטרל (או למצער – לצמצם מאוד) את פערי הכוחות והמומחיות שבין התובע הטיפוסי (האזרח הקטן והבלתי מיומן) לבין חברות נתבעות.⁶

חלק ניכר מהתיקים המתבררים בבית המשפט לתביעות קטנות עוסקים בתביעות בגין נזקי רכוש הנגרמים עקב תאונות דרכים.⁷ בעקבות זאת, חברות הביטוח, המבטחות את הרכבים המעורבים בתאונות, מתדיינות תדיר בבתי המשפט לתביעות קטנות. התובע איננו מיוצג על ידי בא כוח בשל קיומו של ההליך בבית המשפט לתביעות קטנות, אולם חברות הביטוח מיוצגות בדיונים אלו על ידי "נציגים". הגם שלא מדובר בעורכי דין, נציגים אלו הנם עובדי חברה או מיופי כוח חיצוניים. פעמים

³ להלן: "החוק" או "חוק בתי המשפט".

⁴ ראו גם בג"ץ 2214/01 וינדזברג נ' בית המשפט לתביעות קטנות (לא פורסם, 4.4.2001).

⁵ ס' 64 לחוק. כפי שזכיר להלן בה"ש 47 וטקסט סמוך לה"ש ז, זהו חריג לכלל שלפיו ערעור ראשון הוא בזכות.

⁶ על פערי כוחות ומומחיות אלו נשפך דיו רב. בהקשר הכללי ראו למשל סיני דויטש **דיני הגנת הצרכן** א 59-66, 147-151 (2001); אורנה דויטש **מעמד הצרכן במשפט** 27 (2002). נשוב ונידרש לסוגיה זו בהרחבה בנקודות שונות לאורך המאמר.

⁷ כדי לבסס את הטעוניה המובאים במאמר ולגבותם ביקשנו מהנהלת בתי המשפט, על בסיס חוק חופש המידע, נתונים מספריים הנוגעים לסוגיות בהן המאמר דן. לצערנו, על-אף הזמן הרב שחלף הדבר לא הסתייע. להתרשמות לפיה חלק ניכר מהתיקים המתבררים בבתי משפט לתביעות קטנות עניינם נזקי רכוש שנגרמו בגין תאונות דרכים ראו אילנה עמירם "בית המשפט לתביעות קטנות" **אסימון – אתר הנשים של ישראל** 12.9.2005, ניתן לצפייה בכתובת: www.asimon.co.il/ArticlePage.aspx?AID=1241&AcatID=28 (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009). להתרשמות אנקדוטלית דומה ראו עמית גורביץ "הסיפור האמיתי" **מגזין לשכת עורכי הדין – מחוז תל אביב-יפו והמרכז** 8 (2006). גורביץ מדווח, כי בבית המשפט לתביעות קטנות בתל-אביב יושבים שני שופטים, השומעים בממוצע כעשרים תיקים ביום. "לשניהם ערכת שיפוט זהה: אוסף מכוניות צעצועים של ילדים פזורים על שולחנם. בתיקי תאונות הדרכים (שהיו הרוב בעת ביקורנו)...". ניתן לצפייה בכתובת: www.praktitum.com/images/Mar06/HiRes/22.jpg (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009).

רבות נציגים אלו הם סטודנטים למשפטים. תפקידם של הנציגים הנו להופיע בבית המשפט ולייצג את עמדת הנתבעים – חברת הביטוח והנהג המבוטח. לרוב, לנציגי חברות הביטוח ניסיון רב יחסית בליטיגציה, לצד היכרות קרובה עם עולם המשפט והביטוח, ולעתים תכופות אף עם השופט היושב לדין.⁸

כפי שנסביר להלן,⁹ יש בכך משום פגיעה בעקרון השוויון. לכאורה, פגיעה זו בשוויון חמורה במיוחד על רקע פערי הכוחות והמומחיות שבין התובע הטיפוסי בבית המשפט לתביעות קטנות לבין חברות הביטוח הנתבעות. על פניו, מציאות זו מביאה את האזרח הקטן למצב נחות, שבו סיכוייו לנצח בתביעתו כנגד חברת הביטוח קטנים מאוד.

נציבת תלונות הציבור על שופטים, השופטת (בדימוס) טובה שטרסברג-כהן, עמדה על בעיה זו בהרחבה בחוות הדעת שפורסמה בשנת 2006.¹⁰ כפי שהסבירה הנציבה, התשתית הרעיונית מאחורי ההסדר הקבוע בחוק בתי המשפט – המצמצם את יכולתם של הצדדים להיות מיוצגים בהליכי תביעות קטנות – מעוגנת בעקרון השוויון. "עיקרון השוויון לפני החוק", ציינה הנציבה בחוות דעתה, "עלול להיפגע ע"י התרת ייצוג ע"י אדם מקצועי ומיומן אל מול האזרח הקטן המייצג את עצמו".¹¹

מאמר זה מבקש לבדוק עד כמה מוצדק ומבוסס החשש כי כוחה ומימנותה של חברת ביטוח נתבעת וייצוגה בהליכי תביעות קטנות, אכן חותרים תחת עקרון השוויון באופן הפוגע בסיכויי התובע (האדם הפרטי) שאיננו מיוצג לזכות בתביעתו. לצורך בדיקה זו בחרנו להתמקד בתביעות רכוש המוגשות נגד חברות ביטוח בגין נזקי תאונות דרכים.¹² כפי ששמו של המאמר מעיד,¹³ וכפי שנדגים בהמשך,¹⁴ ניתוח תיקי תביעות אלו מעלה תוצאות מפתיעות. הנתונים מראים, כי סיכויי של תובע לזכות בתביעתו גדלים משמעותית כאשר הנתבעת הנה חברת ביטוח, המיוצגת על ידי בא כוח. ממצאים אלו מעלים שאלות מעניינות ומורכבות הנוגעות לדרך שבה פועלים בתי המשפט לתביעות קטנות.

בפרק ב' נדון בקושי העומד בפני צרכנים לממש את זכויותיהם באמצעות ליטיגציה בכלל, ובמטרת הקמתו של בית המשפט לתביעות קטנות ודרך עבודתו

8 על כל אלו נרחיב להלן בפרק ד.1.

9 שם.

10 "ייצוג בבית המשפט לתביעות קטנות (השלמה)" (חוות דעת של נציבות תלונות הציבור על שופטים, 7.8.2006).

11 שם. להרחבה ראו להלן פרק ג.2.

12 כאמור, מדובר בסוג התביעות הנפוץ ביותר בבית המשפט לתביעות קטנות; תביעות הקרויות בעגת העוסקים בתחום "תביעות פח".

13 להגדרת המושג "כף רגלו של הצ'נסלור" (The Chancellor's Foot) ולדיון נרחב ראו למשל .Radin Max, *The Chancellor's Foot*, 49 HARV. L. REV. 44 (1935).

14 להלן פרק ה'.

בפרט. במסגרת זו נפרט את ההבדלים העיקריים בין הליכי הדיון בבית המשפט לתביעות קטנות לבין בתי המשפט האזרחיים הרגילים. פרק זה, שהנו אינפורמטיבי בעיקרו, ישמש כתשתית להמשך דיוננו. בפרק ג' נתמקד בסוגיית הייצוג בבית המשפט לתביעות קטנות. תחילה נדון באיסור הייצוג על ידי עורך דין בבית המשפט לתביעות קטנות, בשים לב לכך שזכות הייצוג וזכות הגישה לערכאות הן זכויות בסיסיות.¹⁵ לאחר מכן נסקור את האפשרות של בעל דין להיות מיוצג על ידי "בא כוח", כמו גם את הדרך שבה מבקש החוק לשמור על שוויון בין המדיינים בהינתן אישור חריג לייצוג משפטי כאמור. בפרק ד' נעמוד על הסיבות שבעטיין נפגע עקרון השוויון, כאשר מצד אחד עומדת חברת ביטוח המיוצגת על ידי נציג מיומן ומקצועי ומן הצד שני עומד אזרח אשר איננו מורגל בהופעות בבית המשפט. כן נדון בחוות דעתה של נציבת השופטים. בפרק ה' נבקש לברר אם יש נפקות מעשית לחוסר השוויון בין הצדדים לדיון; ואם כן – מהי אותה נפקות. במסגרת פרק זה נציג נתונים כמותניים, הבוחנים את תוצאות הליכי הדיונים בתחום "תביעות הפח". הממצאים מראים, כאמור, כי סיכויי של תובע לזכות בתביעתו גדלים דווקא כאשר עליו להתמודד מול נציג מיומן. ממצאים מפתיעים אלו סותרים את האינטואיציה, את ההיגיון שבבסיס הוראות החוק וחוות דעתה של הנציבת, ואת הסברה המקובלת בספרות. בפרק ו' נציע הסברים אפשריים לממצאים המוצגים. בפרק ז' נסביר מדוע וכיצד פוגע המצב הנוכחי בתובעים, במבוטחים, בבתי המשפט ובצביון בכללותו. לאחר הסבר זה נצביע בקצרה על סוגי פתרונות אפשריים, העשויים למזער את הבעיות החמורות הקיימות במצב הנוכחי. נחתום בסיכום ובמסקנות.

ב. ליטיגציה צרכנית ובית המשפט לתביעות קטנות

בפרק זה נעמוד תחילה על הסיבות שבעטיין צרכנים נפגעים רבים מנמעים מליזום הליכים משפטיים נגד עוסקים-מעוולים. נדון במגוון מניעים: כלכליים, התנהגותיים ותרבותיים. לאחר מכן נעמוד על מאפייני בית המשפט לתביעות קטנות, על ההסדרים הייחודיים הנוהגים בו, ועל המטרות המרכזיות שלשמן נוסד.

1. רקע: ליטיגציה ונקיטת הליכים משפטיים

נקיטת הליכים משפטיים מצריכה יזמה, הכרוכה בהשקעת משאבים מרובים והוצאות גבוהות.¹⁶ הוצאות אלו כוללות, בין היתר, שכר טרחת עורך דין, אגרת משפט, הוצאות

¹⁵ שלמה לוין תורת הפרוצדורה האזרחית: מבוא ועקרונות יסוד 51, ס' 45 (1999). לדיון נרחב באפיונה של הזכות ראו גם להלן ה"ש 73 וטקסט נלווה.

¹⁶ היטיב לבטא זאת פרופ' רובין: "Litigation ranges from being rather expensive, to

משפט, משא ומתן עם הצד שכנגד, הוצאות נסיעה, אבדן ימי עבודה והמתנה ממושכת למיצוי ההליכים המשפטיים. לעתים עלויות אלו גבוהות דיון כדי למנוע מן הנפגע לממש את זכותו באמצעות נקיטת הליכים משפטיים.

עלויות גבוהות הן אך סיבה אחת להימנעות מליטיגציה. כאשר מדובר בתיקים הנדונים בתביעות קטנות, אחת מהסיבות המרכזיות לכך שנפגעים אינם מממשים את זכותם באמצעות פנייה לבית המשפט, היא ההיקף הנמוך יחסית של הנזק שנגרם לתובע-הנפגע במקרה הטיפוסי.¹⁷ סכום נמוך יחסית לא מצדיק, מבחינה כלכלית, שימוש בהליכים משפטיים. פעמים רבות, לפיכך, התועלת הצפויה ממימוש הזכות הצרכנית קטנה מהעלויות שהצרכן צפוי להוציא. לשון אחר: לעתים לא יהיה זה יעיל מבחינה כלכלית לפעול למימוש הזכות הצרכנית באמצעים משפטיים. יתר על כן, פעמים רבות הצרכן עלול לוותר על ניהול הליכים משפטיים בשל ראיית העוול שנגרם לו כעניין פעוט, שאיננו מצדיק "מלחמה" הכוללת את הפעלת המערכת השיפוטית.¹⁸

נוסף על כך, הצרכן הטיפוסי הנו חסר ניסיון ומומחיות משפטיים (One Shot Player). האזרח הקטן מגיע לבית המשפט לעתים נדירות, אם בכלל. לכך סיבות מספר: ראשית, חלק גדול מן הצרכנים איננו מודע כלל לעוול שנעשה להם.¹⁹ שנית, חלק מן

---

extremely expensive, to ferociously expensive, to make-your-hair-stand-up-on-and-knock-your-teeth-out-one-by-one expensive [...] Common law was remarkably blind to this difficulty. It devoted enormous attention to the measurement of damages, but ignored trial expenses". Edward L. Rubin, *Trial by Battle. Trial by Argument*, 56 ARK. L. REV. 261, 288 (2003)

17 ראו למשל סיני דויטש "בית המשפט לתביעות קטנות כמגן הצרכן" **עיוני משפט** ח 345-381 (1981).

18 בנוסף, לעתים השופטים עצמם מתייחסים אל התובע סכומים קטנים או פעוטים כאל טרדן השש אלי ליטיגציה. לעניין זה יפים דבריו של השופט (בדימוס) אוקון בבר"ע (מחוזי י"ם) 921/05 **דיאס נ' טמפו תעשיות בע"מ** (לא פורסם, 25.1.2006) לפיהם: "ההנחה שתביעה של 24 ש"ח כי היא טרדנית וקטנרנית היא משוללת יסוד [...] גם אם בחיי היום יום אינטרס זה נפרט לפרוטות [...] אין בכך כדי לגרוע מהחשיבות המצטברת [...] מטבע הדברים, התעלמות מתביעות קטנות מסוג זה משמעה פגיעה בהקפדה המתחייבת מיישומו של החוק [...] הדבר עלול לרפות את ידיהם של אותם בני הציבור המבקשים להקפיד על קיומו [...] צרכן זכאי לקבל יחס הוגן, ראוי וענייני גם (ובמיוחד) אם בקשותיו הן בקשות צנועות". להתייחסות תקשורתית לתביעות צרכניות הנתפסות כטרדניות ראו אורנית אבני-גורטלר "תביעות קטנות: נס לא קרה לנו" **Ynet** 26.12.2008, ניתן לצפייה בכתובת: www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3643895,00.html (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009).

19 לעניין חוסר מודעותם של צרכנים לזכויותיהם ראו למשל את תוצאות הסקר שערכה המועצה הישראלית לצרכנות בשיתוף מכון גיאוקרטוגרפיה, שלפיהן 44% מהנשאלים אינם יודעים דבר על הישגי חוק הגנת הצרכן, התשמ"א-1981, ומשמעויותיו. הסקר, שפורסם ב-17.3.2008, זמין באתר המועצה הישראלית לצרכנות, בכתובת: www.consumers.org.il/default.asp?catid={E6744F8D-30AA-4515-B671-3EDDC31CBE09}&details_type=1&itemid={084C1A03-

הצרכנים מטילים ספק בנוגע ליכולתה של מערכת המשפט לסייע בפתרון מצוקתם.²⁰ שלישית, חוסר ניסיונו של האזרח הקטן מרתיע אותו מלבצע פעולות משפטיות, הדורשות מומחיות מקצועית שאיננה ברשותו. רתיעה זו חזקה כפליים כאשר מול האזרח עומד נתבע, המנוסה במאבקים משפטיים ושזירת המשפט מוכרת לו היטב. העוסק-המעוול הנו לרוב שחקן חוזר (Repeat Player) בעל משאבים כלכליים וניסיון עסקי ומשפטי.²¹ מציאות זו, שבה נרחיב להלן,²² מוסיפה על הקושי שבו נתקל צרכן המבקש לממש את זכויותיו באמצעים משפטיים.

אם בכך לא די, במקרים רבים חושש הנפגע מעצם המעורבות בהליכים משפטיים, הנתפסת כחוויה שאיננה נעימה במיוחד.²³ זאת, הן בשל הצורך לשחזר את העוול ולעסוק בו במסגרת ההליך המשפטי, והן משום ששיטת המשפט האדברסרית נשענת, כידוע, על יריבות בין הצדדים המתדיינים. יריבות זו מזמינה ומעודדת שימוש בטקטיקות ומהלכים משפטיים, שנועדו לקעקע את אמינותו של הצד השני ולחשוף את חולשות טיעוניו ופגמו. התחושה הרווחת בקרב חלקים מן הציבור היא שבתי המשפט פועלים באופן פורמלי ונוקשה. באופן טבעי מעדיף התובע הפוטנציאלי שלא להיקלע למקום שבו הוא איננו חש בנוח. לעתים התובע יודע כי הוא עלול להידרש לענות על שאלות נוקבות, להיחקר נגדית, ולהיות מאוים לדבר אמת בשבועה. להליך המשפטי עלולות להתלוות תחושות שליליות של תסכול, כעס או אכזבה מההליך או מתוצאותיו. חוסר ההיכרות של האזרח הקטן עם המערכת המשפטית מחד גיסא, ורצונו הטבעי להימנע מעימותים לא נעימים מאידך גיסא, מביאים צרכנים רבים לוותר על ליטיגציה או על ניהול קונפליקט משפטי.

בנוסף, תוצאות ההליך המשפטי לרוב אינן ברורות. המציאות שבה אדם אינו יכול לדעת בוודאות אם בית המשפט יקבל את תביעתו גורמת להיסוס נוסף טרם הגשת התביעה. להגשת תביעה מתלווה החשש שבסופו של דבר עלול התובע לצאת מבית המשפט וידו על התחתונה.²⁴ על התובע להביא בחשבון כי במקרה שיפסיד בתביעתו,

{E-FC90-4E5E-B760-D082E004B47F} (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009).

²⁰ כאן ניתן למנות חוסר אמון במערכת המשפט, כמו גם חסמים הנעוצים במנטליות של אוכלוסיות מסוימות כדוגמת אנשים מבוגרים, עולים חדשים המגלים עמדות סקפטיות כלפי מוסדות שיפוטיים וחרדים שאינם פונים לבתי המשפט מסיבות דתיות-אידאולוגיות. לדיון נרחב במשוכות הגבוהות העומדות בפני אוכלוסיות מוחלשות המבקשות להיעזר בבתי המשפט ראו גם יובל אלבשן "נגישות האוכלוסיות המוחלשות בישראל למשפט" **עלי משפט** ג 497 (2003).

²¹ ראו המאמר הקלאסי Marc Galanter, *Why the "Haves" Come out Ahead: Speculations on the Limits of Legal Change*, 9 L. & Soc'y. Rev. 95 (1974).

²² ראו פרק ד'.

²³ ראו גם William L. Felstiner, Richard L. Abel & Austin Sarat, *The Emergence and Transformation of Disputes: Naming, Blaming, Claiming...*, 15 L. & Soc'y. Rev. 631 (1981).

²⁴ כאן נזכיר כי התובע הוא שנושא בנטל ההוכחה. וראו להלן פרק 2.1.

הוא עלול לשאת בתשלום הוצאות הצד שכנגד; הוצאות, שלעיתים עלולות להיות גבוהות אף מהסכום הנתבע. מציאות זו עלולה אף היא לגרום לויתור על הגשת תביעה, גם אם היא מוצדקת.²⁵ לפיכך אין פלא כי ניזוקים רבים, ובעיקר צרכנים ואנשים פשוטים, נוטים שלא לתבוע את נזקם באמצעות ניהול הליכים משפטיים.²⁶

2. ההסדרים המיוחדים הנוהגים בבית המשפט לתביעות קטנות

על רקע המכשולים העומדים בפני התובע הפוטנציאלי והחששות המתלווים להגשת תביעה על סכום נמוך יחסית, ניתן להבין את ההבטחה הגלומה בהקמתו של בית המשפט לתביעות קטנות:²⁷ להקל על האזרח ולאפשר בירור, בדרך פשוטה וקצרה, של תביעות כספיות בסכומים נמוכים יחסית.²⁸ בית המשפט לתביעות קטנות דן בתביעות אזרחיות לתשלום סכום שאינו עולה על 31,200 ש"ח,²⁹ או "למתן צו להחלפת מצרך או לתיקונו או לביטול העסקה",³⁰ כששווי המצרך או התיקון או סכום העסקה אינו עולה על הסכום האמור.³¹

לפיכך, מוסד התביעות הקטנות נועד לסייע לאזרח הקטן שבעטיים של הקשיים הכרוכים בפנייה לבתי המשפט האזרחיים הרגילים, אינו מביא את עניינו לבירור בפני

²⁵ תרחיש זה עולה בקנה אחד עם נטייתם של אנשים לגלות שנאת סיכון (Risk Aversion) או שנאת הפסד (Loss Aversion). לעומת זאת, חברות וגופים מסחריים הנם ככלל ניטרליים ביחס לסיכון (Risk Neutral), ולכן מקבלים החלטות על בסיס חישובי תוחלת. ניטרליות זו לעתים מתחזקת לאור העסקתו של מייצג כ"ריטיינר" או כאורגן של העוסק הנתבע.

²⁶ במחקרים שונים בצפון אמריקה שבחנו את ההתנהגות הצרכנית התברר כי רק כ-40% מהצרכנים שסברו כי נהגו בהם שלא כשורה בעסקה נקטו פעולה כלשהי בעקבות כך, כאשר הפעולה הנפוצה ביותר הייתה פנייה לעוסק עצמו בדרישה להחלפת המוצר, החזר כספי וכיוצא בזה. 1.5% בלבד מן הצרכנים שחשו עצמם נפגעים פנה לגורם שלישי כדוגמת נציגי תלונות לסוגיהם, ערכאות שיפוטיות וכדומה. ראו Iain D.C Ramsay, *Consumer Redress*, 31 U. TORONTO L.J. 117 (1981); Samuel Issacharoff, *Group Litigation of Consumer Claims: Lessons from the U.S. Experience*, 34 TEX. INT'L L.J. 135 (1999).

²⁷ בתי המשפט לתביעות קטנות הוקמו מכוח חוק שיפוט בתביעות קטנות, התשל"ה-1975. חוק זה בוטל, וכיום הוראותיו נכללות בחוק בתי המשפט.

²⁸ מובן שיחד עם הנגשת המערכת, בית המשפט לתביעות קטנות נתפס גם כ"מגן הצרכנים". ראו למשל דבריו של השופט אוקון בעניין **דיאס**, לעיל ה"ש 18, כמו גם בר"ע (מחוזי י"ם) 1043/05 **ברקוביץ' נ' איסתא ליינס** (לא פורסם, 24.1.2006).

²⁹ זאת לאחר שתקרת הסכום הועלתה מ-17,800 ש"ח על פי צו של שר המשפטים, שאושר בתאריך 7.7.2008 על ידי ועדת חוקה, חוק ומשפט.

³⁰ ס' 60(א) לחוק בתי המשפט.

³¹ ס' 60(ג) לחוק מורה כי שר המשפטים מוסמך לשנות את הסכום באישור ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת. על פי צו בתי המשפט (שינוי סכום התביעה בתביעות קטנות), התשנ"ח-1998, הסכום משתנה באחד בינואר בכל שנה בהתאם לשיעור עליית המדד.

ערכאות משפטיות.³² ההנחה המקובלת היא, שבאמצעות סדרי דין פשוטים, מהירים ובלתי פורמליים, ובאמצעות דיני ראיות "מרוככים" ואגרות משפט נמוכות, מוסד התביעות הקטנות מעניק לציבור הרחב פורום נגיש,³³ ידידותי ויעיל יותר לפתרון סכסוכים אזרחיים על סכומי כסף נמוכים יחסית.³⁴

משעמדנו בקצרה על הרקע ועל הרציונל להקמת בית המשפט לתביעות קטנות, נפנה לרונן בהבדלים המהותיים שבין בית המשפט לתביעות קטנות לבין בתי המשפט האזרחיים הרגילים. להלן נדון בקצרה במגוון סוגיות, מהותיות ופרוצדורליות, המאפיינות את בית המשפט לתביעות קטנות.³⁵ סקירה זו תסייע לנו להכיר טוב יותר

³² ראו דברי ההסבר להצעת חוק שיפוט בתביעות קטנות, התשל"ה-1975, ה"ח 208, לפיהם: "עיקר הכוונה בהקמת מוסד שיפוטי זה הוא לאפשר לאזרחים, הנאלצים לוותר על תביעותיהם משום ההוצאות הגדולות הכרוכות בכך והטרדה של משך ההתדיינות, להביא תביעות לסכומי כסף קטנים לפני המוסד השיפוטי החדש".

³³ נגישות זו מושגת גם באמצעות הסדרים ספציפיים העוסקים במקום השיפוט. יחסי צרכן-עוסק מוסדרים תיור באמצעות חוזים אחידים, כהגדרתם בסעיף 2 לחוק החוזים האחידים, התשמ"ג-1982. חוזים אלו מכילים, לרוב, תניית מקום שיפוט. באופן טיפוסי, האזרח הפשוט החותם על החוזה האחיד (או מקבלו בדרך אחרת) אינו בוחן תניית שיפוט זו ואינו מבין לעומק את משמעותה; ראו למשל Shmuel I. Becher, *Behavioral Science and Consumer Standard* (2007) 68 LA. L. REV. 118, 167-177. *Form Contracts*, כדי שתהיה לאזרח גישה נוחה לערכאות, בתי המשפט לתביעות קטנות מצווים להתעלם מתניות בחוזים אחידים העוסקות במקום השיפוט. כך, בתקנות שיפוט בתביעות קטנות נקבע, כי על אף האמור בכל הסכם בין בעלי הדין, מקום השיפוט יהיה במקום עיסוקו של הנתבע או במקום יצירת החבות; ראו תקנה 2 לתקנות שיפוט בתביעות קטנות (סדרי-דין), התשל"ז-1976 (להלן: "התקנות"). זאת, בניגוד למקובל בבתי משפט אחרים, שבהם נהוג כי להסכמת הצדדים בנוגע למקום השיפוט תוקף מחייב. ראו תקנה 5 לתקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984 (להלן: "תקסד"א"). בנוסף ראו סעיף 94 (9) לחוק החוזים האחידים, התשמ"ב-1982, הקובע כי חזקה על "תנאי המתנה על הוראת דין בדבר מקום שיפוט או המקנה לספק זכות בלעדית לבחירת מקום השיפוט או הבוררות שבהם יתברר הסכסוך" שהוא מקפח.

³⁴ סיני דויטש, לעיל ה"ש 17. כדי להגביר את נגישותם של בתי המשפט ולהתחשב בצורכי האזרח הקטן, חלק מבתי המשפט לתביעות קטנות מקיימים את דיוניהם בשעות אחר הצהריים והערב (כך הוא למשל בבתי המשפט שבתל-אביב, אשקלון וחדרה). דיונים בשעות אלו מקלים על האזרח שאיננו צריך להפסיד ימי עבודה כדי לנהל את תביעתו. עם זאת, מרבית הדיונים בבתי המשפט השונים (ובכלל זה בראשון-לציון, נתניה, פתח-תקווה ובאופן חלקי גם ירושלים), קבועים החל משעות הבוקר (ולעתים אף בעיקר בשעות הבוקר). בנוסף, האגרה הנדרשת לצורך הגשת תביעה בבתי המשפט לתביעות קטנות נמוכה מאוד. נכון להיום, סכום האגרה עומד על 1% מסכום התביעה ולא פחות מ-50 ש"ח; ראו תקנה 6 לתקנות. לפיכך, סכום האגרה המקסימלי הוא 312 ש"ח. הסדר זה אמור אף הוא לצמצם את העלויות שבהן נושא האזרח אגב ביורר תביעתו, ובכך לעודדו לממש את זכויותיו בערוצים משפטיים.

³⁵ חלק ניכר מסקירה זו נסמך על מאמרו של פרופ' סיני דויטש, לעיל ה"ש 17 או מושפע ממנו. האפיונים הנדונים רלוונטיים, כמובן, גם לבתי משפט לתביעות קטנות (וערכאות שיפוטיות א-פורמליות בכלל) במדינות אחרות. ראו למשל JOHN M. CONLEY & WILLIAM M. O'BARR,

את מסגרת ההתנהלות של בית המשפט לתביעות קטנות, והיא תתמקד באותם הברלים שישמשו בסיס לטענות שיוצגו בהמשך.

סמכות עניינית. אפשרויות התביעה בבית המשפט לתביעות קטנות מוגבלות. מוגבלות זו באה לידי ביטוי הן בסכום המקסימלי שניתן לתבוע בבית המשפט, הן בזהות התובע והן במספר התביעות שיכול אדם להגיש. מבחינת גובה הסכום, עצם הגדרתו של מוסד שיפוטי כבית משפט לתביעות קטנות מחייב סמכות התביעה בו תוגבל לסכומים קטנים. מבחינת זהות התובע, זכות התביעה בבית המשפט לתביעות קטנות מוענקת אך ורק ל"יחיד"³⁶. הגבלה זו נועדה למנוע שימוש לרעה בבית המשפט לתביעות קטנות על ידי תאגידים.³⁷ הצפת בית המשפט בתביעות של תאגידים תפגע ביעילות הדיון וביכולתו של בית המשפט לתביעות קטנות לפסוק את דינו במהירות. מבחינת מספר התביעות שיכול אדם להגיש לבית המשפט לתביעות קטנות, החוק מגביל את התובע להגשת חמש תביעות בשנה באותו בית משפט.³⁸ מגבלה זו עשויה למנוע טורדנות יתרה, כמו גם למנוע רכישת מיומנות וניסיון בנייה הליכים בפני ערכאה זו. בהקשר זה גם נזכיר, כי סמכות השיפוט של בית המשפט לתביעות קטנות מקבילה לזו של בתי המשפט השלום. עובדה זו מאפשרת לתובע המעוניין בכך להימנע מהבאת עניינו בפני בית המשפט לתביעות קטנות.

ייצוג על ידי עורך דין. בבית המשפט לתביעות קטנות, להבדיל מבית משפט אזרחי אחר, בעלי הדין מייצגים את עצמם, וייצוג על ידי עורך דין מותר רק ברשות בית המשפט ומטעמים מיוחדים שיירשמו.³⁹ לכאורה, מדובר בפגיעה בזכות יסוד של

RULES VERSUS RELATIONSHIPS: THE ETHNOGRAPHY OF LEGAL DISCOURSE 27 (1990)

("from a structural standpoint, the vast majority of informal courts share a number of common features, including low jurisdictional limits, reduced filing fees, prompt trial setting, the elimination of procedural and evidentiary technicalities, and the custom of litigants trying their cases without lawyers") (הערות השוליים הושמטו- ש.ב. וא.ק.).

36 יוער, כי המונח "יחיד" כולל גם רבים. כלומר, אין הגבלה על צירוף כמה תובעים יחד, כגון בעל ואשתו או דיירי בית; ובלבד שאינם תאגיד.

37 מעניין לציין כי בחלק ממדינות ארצות-הברית (כדוגמת קליפורניה וניו-יורק) חברות וגורמים מסחריים ניצלו את בית המשפט לתביעות קטנות (Small Claims Courts) כמכשיר לגבייה מהירה וזולה של חובות. בישראל ביקשו להימנע ממצב זה. ראו סיני דויטש, לעיל ה"ש 17. בכלי התקשורת דווח כי איגוד לשכות המסחר פנה בבקשה לשנות את החוק ולאפשר גם לחברות לתבוע בבית המשפט לתביעות קטנות. ראו: נועם שרביט "איגוד לשכות המסחר לשר המשפטים: לאפשר גם לחברות להגיש תביעות בבימ"ש לתביעות קטנות" **גלובס** 8.10.2006, ניתן לצפייה בכתובת: www.globes.co.il/news/docview.aspx?did=1000139702 (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009).

38 ס' 60(ב) לחוק בתי המשפט ("בית המשפט רשאי לא לדון בתביעה או בתביעה-שכנגד ולהעבירן לבית משפט שלום, אם ראה [...] שהתביעה הוגשה בידי תובע שכבר הגיש באותה שנה באותו בית משפט יותר מחמש תביעות").

39 ס' 63(א) לחוק בתי המשפט. כאשר שוחחנו עם העוסקים בתחום שמענו טענות נוספות, שלפיהן לעתים המייצג איננו מודיע לבית המשפט כי מדובר במייצג שהנו עורך דין, וכי לעתים חלק

מתדיינים להיות מיוצגים על ידי באי כוח. ואולם קידום דיונים מהירים, זולים ופורמליים פחות, התורמים להנגשת מערכת המשפט ולשוויון בין המתדיינים, הנה מטרה חשובה המצדיקה הטלת מגבלות על ייצוג (ובתנאי שמדובר בתביעות בסכום כספי קטן כאמור). בשל המטרה המיוחדת שלשמה הוקם בית המשפט לתביעות קטנות, סבר המחוקק כי פגיעה זו הנה ראויה. נשוב לנקודה חשובה זו בהרחבה להלן.⁴⁰

סדרי הדין וראיות. כפי שכבר ציינו,⁴¹ חוק בתי המשפט קובע כי "בית משפט לתביעות קטנות אינו קשור בסדרי הדין הנוהגים בבית משפט אחר, ובכפוף לסדרי דין שהתקין שר המשפטים לעניין סימן זה, יפעל בדרך הנראית לו מועילה ביותר להכרעה צודקת ומהירה".⁴² חופש הפעולה שניתן לשופטי בית המשפט לתביעות קטנות הנו רב ביותר. זאת, משום שהסטייה מסדרי הדין הרגילים מסייעת לאזרח הקטן, שאינו בקיא בסדרי הדין, להציג את טענותיו ביתר קלות. בנוסף, ברור הסכסוך בדרך א-פורמלית מונע אווירה משפטית נוקשה, העלולה להרתיע תובעים פוטנציאליים. הוא הדין בנוגע לקבילות ראיות. חוק בתי המשפט קובע כי "בית משפט לתביעות קטנות יהיה רשאי לקבל ראיה אף אם לא הייתה קבילה בבית משפט אחר".⁴³ סטייה זו עשויה אף היא לעודד אווירה נוחה וידידותית יותר. כמו כן, הסטייה מדיני הראיות עשויה להיטיב עם בעלי דין, משום שהיא מאפשרת הכרעה מהירה וחוסכת הבאה של עדים.

בנקודה זו חשוב להעיר כי מלומדים חלוקים בדעתם בנוגע להסדר זה. מחד גיסא, ד"ר קלינג סבור כי הסדר זה איננו ראוי. לשיטתו, ההסדר עלול לפגוע ביכולתו של בית המשפט לרדת לחקר האמת (המשפטית) באופן יעיל וטוב.⁴⁴ מאידך גיסא, פרופ' דויטש מצדד בסטייה מסדרי הדין בבתי המשפט לתביעות קטנות. לטענתו, בית המשפט לתביעות קטנות הוקם כדי לסייע לאזרח הקטן לפנות לבית המשפט. עמידה על דרישות ראייתיות פורמליות, לדעתו של דויטש, עלולה להקשות על האזרח הקטן שלא לצורך ולהרתיעו מלהגיש את תביעתו.⁴⁵

אנו סבורים כי הגם שסטייה מסדרי הדין לעתים הכרחית, הרי אין להפריז בה יתר על המידה. את הערך החשוב של הנגשת מערכת המשפט לאזרח הקטן יש לאזן לא

ההשופטים מתירים את הייצוג ללא בחינה מעמיקה ולעתים אף ללא הנמקה. כן ראו, למשל, אלבשן, לעיל ה"ש 20, בעמ' 523-524 (ובייחוד הדוגמאות המובאות שם, בהערות 168-169). כיוון שהנושא איננו עומד במוקד המאמר ובהיעדר נתונים נרחבים ומבוססים לא נרחיב בטענות אלו.

40 ראו להלן פרק ג', המתמקד בזכות הייצוג בבתי המשפט לתביעות קטנות.

41 ראו לעיל טקסט סמוך לה"ש 3 לעיל.

42 ס' 62(ב) לחוק בתי המשפט. ברוח זו, תקנה 13 לתקנות קובעת כי "בית המשפט יקבע את סדר הבאת ראיות וטענות הצדדים בדרך שנראית לו".

43 ס' 62(ב) לחוק בתי המשפט.

44 גבריאל קלינג "בית המשפט לתביעות קטנות" הפרקליט ל 520 (1975).

45 סיני דויטש, לעיל ה"ש 17.

רק עם חקר האמת (כפי שטוען ד"ר קלינג), אלא גם עם ערכים נוספים. כך, והגם שמדובר בטריבונל מיוחד המשוחרר מכללי פרוצדורה נוקשים, לוודאות המשפטית וליציבות הדין חשיבות רבה. כיוון שכל שופט מוסמך לסטוט מסדרי הדין ככל שייראה לו, לעתים מתעורר חשש של ממש לחוסר אחידות בפסיקת השופטים בבתי המשפט לתביעות קטנות.⁴⁶ בנוסף, היעדר הקפדה על סדרי דין ועל רישום פרוטוקול מסודר ומפורט עלול לפגוע ביכולתו של בית המשפט המחוזי להתמודד עם בקשות רשות ערעור.⁴⁷ נקודה זו חשובה במיוחד על רקע העובדה שהתניית ערעור ראשון בקבלת רשות מנוגדת לכלל שלפיו הערעור הראשון הוא בזכות,⁴⁸ ובעיקר לאור הגישה המקובלת שלפיה לא בנקל ייעתר בית המשפט המחוזי לבקשת רשות ערעור.⁴⁹

⁴⁶ אחד מכותבי מאמר זה חווה את הדברים הלכה למעשה בהופעותיו בבתי המשפט. כך למשל סעיף 17(א) לפקודת הראיות [נוסח חדש], התשל"א-1971, קובע כי "לא התייצב המצהיר, רשאי בית המשפט לפסול תצהירו מלמשם ראייה". בנוסף, תקנה 522(ג) לתקסד"א קובעת כי "לא התייצב המצהיר בהתאם להודעה, לא ישמש תצהירו ראייה אלא ברשות מיוחדת מאת בית המשפט או הרשם". באופן דומה, בפסיקה נקבע כי "זכותו של בעל-דין שמורה לו – מכוח חוק חרות – לקיים חקירה שכנגד של יריבו, בין כשהמדובר בהליך העיקרי ובין כשהמדובר בהליכי ביניים"; רע"א 2508/98 מתן י. מערכות תקשורת ואיתור בע"מ נ' מילטל תקשורת בע"מ, פ"ד נג(3) 26 (1998). הלכה למעשה, ישנם שופטים בהליכי תביעות קטנות שאינם מסכימים לקבל תצהיר בכתב ללא עדות פיזית של נותן התצהיר (וזאת, כדי שהמצהיר יוכל להיחקר נגדית). בה בעת, שופטים רבים אחרים מסכימים לקבל תצהיר זה כראיה ולעתים אף עדות בכתב אשר אינה נתמכת בתצהיר כלשהו. יתר על כן, כרסום בוודאות וביציבות עלול לפגוע, בסופו של יום, באזרח הקטן, שאינו יכול לכלכל את צעדיו בתבונה ולחשב את סיכויי הצלחת תביעתו. אם יש לתובע ראיות שיתקבלו על ידי שופט אלמוני, אך יידחו על ידי שופט פלמוני, הוא עלול להירתע מלהגיש את התביעה בשל חוסר הוודאות הכרוך בהוכחתה. לטעמנו, מצב דברים זה איננו ראוי במערכת משפטית המתהדרת באובייקטיביות שיפוטית.

⁴⁷ ס' 64 לחוק בתי המשפט קובע כי על פסק דינו של בית המשפט לתביעות קטנות ניתן לערער בפני בית המשפט המחוזי, אם ניתנה רשות לכך מאת שופט של בית משפט המחוזי. בקשה כאמור יש להגיש לבית המשפט המחוזי תוך 15 ימים מיום מתן פסק הדין. בעיתונות צוין כי מהנהלת בתי המשפט נמסר כי כ-44,000 תיקים נפתחים בשנה בבית המשפט לתביעות קטנות, ומתוכם על כ-1,000 החלטות מוגשות בקשות רשות לערער. ראו לילך ויסמן "הועלתה תקרת התביעות בבית המשפט לתביעות קטנות: מ-18 אלף שקל ל-30 אלף שקל" **גלובס** 9.7.2008, ניתן לצפייה בכתובת: www.globs.co.il/news/home.aspx?fid=829&did=1000358966 &nagish=1 (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009).

⁴⁸ כך למשל סעיף 52(א) לחוק בתי המשפט קובע כי פסק דין של בית משפט שלום ניתן לערעור לפני בית משפט מחוזי. באופן דומה, סעיף 41(א) לחוק זה קובע כי פסק דין של בית המשפט המחוזי בערכאה ראשונה ניתן לערעור בפני בית המשפט העליון.

⁴⁹ עמד על כך בית המשפט בכר"ע (מחוזי י"ם) 567/03 **טננהאוז נ' י.ד. רכב ותחבורה בע"מ** (לא פורסם, 12.12.2003). באומרו: "רשות ערעור על פסק דין של בימ"ש לתביעות קטנות לא תינתן אלא כשמדובר בטעות משפטית או עובדתית גלויה וברורה ופשוטה, ואילו כשמדובר בנושא משפטי שאין בו פסיקה משפטית ברורה וחד משמעית לא תינתן בדרך כלל רשות ערעור **אפילו** אם מדובר בשאלה בעלת חשיבות עקרונית או ציבורית" (ההדגשה שלנו – ש.ב. ו.א.ק.). ודאי

מינוי שופטים. לרקע ולניסיון של שופטי בית המשפט לתביעות קטנות חשיבות רבה. כידוע, השפיטה היא מלאכה הניזונה ממאמץ משותף של השופט ושל המתדיינים. מכיוון שבבתי המשפט לתביעות קטנות עורכי דין לרוב אינם מעורבים בייצוג הלקוח ובהכנת כתבי הטענות, נכון לשופט אתגר מיוחד. על השופט "לתרגם" את דברי הצדדים (שלעתים מאריכים בדברים ומביעים עצמם באופן מבלבל) לשפה ברורה וקוהרנטית, לסווג את המקרה שלפניו לדוקטרינה משפטית קונקרטית ולהפריד מוץ מבר בעדויות הצדדים וטענותיהם.⁵⁰ ברי כי הכשרתו של השופט וניסיונו משפיעים על יכולתו לבצע משימה זו בהצלחה.

מניסיונו ומן התצפיות שערכנו עולה, כי בבתי המשפט לתביעות קטנות ניתן למצוא מגוון רחב במיוחד של שופטים.⁵¹ ישנם שופטים אשר כל תפקידם הוא לשפוט בבית המשפט לתביעות קטנות.⁵² מחד גיסא, לעתים מדובר בשופטים אשר נמצאים בתחילת הקריירה השיפוטית שלהם. מאידך גיסא, לעתים מדובר בשופטים בדימוס, אשר סיימו את תפקידם השיפוטי ה"רגיל" וממונים כשופטים לתביעות קטנות. בנוסף, עקב העומס הגדול על בית המשפט לתביעות קטנות, גם שופטי שלום אחרים מקדישים מזמנם ודנים באופן מרוכז בימים מסוימים בתביעות קטנות.⁵³ גם מידת היכרותם של השופטים השונים עם התחום הצרכני בכלל ועם תחום הביטוח בפרט משתנה במידה משמעותית ביותר. למצב דברים זה עלולה להיות השפעה שלילית על אחידות הפסיקה ועל אופן ניהול ההליכים על ידי בית המשפט. גם לנקודה זו נחזור בהמשך.⁵⁴

ג. ייצוג משפטי בבית המשפט לתביעות קטנות

זכות הייצוג על ידי עורך דין הנה זכות בסיסית בישראל⁵⁵ ומחוצה לה.⁵⁶ בעולם של

וודאי שכך הם פני הדברים בעת בקשת רשות ערעור שנייה בפני בית המשפט העליון; ראו עניין **בודקר**, לעיל ה"ש 2.

⁵⁰ ראו O'BARR & CONLEY, לעיל ה"ש 35, בעמ' 27.

⁵¹ ראו גם אורנה דויטש, לעיל ה"ש 6, בעמ' 272.

⁵² הדבר נהוג, למשל, בפתח-תקווה, בתל-אביב ובירושלים.

⁵³ לעתים מדובר בשופטי שלום המצויים בתורנות. יוער כי בנסיבות אלו מוכנסים בין לבין הדיונים בתיקי התביעות הקטנות עצורים לדיוני מעצרים. דבר זה מאריך את זמני ההמתנה באופן משמעותי, וגורם לפיגורים גדולים מאוד בלוח הזמנים של בית המשפט.

⁵⁴ להלן פרק ו'.

⁵⁵ בהליכים מסוימים, כדוגמת הליכים פליליים, מוכרת זכות הייצוג כזכות חוקתית. ראו למשל גבריאל קלינג **אתיקה בעריכת דין** 319 (2001), והאסמכתאות המוזכרות שם. לדיון כללי יותר ראו לוין, לעיל ה"ש 15, ס' 45 ("זכות האדם לייצוג מהווה אף היא חלק מזכויות היסוד. זכות הייצוג הפכה לחלק מכללי הצדק הטבעי [...] עיקרי הצדק הטבעי הינם תנאי מוקדם לעשיית משפט בכלל ומשפט הוגן בפרט [...] הזכות למנות מייצג הנה חלק ממשפט הוגן"). כן ראו אהרן

היום קשה לאדם לממש את זכויותיו ללא ייעוץ או ייצוג משפטי. האזרח הפשוט איננו מכיר את מערכת המשפט; הוא איננו מודע לחקיקה הענפה, איננו מכיר את השפה המשפטית, והוא איננו יודע כיצד מתנהלים הליכים משפטיים.⁵⁷ גם היכרותו עם ההלכה הפסוקה מזערית. עורך דין, הבקיא בכל אלו, אמור לסייע לאזרח הקטן להבטיח את זכויותיו.⁵⁸ הדעת אף נותנת, כי ייצוג על ידי עורך דין יגביר את סיכויי הצלחתו של בעל הדין בהליך המשפטי.⁵⁹ לפיכך הכלל הנו כי ייצוג בבית משפט נמנה עם אותן פעולות שיכולות להיעשות רק על ידי עורך דין.⁶⁰

ברק פרשנות במשפט ג – פרשנות חוקתית 432 (2001) ("מכבודו של אדם ניתן להסיק את זכותו לעורך דין"). להכרה פסוקה בזכות הייצוג כזכות כחלק מכללי הצדק הטבעי ובהשפעתם של חוקי היסוד על הזכות לייצוג ראו למשל ע"ש (מחוזי י-ם) 1076/02 יהודה נ' ראש לשכת הסיוע המשפטי, מחוז ירושלים והדרום (לא פורסם, 2.3.2003). לפסיקה ברוח זו של בית המשפט העליון ראו בג"ץ 1437/02 האגודה לזכויות האזרח בישראל נ' הש"ר לביטחון פנים, נח (2) 761, 746 (2004): "זכותו של אדם לקבלת שירותים משפטיים ובכללה הזכות להיפגש עם עורך-דין והזכות להיות מיוצג על ידו היא זכות יסוד, המגשימה את החירות המוקנת לו למנות לעצמו שלוח כרצונו, וכן את זכותו להליך הוגן".

56 בארצות-הברית, זכות הייצוג מעוגנת בתיקון החמישי לחוקת ארצות-הברית. על פי האמור בתיקון זה, "No person shall be [...] deprived of life, liberty, or property, without due process of law" (ההדגשה הוספה – ש.ב. וא.ק.). באנגליה, מקובל לסבור כי המקור ההיסטורי לזכות להליך הוגן (Due Process) הנו ה־ Magna Carta. ראו למשל Raoul Berger, "Law of the Land" Reconsidered, 74 NW.U.L. REV 1 (1979).

57 ראו למשל William M. O'Barr & John M. Conley, *Lay Expectations of the Civil Justice System*, 22 L. & Soc'y. REV. 137 (1988). לטענת המחברים, מתדיינים בהליכי תביעות קטנות מוטרים מפרוצדורה משפטית (ופחות ממהות); שוגים בהבנת המשמעות של היות המערכת אדברסרית; ואינם מבינים כיאות את מגבלותיו של בית המשפט לתביעות קטנות בכל הקשור למגוון הסעדים ולסוגי הסעדים שבאפשרותו לתת. שם, בעמ' 139, 159.

58 ראו גם יורם רבין "הזכות לייצוג וסיוע משפטי בהליך אזרחי בעקבות רע"א 6810/97 בן שושן נ' בן שושן" המשפט 1 ו 225, 235 (2001): "הזכות של הפרט לייצוג על ידי עורך דין הנה זכות דיונית מוכרת הנובעת מההכרה, כי הייצוג למול רשויות המדינה הנה פעמים מלאכה סבוכה אשר אין הפרט יכול לעשותה כראוי. עורך דין שהוכשר לכך, שיועד דת ודין, ושמלאכתו בכך, מוכשר יותר להגן על האינטרסים של שולחו מאשר הוא עצמו".

59 לפי דיווח אמפירי אחד, כאשר מדובר בהליכי בורות צרכניים שנערכו בארצות-הברית, לקוחות שאינם מיוצגים זכו ב-44.9% מן התביעות, ואילו לקוחות מיוצגים זכו ב-60.2%. ראו Christopher R. Drahozal & Samantha Zyontz, *An Empirical Study of AAA Consumer Arbitration* (working paper, 2009), ניתן לצפייה בכתובת: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1365435 (נבדק לאחרונה ב-18.8.2009). לנתונים מסויגים, הנוגעים להכרעות שיפוטיות בסכסוכים אזרחיים בטייוואן (בעלת אופי אינקוויזיטורי יותר), ראו להלן ה"ש 65. נחזור לנקודה חשובה זו בהמשך.

60 ס' 20(1) לחוק לשכת עורכי הדין, התשכ"א-1961. כן ראו סעיף 472 לתקסד"א הקובע כי "כל פעולה בבית המשפט הנדרשת מאת בעל דין או המותרת לו על פי דין, רשאי בעל הדין לעשותה בין בעצמו ובין על ידי עורך דין". בית המשפט פירש הסדר זה כהסדר שלילי האוסר ייצוג שלא על ידי עורך דין. ראו למשל בר"ע 206/75 נרסון נ' משה"ב חברה לשיכון, פ"ד (1) 269 (1975).

לייצוג על ידי עורך דין יתרונו רבים, ונמנה כאן את עיקרם. ראשית, עורכי דין יכולים לסייע לניהול התקין של המשפט ולחשיפת האמת.⁶¹ עורכי הדין, המציגים את טיעוניהם בשפה ברורה וסדורה תוך התעמתות עם טענות הצד שכנגד, מסייעים לבית המשפט בגילוי האמת המשפטית.⁶² בנוסף, עורכי הדין מסייעים בניהול יעיל של הדיון. הם מבינים היטב את המצב המשפטי, ומיומנים במיקוד המחלוקת הרלוונטית, כמו גם בהבחנה שבין עיקר לטפל.⁶³ בנוסף, ייצוג על ידי עורך דין יכול לעתים לחסוך זמן שיפוטי. היבט אחד של חיסכון זה נובע מהעובדה כי עורך הדין עשוי להניא את לקוחו מלהגיש תביעות סרק או כאלו שאינן מבוססות דיין.⁶⁴ יתר על כן, עורכי הדין עשויים לחסוך לעתים זמן שיפוטי, כיוון שייצוג על ידי עורך דין ממצער את הצורך (של השופט) להסביר לצדדים את מהות ההליך ואת זכויותיהם וחובותיהם. לבסוף, במצבים מסוימים נוטים עורכי דין להציע, לקדם ולאמץ פשרות,⁶⁵

⁶¹ המערכת המשפטית האדברסרית נסמכת על כך כי כאשר שני צדדים מיוצגים על ידי עורכי דין המעלים בפני בית המשפט את הטענות הטובות והחזקות ביותר, יקל על בית המשפט לרדת לחקר האמת. ראו למשל Gerald Walpin, *America's Adversarial and Jury Systems: More Likely to Do Justice*, 26 HARV.J.L & PUB. POL'Y 175 (2003); Robert G. Johnston and Sara Lufrano, *The Adversary System as a Means of Seeking Truth and Justice*, 35 J. MARSHALL L.REV.147 (2002). כן ראו בג"ץ 4330/93 גנאם נ' ועד מחוז תל אביב של לשכת עורכי הדין, פ"ד נ (4) 221, 232 (1996) ("הופעה ללא ייצוג עלולה ליצור חוסר איזון בין הצדדים ובכך לפגוע בתפקודה של השיטה").

⁶² להבחנה בין אמת משפטית לאמת עובדתית ראו למשל ע"א 1354/92 היועץ המשפטי נ' פלונית, פ"ד מח(1) 711 (1994). על העימות שבין שתי אמיתות אלו ראו למשל אהרן ברק **שיקול דעת שיפוטי** 247–248 (1987). הדיוטות אינם מודעים לפער שבין השניים, דבר המחדד את החשיבות שבייעוץ משפטי ובייצוג על ידי עורך דין.

⁶³ הדיוטות, לעומת זאת, נוטים לספר לשופט סיפורים ארוכים ולא רלוונטיים, הגוזלים זמן רב. זוהי הדעה המקובלת בספרות, וזוהי גם התרשמותנו הסובייקטיבית המבוססת על תצפיות רבות שקיימנו בבתי המשפט לתביעות קטנות. כך לדוגמה מתדיינים רבים בתביעות פח נוטים להאריך בהדגשת עברם התעבורתי הנקי, וחלקם אף טורחים להמציא לבית המשפט תיעוד ואישורים רלוונטיים.

⁶⁴ ראו גם אהרון פולונסקי "בתי משפט לתביעות קטנות" **הפרקליט** ל 347 (1975): "בעוד ששערי היכל הצדק יהיו פתוחים לרווחה למתדיין 'הקטן' ותאפשר כניסה כמעט חופשית לאולם ההתדיינות ויציאה מהירה ממנו, הרי קיימת גם סכנה שפישוט זה עלול להוות פיתיון לאנשים להרבות בהתדיינות אף אם היא מחוסרת יסוד (ומי יכחיש כי אנו עם שאינו סולד מהתדיינות) [...] וכל זה משום שלא תהיה כל ביקורת וכל מסננת לגבי התביעות השונות המרובות שתוגשנה על ידי המתדיין [...] קיימת סכנה כי במקום לצמצם את התביעות – דבר שבדרך כלל נעשה על ידי עורך דינו של התובע בטרם מגיש את תביעתו לבית המשפט, ויזהיר את התובע על הסיכויים והסיכונים של התביעה, הרי כעת עם הפעלת החוק החדש כל זה ייעלם והתוצאות מי ישרון".

⁶⁵ נכונות זו לקדם פשרות הנה תלויה הקשר ועשויה לנבוע מסיבות שונות. כך, למשל, עורך דין הנו מנותק רגשית ואובייקטיבי יותר מלקוחו, ולכן ייטה פחות להילחם "בשם העיקרון" או מטעמים נקמניים. באופן דומה, הניתוק, הניסיון המקצועי והאובייקטיביות מאפשרים לעתים

המקצרות הליכים, ובכך חוסכות זמן שיפוטי.

לאור כל האמור לעיל, ראוי להתעכב על הסיבות שבגינן ייצוג משפטי איננו מקובל בהליכי תביעות קטנות.⁶⁶ הסיבה הראשונה הנה הרצון למנוע הוצאות גדולות לצדדים, ובייחוד – לתובע הפוטנציאלי. כאמור, אחת המטרות העיקריות של בית המשפט לתביעות קטנות היא קיום הליכים דינמיים זולים אשר יעודדו את השימוש בערכאות משפטיות, גם כאשר הסכום נסוב על סכומים נמוכים יחסית. ייצוג על ידי עורכי דין ייקר את בירור התביעה, ובכך יפגע במטרה חשובה זו. שנית, ייצוג על ידי עורך דין מוסיף לפורמליות של ההליך המשפטי ולסרבולו. עורכי הדין, המורגלים בפרוצדורה משפטית, לעתים חוקרים ארוכות את הצד שכנגד. פרקטיקה זו עלולה לפגוע ביכולתו של השופט לברר את הסכום במהירות וביעילות. שלישית, ייצוג על ידי עורך דין עלול להרתיע תובעים פוטנציאליים. אותם תובעים עלולים לפחד להגיש את תביעותיהם – או למהר ולהתפשר עם הצד שכנגד – מחשש לעימות עם בעל מקצוע מיומן הבקיא ברזי המשפט.

ככל זכות, גם הזכות לייצוג איננה מוחלטת. כאן יש לאזן בין זכות הייצוג לבין שיקולים ראויים אחרים של טובת הציבור.⁶⁷ בהקשר דנן, הפגיעה בזכות לייצוג של הנתבע⁶⁸ איננה כה חמורה.⁶⁹ במקרה שבו עסקינן, מדובר בתביעות בסכומי כסף (או

לעורך הדין להעריך באופן ראלי יותר את סיכויי לקוחו לזכות בהליך המשפטי. ראו בהקשר זה Russell B. Korobkin & Chris Guthrie, *Psychology, Economics, and Settlement: A New Look at the Role of the Lawyer*, 76 TEX. L. REV. 77 (1997).
 כותבי המחקר מצדדים בכך שעורכי דין "ירסנו" את הלוקוחות וישאפו לסיים את התיקים בפשרה, כיוון שהם (ולא לקוחותיהם) אלה אשר יכולים לבצע את האיזון הכלכלי הנכון בנוגע לתביעה. בנוסף, פעמים רבות לעורך דין אינטרס כלכלי לסיים את הטיפול בתיק בפשרה, וזאת, בשל הרווח השולי הפוחת הנלווה להמשך הטיפול בתיק. עם זאת, ראוי לסייג את אמירתנו באותם מצבים שבהם הסכם שכר טרחתו של עורך הדין מתבסס על שעות עבודה ומספר ההופעות בבית המשפט. במקרים מעין אלו נטייתו של עורך הדין עלולה להתהפך. מחקר אמפירי אחד בנושא נערך בטיוואן, שבה השפיטה היא אינקוויזיטורית בעיקרה. מן המחקר עולה, כי בתיקים שבהם הצדדים מיוצגים, הסיכוי לסיום תביעה על דרך הפשרה קטן באופן מובהק מאשר בתיקים שבהם הצדדים אינם מיוצגים. ראו Kuo-Chang Huang, *How Legal Representation Affects Case Outcomes: An Empirical Perspective from Taiwan*, 5 J. EMP. LEG. STUD. 197, 200 (2008) ("Where both parties are represented by lawyers, the cases are least likely to be settled, while the cases where neither party is represented have the highest settlement rate").
 נשוב לסוגיה זו להלן פרק 4.1.

⁶⁶ ראו סיני דויטש, לעיל ה"ש 17.

⁶⁷ ראו למשל פרשת יהודה, לעיל ה"ש 55, פס' 10.

⁶⁸ מובן שאין חשש של ממש לפגיעה בזכות הייצוג של התובע, כיוון שביכולתו להגיש את התביעה לבית המשפט שלום שם יוכל להיות מיוצג.

⁶⁹ לגישה שונה ראו ת"ק (י-ם) 2860/07 כהן נ' גפן, פס' 13 (טרם פורסם, 29.8.2007) (להלן: עניין גפן) ("אם תימנע האפשרות של ייצוג ראוי מאותם גופים (נתבעים סדרתיים – הבהרה שלנו), עשויה להיפגע, באופן ממש, יכולתם של כל אותם גופים להתגונן מפני תביעות המוגשות

שווה כסף) נמוכים יחסית, ולא ב"דיני נפשות".⁷⁰ כן יש להתחשב באינטרס הציבור בקיומו של הליך משפטי מהיר, יעיל וזול, שיעודד את האזרח הקטן לברר את תביעתו, ולא לוותר על זכויותיו המשפטיות.

מעניין לציין, כי לרוב זכות הייצוג וזכות הגישה לערכאות שלובות ותומכות זו בזו.⁷¹ זכות הייצוג נתפסת כחלק מזכות הגישה לערכאות, והן מוזכרות לרוב יחד, בנשימה אחת.⁷² ואולם המקרה שלפנינו שונה. במקרה דנן, הזכויות האמורות דווקא מתנגשות זו בזו, ויש לאזן ביניהן. לשון אחר: כנגד הזכות לייצוג של הנתבע, עומדת זכות הגישה לערכאות של התובע.⁷³

זכות הגישה לערכאות אינה זכות פורמלית בלבד של הגשת התביעה, אלא גם זכות מהותית שעניינה מתן הזדמנות אמיתית לאדם לברר את תביעתו.⁷⁴ התרת ייצוג

נגדם. במצב זה נימצא מקריבים על מזבח הייצוג את הזכות להתגונן כראוי מפני תביעה. כך בעודנו מקפידים על ערך חשוב אחד בהליך שיפוטי – עקרון השוויון בייצוג – נפגע באורח ממשי בערך חשוב אחר – הזכות להתגונן כראוי – שגם עליו מצויים אנו להקפיד". "עקרון השוויון" יעמוד בבסיס המשך מאמרנו. ראו בעיקר פרקים ד'–ה' להלן.
70 ראו והשוו רע"א 6810/97 בן שושן נ' בן שושן, פ"ד נא(5) 375, פס' 5 לפסק דינו של הש' טירקל (1997).

71 ראו למשל דוד שורץ סדר דין אזרחי – חידושים, תהליכים ומגמות 106 (2007). כן ראו שם, בעמ' 109: "שאלת זכותו של בעל דין להיות מיוצג, וכן סוג הייצוג שהוא זכאי לו, עשויים להיות אף הם חלק מזכות הגישה של בעל הדין לערכאות שיפוטיות".

72 ראו למשל פרשת יהודה, לעיל ה"ש 55, פס' 10, שם אומר בית המשפט כי "ככל זכות, אין זכות הגישה לערכאות והזכות לייצוג, זכויות מוחלטת. על בית המשפט לאזן בינן לבין שיקולים ראויים" (ההדגשה שלנו – ש.ב. וא.ק.).

73 למותר לציין כי גם זכות איננה זכות עלילאית ומוחלטת. ראו למשל דבריו של השופט גרוניס ברע"א 740/06 פרח מצפור בנין בע"מ נ' בנק לאומי ישראל בע"מ, פס' 3 (לא פורסם, 21.2.2006): "זכות הגישה לערכאות אינה זכות כה עלילאית עד שתגבר על כל זכות אחרת בכל מקרה, בכל מצב ובכל עת". ואולם גם המסתייגים מתיוג זכות הגישה לערכאות כזכות חוקתית מסכימים כי מדובר בזכות יסוד בסיסית. ראו למשל דברי השופט גרוניס בע"א 1480/04 מלינו ישראל בע"מ נ' מדינת ישראל, פס' 16 (לא פורסם, 17.9.2006): "אין חולק, כי זכות הגישה לערכאות שיפוטיות הינה זכות בסיסית ויסודית [...] בהיעדר אפשרות לפנות לבית המשפט, לא יוכל אדם לזכות בסעד בגין פגיעה באיזו מזכויותיו המהותיות, וממילא לא תהא משמעות אפקטיבית לזכויות אלו. הדברים נכונים בין אם מכירים בזכות הגישה לערכאות כזכות חוקתית ובין אם לאו".

74 וראו ע"א 733/95 ארפל אלומיניום בע"מ נגד קליל תעשיות בע"מ, פ"ד נא(3) 577 (1997), פס' 31 לדברי השופט חשין, שלפיהם "זכות הגישה לבית המשפט אין היא זכות יסוד במובנו הרגיל של המושג זכות יסוד. שייכת היא למסדר נורמות אחר בשיטות המשפט. ניתן לומר כי נעלה היא על זכות יסוד [...] חסימת הדרך לבית משפט בין במישרין ובין בעקיפין ולו באורח חלקי, חותרת תחת רסין D'etre של הרשות השופטת". כן ראו יורם רבין "זכות הגישה לערכאות" כנכות חוקתית 25 (1998): "'זכות הגישה לערכאות' [...] מבוססת על ההנחה, כי לצורך הגנה על הזכויות המהותיות של האזרח, יש להגן על זכותו של האזרח להתדיין בבית-המשפט ועל יכולתו לפנות אל הערכאות השיפוטיות" (ההדגשה הוספה – ש.ב. וא.ק.).

(לנתבע) בבית המשפט לתביעות קטנות מהווה מכשול לבירורם של תיקים רבים הנסובים על סכומי כסף נמוכים. לפיכך האיזון שבין הזכות להיות מיוצג על ידי עורך דין לבין חסרונות הייצוג בהליך משפטי המתנהל בבית המשפט לתביעות קטנות, מצדיק הגבלת הזכות לייצוג בהליכים המתבררים בבית המשפט לתביעות קטנות. בכך מסייעים לפתיחת שערי בית המשפט בפני האזרח הקטן.⁷⁵

בנקודה זו חשוב לחזור ולהזכיר, כי ההגבלה על ייצוג בהליכי תביעות קטנות איננה מוחלטת, וכי לבית המשפט נתונה הסמכות להתיר ייצוג בהתקיים טעמים מיוחדים.⁷⁶ כך, במקרים שבהם ברור כי קיים אי-שוויון מהותי בין הצדדים (למשל כאשר הצד שכנגד הוא עורך דין במקצועו) או במקרים שבהם מדובר במתדיין דל אמצעים שלגביו גם סכום תביעה נמוך יכול להיות בעל משמעות גדולה, בית המשפט יכול וצריך לאפשר ייצוג על ידי עורך דין.⁷⁷ כך או אחרת, כאשר בית המשפט מתיר לצד לסכסוך להיות מיוצג, עליו לאפשר, בשם השוויון, גם ייצוג של הצד השני.⁷⁸ בנוסף נזכיר כי אין חובה להגיש תביעה בבית המשפט לתביעות קטנות. תובע המעוניין להיות מיוצג או המבקש לנהל את עניינו בפני ערכאה פורמלית יותר יכול להגיש את תביעתו לבית משפט השלום.⁷⁹

לבסוף, הגם שבבית המשפט לתביעות קטנות נוהג הכלל שלפיו ייצוג על ידי עורך דין איננו מקובל, החוק מתיר לבעלי הדין להיות מיוצגים על ידי מיופה כוח, בתנאי שמיופה הכוח אינו עורך דין במקצועו.⁸⁰ ייצוג על ידי מיופה כוח בהליכי תביעות קטנות מותר, כל עוד המייצג עונה על שלוש המגבלות הבאות: הוא איננו עוסק בייצוג בדרך קבע; הוא איננו עושה זאת במהלך הרגיל של עסקיו; והוא איננו מקבל תמורה עבור הייצוג.⁸¹ הסדר זה, המאפשר ייצוג ומגבילו בה בעת, מבטא את

⁷⁵ ראו גם אורנה דויטש, לעיל ה"ש 6, בעמ' 272-273. שיקול רלוונטי נוסף, שבו איננו מתמקדים במסגרת מאמר זה, הוא הפגיעה בחופש העיסוק של עורכי הדין הנובעת מאיסור הייצוג. דיון נרחב בהיבט זה יסיט את הדיון למחוזות לא לנו.

⁷⁶ ס' 63(א) לחוק בתי המשפט. כן ראו "ייצוג בבית המשפט לתביעות קטנות" (חוות דעת של נציבות תלונות הציבור על שופטים, 17.5.2005).

⁷⁷ ראו בהקשר דומה רבין, לעיל ה"ש 58, בעמ' 244: "במידה וירצה בית המשפט להכיר בזכות הייצוג של חסר אמצעים אשר אינו יכול לשאת בעלות ייצוגו, וזאת ללא כל קשר ליכולתו של הצד שכנגד, ניתן יהיה להכיר בזכותו של הראשון לייצוג מכוח זכות הגישה לערכאות, הזכות לכבוד האדם וכדומה. עם זאת, דרך זאת אינה שוללת את האפשרות להכיר בזכותו של פרט לייצוג על חשבונה של המדינה בשל חוסר איזון בולט באמצעים הכלכליים בין שני הצדדים למשפט."

⁷⁸ הוראה ברורה זו מצויה בסעיף 63(א) סיפא לחוק בתי המשפט. נשוב לעניין זה בהמשך דברינו.

⁷⁹ כפי שהזכרנו לעיל, בטקסט הסמוך לה"ש 37, הסמכות של בית המשפט לתביעות קטנות מקבילה לזו של השלום. בהתקיים התנאים המנויים בתקנה 214 לתקסד"א אף ניתן להגיש תביעה בסדר דין מהיר, ובכך לאפשר ייצוג משפטי מחד גיסא ולפשט את ניהול התביעה ולקצרה מאידך גיסא.

⁸⁰ ס' 63(ב) לחוק בתי המשפט.

⁸¹ שם.

הצורך למנוע ייצוג מקצועי (גם אם לא של משפטן) שיפגע בעקרון השוויון מחד גיסא,⁸² ואת הצורך של אוכלוסיות מסוימות "להיעזר במיפיה כוח שאינו עורך דין – קרוב, מכר, חבר – (ש)אינו מקבל כל תמורה לייצוג זה"⁸³ מאידך גיסא. בפרק ב' עמדנו על הקושי העומד בפני צרכנים לממש את זכויותיהם באמצעים משפטיים ועל המטרות של הקמת בית המשפט לתביעות קטנות. במסגרת זו התמקדנו בהסדרים המיוחדים הנוהגים בו, וברציונאלים העומדים מאחוריהם. בפרק ג' סקרנו את המגבלות המוטלות על ייצוג הצדדים בתביעות קטנות. כן הסברנו את השיקולים ואת הערכים הרלוונטיים לצורך איתור ההסדר הרצוי והצדקת ההסדר המצוי. בפרק הבא נדון באופן ביקורתי במציאות הנוהגת בבתי המשפט לתביעות קטנות בכל הנוגע לסוגיית הייצוג בתיקים שבהם הנתבעות הן חברות ביטוח.

ד. שחקנים חוזרים, שחקנים חד-פעמיים ושאלת השוויון

חברות ביטוח נתבעות בתביעות קטנות יותר מכל גוף אחר.⁸⁴ רובן של התביעות המוגשות כנגד חברות ביטוח בבתי המשפט לתביעות קטנות נסוב על נזקי רכוש עקב תאונות דרכים. באופן טיפוסי, ומעצם הגשתן לבית המשפט לתביעות קטנות, סכום הנזק שנתבע בהן מגיע לרוב למאות או אלפי שקלים בודדים.

במה דברים אמורים? לאה נוהגת ברכבה. ראובן, מבוטח על ידי חברה פלונית,⁸⁵ נוהג ברכבו. רכבי השניים מתנגשים. נזק נגרם לרכבה של לאה. לאה מבקשת לתבוע את נזקיה מראובן. היא תובעת את ראובן בבית המשפט לתביעות קטנות.⁸⁶ תכופות תתבע לאה לא רק את ראובן, אלא גם את חברת הביטוח פלונית המבטחת את רכבו. גם אם לאה לא מצרפת לתביעתה את חברת הביטוח של ראובן (כנתבעת נוספת), חברת הביטוח תבקש, פעמים רבות, להצטרף להליך ולהיות צד לדיון.⁸⁷ לגבי גובה התביעה והיקפה, ייתכנו תרחישים מספר. לעתים, ובייחוד אם לאה

⁸² "ייצוג בבית המשפט לתביעות קטנות (השלמה)" (חוות דעת של נציבות תלונות הציבור על שופטים, 7.8.2006).

⁸³ ד"כ 187, 2766 (התשס"א).

⁸⁴ ראו למשל לעיל ה"ש 7.

⁸⁵ הכוונה כאן לביטוח מקיף או ביטוח צד ג', לפי העניין.

⁸⁶ בנקודה זו נחזור ונזכיר, כי חברה איננה יכולה לתבוע בבית משפט לתביעות קטנות; ראו לעיל ה"ש 36. לפיכך, חברת הביטוח של לאה לא תוכל להיות צד בהליך. כן נציין כי פעמים רבות נותנת המבטחת סיוע משפטי כללי, ייעוץ, סיוע בכתיבת כתב התביעה וכדומה, מבלי להיות צד פורמלי בהליך עצמו. לבסוף נעיר כי איננו דנים באפשרות של חברת הביטוח לתבוע בתביעות קטנות בהליך של תביעה שכנגד. הגם שבפסיקה הובעו בסוגיה עמדות שונות, מקובל לאפשר לחברות נתבעות להגיש תביעה שכנגד בהליכים המתבררים בפני בתי המשפט לתביעות קטנות. זאת, מכיוון שאם יימצא כי מבוטחה (ראובן במקרה דנן) היה אחראי לתאונה, הרי שמי שתצטרך לשאת בתשלום על פי הפוליסה בין חברת הביטוח למבוטח, היא חברת הביטוח.

איננה מבוטחת או אם מדובר בסכום נמוך יחסית, מוגשת התביעה על מלוא הנזק שנגרם לרכבה של לאה. אם ללאה ביטוח משל עצמה, היא לרוב תדרוש מחברת הביטוח המבטחת אותה שתישא בנזקים שגרמה התאונה. במקרה כזה, לאה תישא בתשלום הקרוי "השתתפות עצמית", כתנאי להפעלת הפוליסה. את סכום ההשתתפות העצמית יכולה לאה לתבוע מראובן. בנוסף, במרבית חברות הביטוח נהוג לתת הנחה למבוטחים שלא תבעו את חברת הביטוח ("הנחת היעדר תביעות").⁸⁸ אם לאה תובעת את נזקיה מחברת הביטוח שלה, היא עלולה להפסיד הנחה זו ולשלם פרמיית ביטוח גבוהה יותר. לאה יכולה לתבוע את ראובן ואת חברת הביטוח שלו גם בגין אבדן האפשרות לקבלת הנחת היעדר תביעות.⁸⁹ לבסוף, לאה אף יכולה לכלול בתביעתה דרישת פיצוי בגין אובדן ימי עבודה, עוגמת נפש וכדומה.⁹⁰

בתביעות המתוארות לעיל, על בית המשפט להכריע בדבר האחריות לתאונה, ולעתים גם בדבר גובה הנזק. ואולם חברות הביטוח רואות לנגד עיניהן לא רק את הסכום (היחסית נמוך) שתצטרכנה לשלם בסוף ההליך בבית המשפט לתביעות קטנות, אלא גם את סכום התחלוף (הקרוי בעגת הביטוח "שיבוב")⁹¹ העומד על הפרק. מבחינתן של חברות הביטוח, שיבוב זה, היכול להגיע לסכומים משמעותיים של עשרות אלפי שקלים,⁹² מקנה לעתים נופך כלכלי משמעותי להליך ("תמים") המתברר כתביעה קטנה.

⁸⁸ ראו גם ירון אליאס **דיני ביטוח** (מהדורה שנייה, 2009).

⁸⁹ יצוין כי חברות הביטוח נוהגות לתת אישור על הפסד הנחת היעדר התביעות לשנה בלבד. במקרים כאלה בתי המשפט לרוב פוסקים לתובע את הסכום בגין שנה אחת, תוך שהם מותירים לו את האפשרות לשוב ולתבוע אם יוכיח את הפסד ההנחה גם בשנים הבאות.

⁹⁰ בשולי הדברים נעיר כי מקריאת פסקי הדין מסתמנת תמונה ברורה שלפיה פיצוי בגין רכיבים אלו יינתן רק אם הוכיח התובע את טענתו בראיות מבוססות וחד-משמעיות.

⁹¹ ראו ס' 62 לחוק חוזה הביטוח, התשמ"א-1981, שכותרתו "תחלוף". על פי ס"ק (א), "הייתה למבוטח בשל מקרה הביטוח גם זכות פיצוי או שיפוי כלפי אדם שלישי, שלא מכוח חוזה הביטוח, עוברת זכות זו למבטח מששילם למוטב תגמולי ביטוח וכשיעור התגמולים ששילם". אנו נשתמש במונח "שיבוב", השגור והמקובל יותר.

⁹² כדי להבין את המונח "שיבוב", נחזור לדוגמה של לאה וראובן. נניח כי לאה מפוצה על נזקיה באמצעות חברת הביטוח שלה, לאחר תשלום פרמיית ה"השתתפות העצמית". לאחר מכן היא תובעת את ראובן ואת חברת הביטוח שלו בגין תשלום אותה פרמיה. עוד נניח כי בית המשפט קובע כי ראובן נושא באחריות לתאונה. לפיכך פוסק בית המשפט כי ראובן וחברת הביטוח שלו חייבים בתשלום בשיעור ההשתתפות העצמית של לאה (לצד נשיאה בהוצאות המשפט שלה). ודוק: לקביעה שראובן אחראי לנזקי התאונה משמעות נוספת. חברת הביטוח של ראובן תחוב כלפי חברת הביטוח של לאה גם בתשלום הראשוני ששולם על ידה ללאה. ולהיפך: אם יתברר שלאה היא האחראית לתאונה, הרי שחברת הביטוח של לאה – אף על פי שלא הייתה צד לדיון בבית המשפט לתביעות קטנות – תצטרך לשלם לחברת הביטוח של ראובן את הסכום ששילמה חברת הביטוח (אם שילמה) לראובן בגין הנזק שנגרם למכוניתו הוא. לפיכך, פעמים תכופות תוצאות ההליך בבית המשפט לתביעות קטנות אינן מסתכמות בסכום הנתבע, והן יכולות להיות בעלות משמעות של עשרות אלפי שקלים ולעתים אף יותר. ראו עמוס הרמן **דיני ביטוח** (מהדורה שנייה, 1995).

1. קצת על עקרון השוויון

שוויון בין הצדדים לדיון מהווה עקרון יסודי בשיטות משפט רבות. עוד במאה ה-12 כתב הרמב"ם על חשיבות השוויון: "מצות עשה לשפוט השופט בצדק, שנאמר 'בצדק, תשפוט עמיתך' (ויקרא יט, טו). איזה הוא צדק המשפט: זה השווית שני בעלי דינין בכל דבר".⁹³ עד כדי כך ההקפדה ההלכתית על זכות השוויון בהליכים משפטיים, שבמצב שבו באים שני בעלי דין, האחד לבוש בגדים יפים והשני בלבוש סמרטוטים, אין הדיין רשאי לדון, עד ששניהם יעמדו בפני הדיין באותה רמת לבוש.⁹⁴

בישראל הזכות לשוויון הוכרה בפסיקה כזכות חוקתית. כבר לפני עשרות שנים קבע בית המשפט העליון, כי "עקרון השוויון הוא מעקרונותיה הבסיסיים ביותר של מדינת ישראל. הזכות לשוויון היא מהחשובות שבזכויות האדם. היא מהווה את נשמת אפו של המשטר החוקתי שלנו כולו".⁹⁵ מאוחר יותר אף נפסק, כי עקרון השוויון מעוגן גם בחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו.⁹⁶

הזכות לשוויון משתרעת גם על צדדים לדיון משפטי. בכלל זה יש להקפיד על יישום שוויוני של ההסדרים הנוהגים בבית המשפט לתביעות קטנות.⁹⁷ כידוע, "כל הסדר דיוני חייב לנקוט שוויון בין המתדיינים".⁹⁸ יישום שוויוני תורם להגינות הדיון. אכן, על בית המשפט לתביעות קטנות להקפיד הקפדה יתרה על שמירה מהותית על ערך השוויון.⁹⁹ בהקשר שלפנינו, החשש לפגיעה בשוויון מתעורר במלוא עוזו. האזרה

⁹³ הלכות סנהדרין, פרק כ"א, א'.

⁹⁴ משנה תורה, הלכות סנהדרין, פרק כ"א, ב'.

⁹⁵ ראו למשל דבריו של השופט לנדוי בבג"ץ 98/69 **ברגמן נ' שר האוצר**, פ"ד כג(1) 693, 698 (1969).

⁹⁶ ראו למשל בג"ץ 1113/99 **עדאלה המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל נ' השר לענייני דתות**, פ"ד נד(2) 164, 187 (2000). לקביעה מסויגת יותר ראו והשוו בג"ץ 7052/03 **עדאלה המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל נ' שר הפנים** (לא פורסם, 14.5.2006). להרחבה על חשיבות השוויון בשיטה הדמוקרטית ראו למשל ת"א (שלום כ"ס) 5244/02 **בוגלה נתן נ' משרד החינוך** (לא פורסם, 21.8.2006).

⁹⁷ ראו "סמכות הנציבות-הבעת עמדה בחוות דעת" (חוות דעת של נציבות תלונות הציבור על שופטים, 16.8.2004).

⁹⁸ בג"ץ 3914/92 **לב נ' ביה"ד הרבני האזורי תל אביב-יפו**, פ"ד מח(2) 491, 502 (1994).

⁹⁹ לדברים ברוח זו ראו למשל בר"ע 1332/99 (מחוזי י"ם) **בלושטיין נ' ילין**, פס' 7 (לא פורסם, 23.1.2000). באותו עניין ציין בית המשפט כי "ברי, כי גם הליכים במסגרת של תביעות קטנות, שעורכי דין צדדים להם, אינם צריכים להתנהל בהיקף החורג מניהול הליך כלפי מי שלא התברך בהשכלה משפטית". זאת ועוד: כאשר צד אחד מיוצג והשני איננו מיוצג, עלול הדבר, במקרים קיצוניים, להביא לביטול פסק הדין. עמד על כך השופט טירקל, באומרו כי "במצב של חוסר שוויון קיצוני כזה בין המתדיינים, כאשר אחד מהם טוען לעצמו בלשון עילגים ואילו השני, בלשון פרקליטים מלומדת, הציווי של 'שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק' (דברים א, טז) אינו יכול להתקיים". פרשת **בן שושן**, לעיל ה"ש 70, פס' 4.

הקטן, התובע חברות גדולות ומבוססות, צריך להתמודד עם גופים פיננסיים איתנים, שלרשותם משאבים רבים ומגוונים. משאבים אלו כוללים, כמובן, ייעוץ משפטי וייצוג על ידי עורך דין.

בנקודה זו נבקש להסתייע בתובנותיו של מארק גלנטר (Marc Galanter).¹⁰⁰ על פי גלנטר, ניתן לאפיין שני סוגי מתדיינים בפני בית המשפט. הסוג הראשון הוא "שחקנים חד פעמיים" (One Shot Players). עם קבוצה זו נמנים אותם מתדיינים, לרוב אנשים פרטיים, אשר מעורבים בהליכים משפטיים לעתים רחוקות מאוד. לשחקן החד-פעמי המצוי אמצעים ומשאבים מוגבלים ביותר, והוא מעוניין בתוצאות המיידיות של ההתדיינות הקונקרטית שהוא צד לה.¹⁰¹ הסוג השני של המתדיינים המשפטיים הוא "שחקנים חוזרים", המשתמשים במערכת המשפטית באופן תדיר הרבה יותר. בין אלו ניתן למנות גופים כדוגמת חברות ביטוח, בנקים, חברות תשתיות ותקשורת, עיריות וכדומה. לשחקן החוזר משאבים כלכליים רבים (בוודאי ביחס לשחקן החד-פעמי).¹⁰² משאבים אלו מאפשרים לו לנהל את ענייניו המשפטיים לפי מטרותיו ארוכות הטווח.¹⁰³

מינוח זה הולם את סוג התביעות העומד במוקד מאמר זה. מן הצד האחד מצוי האזרח הקטן, התובע הפוטנציאלי, חסר הניסיון והמומחיות המשפטיים. תובע זה הנו שחקן חד-פעמי,¹⁰⁴ הפועל ללא מיומנות ומוניטין משפטיים. מן הצד האחר ניצבת חברת הביטוח. יתרונו של חברות הביטוח כנתבעות ניכר; הן בעלות ניסיון משפטי רב, ויש להן נגישות למומחים (משפטיים ואחרים) ולמידע (משפטי ולבר-משפטי). בנוסף, חברות הביטוח נהנות ממוניטין של גוף חזק ומיומן. לחברות הביטוח כיס עמוק ויכולת לפזר את הנזק. הן יכולות "להרשות לעצמן" להפסיד את ההתדיינות הספציפית, והן צפויות לפתח אסטרטגיה שתהלוך את האינטרסים המשפטיים-

¹⁰⁰ Galanter, לעיל ה"ש 21.

¹⁰¹ דוגמאות נפוצות הן בעל או אישה בתביעת גירושין, נפגע בתאונת דרכים, נאשמים שאינם עבריינים מועדים במשפט פלילי וכיוצ"ב.

¹⁰² בה בעת, השחקן החד-פעמי יעדיף לרוב להתפשר, ועל ידי כך להימנע מן הסיכון בהפסד התביעה.

¹⁰³ בנוסף, השחקן החוזר מתעניין פחות בתוצאת המקרה הספציפי, ויותר בתוצאה המשפטית העקרונית. לפיכך, שחקן חוזר צפוי לפתח אסטרטגיה שבה הוא מעדיף להתפשר במקרים שבהם הוא צופה שבית המשפט יפסוק לחובתו. בכך נמנע, מבחינתו, תקדים שעלול לפעול לרעתו. בה בעת, השחקן החוזר יבחר להתדיין בבית המשפט (ולהימנע מפתרון הסכסוך מחוץ לכותלי בית המשפט) במקרים שבהם הוא צופה תקדים שישרת את מטרותיו. בשל העובדה כי מאמר זה עוסק בתיקי תביעות קטנות, חלק זה במודל של גלנטר רלוונטי פחות לענייננו.

¹⁰⁴ ראו למשל "ייצוג בבית המשפט לתביעות קטנות (תוספת)" (חוות דעת של נציבות תלונות הציבור על שופטים, 11.6.2008). שם, בס' 6 נאמר: "בית משפט זה [לתביעות קטנות] מהווה עבור אזרחים רבים את כרטיס הביקור של המערכת, שעבור חלק הארי מביניהם זו להם הפעם הראשונה והאחרונה בבית המשפט".

כלכליים שלהן.¹⁰⁵

החשש לפגיעה בשוויון הופך מוחשי עוד יותר כאשר מביאים בחשבון מיהם אותם מייצגים הפועלים בשמן של חברות הביטוח הנתבעות. חברת ביטוח, ככל חברה, חייבת להיות מיוצגת בדיון בבית המשפט על ידי אדם כלשהו. הנוהג הקיים שאימצו חברות הביטוח, הוא העסקת סטודנטים למשפטים או אנשים אחרים (שאינם עורכי דין)¹⁰⁶ הבקיאים היטב במערכת המשפט, לצורכי ייצוג בבתי המשפט לתביעות קטנות. אותם מייצגים נבחרים על בסיס כישוריהם המשפטיים ויכולתם להופיע בבית משפט ולייצג כראוי את האינטרסים של שולחיהם.¹⁰⁷

נציגי חברת הביטוח נהנים מיתרונות משמעותיים על פני האזרח הקטן בהתדיינות המשפטית. בראש ובראשונה הם בעלי ניסיון, הבא לידי ביטוי בכמה אופנים. ראשית, על הנציגים המייצגים לא מרחפת "אימת הדיין". הם אינם חוששים מהתייצבות בפני שופט, והם אינם מוטרדים מהפורמליות היחסית והריחוק הנוהגים בבית המשפט. שנית, ניסיונם של נציגי חברת הביטוח מאפשר להם להתבטא ולטעון באופן רהוט יותר. לרהיטות זו חשיבות מיוחדת בדיונים בתביעות קטנות, שמטבעם קצרים מאוד בזמן.¹⁰⁸ בנוסף, הניסיון משפיע גם על יכולתו של הנציג להבין ולקלוט

¹⁰⁵ כאמור, חברת הביטוח תעדיף, במקרים רבים, להתפשר כאשר היא חוששת מפסק דין תקדימי שיפעל לרעתה. לסקירת תקשורת ולוונטית ראו נועם שרביט "המפקח על הביטוח בעקבות מזוז: אין 'אשם תורם' למבוטחים שהתרושלו" **גלובס** 3.4.2008, ניתן לצפייה בכתובת: www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000329623 (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009) על פי פרסום זה, בפני בית המשפט העליון נדון תיק במסגרתו נדרש בית המשפט להחליט אם להכיר בדוקטרינת האשם התורם בידי ביטוח. היועץ המשפטי לממשלה הציג עמדה פרו-צרכנית, שלפיה אין להכיר באשם תורם של מבוטחים. חברת הביטוח "מגדל", שהייתה צד להליך, חששה שבית המשפט יאמץ את עמדת היועץ המשפטי לממשלה ומיהרה "לשלם את תגמולי הביטוח המלאים למבוטחת, כדי שהתיק יסגר". על פי האמור בכתבה, גורמים באגף שוק ההון באוצר מסרו "כי בשל התרגיל של מגדל שהביא לסגירת התיק, הוחלט לפרסם את העמדה המשותפת לאגף וליועץ המשפטי לממשלה".

¹⁰⁶ כזכור, ס' 63(א) מגביל את האפשרות להיות מיוצג על ידי עורך דין. גם חברה אסור שתיוצג על ידי עורך דין, אלא, כאמור, באישור בית המשפט ומטעמים מיוחדים.

¹⁰⁷ יוער כי חלק מחברות הביטוח מעסיקות את המייצגים כעובדים לכל דבר, כך שאותם מייצגים מופיעים בדיון רק מטעם חברת הביטוח המעסיקה אותם. בה בעת, חברות ביטוח אחרות נוהגות להיעזר בשירותיו של משרד משפטי שבו עובדים אנשים בעלי רקע משפטי המוכשרים כנציגים. אותם משרדים מטפלים, בדרך כלל, בתביעות של יותר מחברת ביטוח אחת. בנוסף ישנם חוקרים פרטיים, שמאים לשעבר ובוחני תנועה בדימוס שעובדים כפרילנסרים של חברות ביטוח שונות. תופעה זו, במסגרתה יכולים נציגים להופיע כבאי כוח של חברות ביטוח שונות, מכונה תופעת ה"מאכערים".

¹⁰⁸ להתרשמות כללית ברוח זו ראו למשל רוני לינדר-גנץ "מלחמתו הגדולה של התובע הקטן" **הארץ** 30.5.2006. בכתבה צוטט ד"ר חיים שיין כאומר: "החיסרון העיקרי של בתי המשפט לתביעות קטנות הוא שבדרך כלל השופטים מנסים להביא את הצדדים לפשרה [...] השופטים מפעילים לחץ על הצדדים כדי לסיים מהר את התיקים, ואין להם עניין לנהל תיקים ולשמוע

ביתר קלות לאן "נושבת הרוח". נציג המבחין בנטייתו של השופט לקבל את עמדת הצד שכנגד ינסה לשנות חזית דיונית או לחלופין להציע פשרה.¹⁰⁹ יתר על כן, נציגי חברת הביטוח הנהנים, לעתים, מהיכרות קודמת עם השופט היושב לדין.¹¹⁰ היכרות זו מאפשרת לנציג לתכנן את טקטיקת ההגנה שלו על בסיס היכרותו עם השופט הספציפי. מייצגי חברות הביטוח לומדים להכיר את הדרך שבה חושבים ועובדים שופטים מסוימים, והם מנהלים את התיק בהתאם.¹¹¹ בנוסף, ההופעה החוזרת של נציגי חברת הביטוח בפני בית המשפט עשויה, לעתים, ליצור מוניטין חיובי לנציג.¹¹²

נציגי חברת הביטוח הנהנים גם ממומחיות וממקצועיות משפטיים.¹¹³ יתרון זה

עדים. לכן לא תמיד התוצאה היא אמיתית וצודקת". ובהמשך: "ברוב המקרים [...] מתקיים סחר מכר בין הצדדים, בשותפות מלאה ופעילה של בית המשפט, במטרה לגמור את התיק כמה שיותר מהר". ניתן לצפייה בכתובת: www.haaretz.co.il/hasite/objects/pages/PrintArticle.jhtml?itemNo=721224 (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009). כן ראו אלה לוי-וינריב "עו"ד בומבך: העלאת תקרת הסכום בתביעות קטנות תפתה אנשים לתבוע" גלובס 8.7.2008. בכתבה זו מצוטט בומבך כאומר: "הדיון מתנהל כמו בסרט נע. מה שחשוב זה לגמור כמה שיותר תיקים, כשהשופט יודע שבדרך-כלל אין מי שיבקר את החלטותיו וישיג עליהן, כך שהטעויות נקברות בפסק-הדין [...] היצור הזה של בית המשפט לתביעות קטנות מהווה פגיעה בזכות הפנייה לערכאות, והשמחה של האנשים בעקבות היכולת שלהם לפנות לערכאה הזאת היא אילוזיה. רק כשאדם מגיע לשם הוא קולט את גודל הברוך, ומבין שהוא חוליה קטנה בסרט נע שהדיון בתיק שלו יהיה מאוד קצר, לא יהיה לו את יומו בבית המשפט, והוא ייצא משם עם מפה נפש". ניתן לצפייה בכתובת: www.globes.co.il/news/home.aspx?fid=829&did=1000359561 (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009).

109 מובן שיכולתו של בעל הדין לנקוט טקטיקה דומה במסגרת הליך "רגיל" שבו הצד השני מיוצג ונוהגים כללי הפרוצדורה המקובלים קטנה בהרבה. שינוי חזית בשל התפתחויות אד-הוק יביא, לרוב, להתנגדות נמרצת של בא כוחו של הצד שכנגד.

110 בהקשר זה נעיר, כי מהמועצה הישראלית לצרכנות נמסר לנו כי בעבר התקבלו במועצה תלונות בדבר היכרות קודמת או יחסים קרובים לכאורה בין השופט למייצג; יחסים הפוגעים במראית פני הצדק ולפיכך באמון שרוכש הציבור למערכת בתי המשפט. נדגיש כי מדובר בהתרשמות אנקדוטלית-סובייקטיבית, שאיננה מעידה, כמובן, על קרבה אמיתית או על סובייקטיביות שיפוטית.

111 כך למשל ישנם שופטים רבים אשר נוטים לקבל טענות של אחריות משותפת לתאונה של שני הצדדים. חברות הביטוח יטענו בפני שופטים אלו כי אמנם מבוטחם היה אחראי לתאונה, אך גם הנהג השני, התובע, אחראי לתאונה ("אשם תורם"). שופטים אחרים מתייחסים ככובד ראש לטענות פרוצדורליות. חברות הביטוח מודעות לכך, ונציגיהם יתמקדו בסוג טענות זה על מנת לדחות את התביעה שנגדה הם מתמודדים.

112 מניסיונו ומן התצפיות שערכנו אנו מתרשמים כי לא נדיר לראות נציגים הזוכים לכבוד או גילויי חיבה מצדו של שופט. מובן שייחכנו גם מצבים הפוכים, שבהם לנציג – או לחברת הביטוח שהוא מייצג – ייווצרו מוניטין שלילי דווקא.

113 גם נקודה זו מזכירה את המודל של גלנטר, שלפיו חוסר השוויון שבין הצדדים בא לידי ביטוי גם באיכות עורכי הדין המייצגים את הצדדים ובמעמדם של אותם עורכי דין.

יכול לבוא לידי ביטוי הן בדרך העלאת הטיעונים והן בחקירה הנגדית. כך, למשל, נציגי חברת הביטוח מנצלים לרוב את הזכות לחקור נגדית את התובע, ועל כן – הם לעתים מצליחים לערער את גרסתו. בה בעת, התובע הטיפוסי ההדיוט לא מנצל את זכותו לחקור נגדית את הנתבע. כך מפסידים תובעים פוטנציאליים הזדמנות חשובה ביותר להוכיח את גרסתם.¹¹⁴ המומחיות העדיפה של נציגי חברת הביטוח באה לידי ביטוי גם בידע המשפטי הרחב יחסית שבו הם מחזיקים, וביכולתם לרתום לצורכיהם תבניות ודוקטרינות משפטיות. פעמים רבות מעלים נציגי חברות הביטוח, תוך כדי הדיון, טענות פורמליות ופרוצדורליות על בסיס תקנות סדרי הדין התומכות באינטרס חברת הביטוח הנתבעת.¹¹⁵ ידע זה בדרך כלל חסר לאזרח הקטן.

לבסוף, הנציג הנו חלק ממערכת משפטית גדולה. לרוב מגיע הנציג לדיון כשהוא אוהז בתיק, שהוכן ונבדק היטב על ידי מחלקה משפטית המורכבת מעורכי דין מנוסים. הצגת הדברים בדרך זו, כמו גם ציוד בית המשפט במסמכים רלוונטיים התומכים בגרסת חברת הביטוח, יכולים אף הם להקנות לחברת הביטוח יתרון משמעותי על פני הצד שכנגד.¹¹⁶

לסיכום חלק זה, לחברת הביטוח, כשחקן חוזר המיוצג על ידי נציג בעל רקע משפטי, יתרונות רבים ומגוונים על פני תובע פוטנציאלי (האזרח הקטן) שאיננו מיוצג. היתרונות הללו, שנובעים ממשאבים כלכליים, ידע רב וניסיון מצטבר, גורמים, לכאורה, לפגיעה בעקרון השוויון. פגיעה זו אמורה להטריד את מנוחתה של מערכת משפטית הדוגלת בשוויון, והרואה בבית המשפט לתביעות קטנות כאמצעי מזור ומגן לאזרח הקטן.

2. חוות דעת נציבות תלונות הציבור על השופטים

החקיקה איננה מסדירה באופן קונקרטי את תופעת הייצוג של חברות ביטוח (או נתבעים סדרתיים אחרים) בתביעות קטנות. גם הפסיקה – ודאי זו של ערכאות שיפוטיות גבוהות – טרם נתנה את דעתה באופן נרחב לפערים המטרידים שבין

¹¹⁴ כאמור לעיל בה"ש 57, סביר להניח כי התובע לעתים כלל לא מודע להיבט אדברסרי זה של מערכת המשפט.

¹¹⁵ דוגמה נוספת למצבו הנחות של האזרח קשורה לסוגיית שינוי החזית של נציג הנתבעת. לרוב, התובע כלל לא מבין כי נציג חברת הביטוח שינה חזית, והוא איננו מודע למשמעות המהלך. ראו גם לעיל ה"ש 109.

¹¹⁶ ראו למשל CONLEY & O'BARR, לעיל ה"ש 35, בעמ' 28 (We suspected that a litigant whose case had been organized into a coherent legal framework might derive some practical benefit from having simplified the judge's task. Even the routine matter of having all the relevant documents in court could affect a judge's reaction both to the (case and the litigant").

הוראות החוק ורוחו לבין המציאות בפועל.¹¹⁷ על רקע חסר זה, בולטות חוות דעתה של נציבת תלונות הציבור על שופטים המתייחסות לתופעה ולבעיית חוסר השוויון הנלווית לה.¹¹⁸ בחלק זה נבקש לעמוד על עיקרי עמדתה של הנציבה. בחוות דעתה דנה הנציבה בהסדר המצוי בסעיף 63(ב) לחוק, המתיר ייצוג במקרים מסוימים. לשיטתה, "התשתית הרעיונית מאחורי הסדר זה נובעת מעיקרון השוויון לפני החוק העלול להיפגע ע"י התרת ייצוג ע"י אדם מקצועי ומיומן אל מול האזרח הקטן המייצג את עצמו". הנציבה נוקטת בחוות דעתה עמדה חד-משמעית המגנה את חוסר השוויון בין נציגי חברות הביטוח לבין האזרח הקטן. וכך הם דבריה:

"אין להלום מצב בו ביהמ"ש מאפשר לאדם מן החוץ לייצג חברה למרות היותו אחד מן החריגים הנ"ל (החריגים המנויים בס' 63(ב) - מייצג בתמורה, בדרך קבע, או במהלך עסקיו הרגיל, הבהרה שלנו - ש.ב. וא.ק.). יש בכך לכאורה ייצוג המנוגד להוראות החוק, הפוגע באחת מתכליותיו, שהיא השוויון בין הצדדים להתדיינות".¹¹⁹

ואולם יש לשים לב לשתי נקודות בחוות הדעת המקהות את חומרן. ראשית, הנציבה מזכירה, מטבע הדברים ולאור היקף סמכותה, רק את חוסר השוויון הקיים באולם בית המשפט בשעת ההתדיינות בין הנציג המיומן לבין האזרח הקטן. אין בחוות הדעת נגיעה בחוסר השוויון הבסיסי והמהותי יותר, שעליו עמדנו לעיל, הקיים בין חברת הביטוח כ"שחקן חוזר" - בעל אמצעים, קשרים וניסיון - לבין האזרח הקטן, "השחקן החד-פעמי". שנית, הנציבה מביעה את דעתה הנחרצת אך ורק לגבי אותם נציגים המופיעים בדיון מטעם חברת הביטוח, אף שאינם עובדי החברה.¹²⁰

¹¹⁷ באחרונה דן בית המשפט לתביעות קטנות בירושלים בסוגיה זו ועמד על הבעייתיות הרבה ביישום הוראות החוק בעניין הייצוג. וכך אומר בית המשפט: "דומה כי הניסיון למנוע ממתמחים - שעדיין אינם עורכי דין - כמו גם מגורמים מקצועיים אחרים, לייצג בבתי המשפט לתביעות קטנות נדון מראש לכישלון. בעניין זה, חיי המעשה מנצחים. מדובר בנוהג מושרש מימים ימימה, הנוהג מדי יום בעשרות רבות של תיקים, וספק רב אם ניתן לרשו. נמצאנו אפוא עומדים בפני עובדה מובהקת של הוראת חוק שבפועל איננה מקוימת". עניין גפן, לעיל ה"ש 69, פס' 14-15. ובהמשך: "בעת שבתי המשפט לתביעות קטנות דנים בהליכים שבהם כל אותם גופים גדולים הם צד להם, במרבית המקרים, מתאימים בתי המשפט את עצמם לחיי המעשה. כך נמצא שהוראת החוק בעניין הייצוג, כמעט ואיננה מקוימת" (שם, פס' 16).

¹¹⁸ "ייצוג בבית המשפט לתביעות קטנות (השלמה)" (חוות דעת של נציבות תלונות הציבור על שופטים, 7.8.2006). כן ראו שתי חוות הדעת האחרות של הנציבות, לעיל ה"ש 76 ו-104.

¹¹⁹ שם. חוות דעת משלימה של הנציבות אף קובעת כי מקום שבו סירב בית המשפט להתיר ייצוג, אין זה ראוי כי עורך הדין (שנאסר עליו לייצג) ישהה באולם בית המשפט וייעץ ללקוחו (לעיל ה"ש 104, ס' 4-5).

¹²⁰ כפי שהסכרנו לעיל בה"ש 107, המדובר באותם נציגים ("מאכערים") אשר מייצגים במקביל חברות ביטוח שונות על פי הזמנה.

לעומת זאת, חוות הדעת מסויגת בהרבה בנוגע לאותם נציגים שהם עובדי חברת הביטוח. כאשר לאחרונים הסתפקה הנציגה באמירה שלפיה "ערים אנו לכך כי חברה וחברת ביטוח בכלל זה, חייבת להיות מיוצגת על ידי אדם כלשהו. יש להניח כי הסדר לפיו אחד מפקידיה של החברה המטפל בעניין, מופיע מטעמה בהתדיינות, נותן תשובה מסוימת ומסויגת לבעייתיות האמורה"¹²¹. מחוות דעתה של הנציגה עולה, כי מייצג שהוא עובד של חברת הביטוח אינו נחשב כ"מיופה כוח" של בעל הדין, אלא הוא בעל הדין עצמו. על פי פרשנות זו, על ייצוג באמצעות עובד חברת הביטוח כלל לא חל ההסדר המיוחד שקבע המחוקק לעניין הייצוג בתביעות קטנות. ברוח זו אף נפסק, כי גם כאשר החברה הנתבעת מיוצגת על ידי עובד החברה שהוא עורך דין לא קמה לצד שכנגד זכות להיות מיוצג על ידי עורך דין.¹²²

תפיסת הנציגה, כפי שהיא באה לידי ביטוי בחוות הדעת האמורה, איננה נקייה מספקות ומביקורת. ראשית, ספק אם המלצת הנציגה הנה ישימה. הנציגה ציינה, כי ההסדר לפיו אחד מפקידיה של החברה הנתבעת מייצגה בהתדיינות נותן תשובה (הגם מסויגת) לבעיית השוויון. ואולם, כפי שציין באחרונה בית המשפט:

"רובן המכריע של התביעות המתבררות בבית המשפט לתביעות קטנות מוגש נגד גופים גדולים, חברות שונות, חברות ביטוח, המדינה, רשויות מקומיות ועוד. אין זה מעשי מבחינת כל אותם גופים לבחור בכל תיק אדם אקראי שייצג אותם, וזאת כדי שלא יהיה זה ייצוג בדרך קבע". לעומת זאת, אם אותם גופים גדולים ימנו אנשים מטעמם, העובדים אצלם, כדי לייצגם בבית משפט לתביעות קטנות, ממילא יהפכו הם במהירות ל"מייצגים מקצועיים"¹²³.

זאת ועוד: לעניות דעתנו, השוני בהתייחסותה של הנציגה לשני סוגי הייצוג איננו ברור; שכן, אם תכלית החוק הנה שמירה על שוויון בין המתדיינים בבית המשפט לתביעות קטנות, הרי שאין הבדל של ממש בין נציג עובד חברה לבין נציג שאינו עובד חברה. מבחינה מהותית אין משמעות לשיכוו המעמדי-ארגוני של נציג חברת הביטוח.¹²⁴ כך או אחרת, האזרח הקטן נמצא בעמדת נחיתות גמורה עקב חוסר

¹²¹ לעיל ה"ש 118.

¹²² בר"ע (מחוזי ת"א) 1174/08 פרטוק נ' טורג'מן בע"מ (טרם פורסם, 16.6.2008). ערעור על פסק דין זה נדחה על ידי בית המשפט העליון, הגם כי שם ננקטה רטוריקה מתונה יותר, שלפיה בנסיבות שכאלו יש "לשקול מתן היתר ייצוג גם לצד שכנגד"; רע"א 5711/08 פרטוק נ' טורג'מן בע"מ, פס' 14 (טרם פורסם, 17.3.2009).

¹²³ עניין גפן, לעיל ה"ש 69, פס' 9.

¹²⁴ למסקנה דומה הגיע באחרונה בית המשפט בפרשת גפן, לעיל ה"ש 69. בית המשפט מסיים את החלטתו המקיפה באמירה כי "דומני שהבחנה בין עובד של חברת הביטוח לבין עובד עם חברת הביטוח, איננה אלא הבחנה מלאכותית" (שם, פס' 18).

השוויון האינהרנטי בינו לבין נציג החברה, וייצוג על ידי עובד חברה שהוא משפטן חותר תחת עקרון השוויון.¹²⁵

ואכן, בסיום דבריה קוראת הנציבה לבחון מחדש את סוגיית הייצוג בבית המשפט לתביעות קטנות. זאת, לשיטתה, כדי לשמור טוב יותר על עקרון השוויון בין בעלי הדין. "לאור הבעייתיות שביישום הוראות החוק", מסבירה הנציבה, "מופנית תשומת לב המחוקק לצורך במתן פתרונות לייצוגם של גופים שונים, כולל חברות בכלל וחברות ביטוח בפרט, בבית המשפט לתביעות קטנות".¹²⁶

לפיכך, על אף נימתה החריפה של חוות דעת הנציבה באשר לתופעת ייצוג חברות הביטוח בבית המשפט לתביעות קטנות, אין בה בשורה של ממש לתובע הקטן. אידאל השוויון בין הצדדים לדיון נפגע, וחוות דעת הנציבה איננה נותנת מענה לפגיעה זו. חוות הדעת מתמקדת רק בחוסר השוויון בהתדיינות המשפטית עצמה, ולא ממקמת את הבעיה בהקשר הרחב יותר של פערי הכוחות והמומחיות המובנים שבין הצדדים. חוות הדעת מותחת ביקורת על ההסדר של ייצוג על ידי מי שאינו עובד החברה, אך היא מכשירה, הלכה למעשה, ייצוג על ידי עובדי החברה שהם משפטנים. לבסוף, חוות הדעת הנה בגדר המלצה בלבד, וכלל לא ברור עד כמה היא מחייבת.¹²⁷

ה. כיצד משפיע חוסר השוויון על מהלך הדין ותוצאותיו?

חוסר השוויון הבסיסי הקיים בהתדיינות בין חברות הביטוח לאזרח הקטן בבית המשפט, שעליו עמדנו בפרק הקודם, אמור להעניק יתרון גדול לחברות הביטוח

¹²⁵ כן נפסק בת"ק (ב"ש 2713/06 יולביץ נ' מגדל חברה לביטוח בע"מ (טרם פורסם, 26.2.2007), כי הסייגים של סעיף 63(ב) לחוק בתי המשפט העוסקים בייצוג בהליכי תביעות קטנות חלים גם על עובדי חברת הביטוח. על פי פסיקה זו, חברת הביטוח יכולה להיות מיוצגת רק על ידי "מי מפקידה". הייצוג על ידי עובד החברה אסור, קבע בית המשפט, כיוון שהוא ניתן על ידי מייצג העוסק בייצוג דרך קבע, ובמהלך עסקיו הרגיל. כאן חשוב להדגיש, כי החלטה זו ניתנה במטרה למנוע ייצוג על ידי גוף מקצועי הפועל מטעם חברת הביטוח (מעין חברת בת של חברת הביטוח), שכל תפקידו הוא לייצג ולנהל את ענייניה המשפטיים של אותה חברה. לעיל ה"ש 118.

¹²⁶ חוות דעתה של הנציבה היא חוות דעת כללית שניתנה עקב תלונות שהגיעו ללשכת הנציבה בדבר התרת ייצוג בניגוד להוראות החוק. עצם סמכותה החוקית של הנציבה לנפק חוות דעת משפטיות כלליות בקשר לניהול המשפט וליקויים כלליים במערכת המשפט לא נקיה מספקות. סמכותה של נציבות תלונות הציבור על שופטים כפופה לחוק נציבות תלונות הציבור על שופטים, התשס"ב-2002. סעיף 2 לחוק מסמיך את הנציבות לבדוק ולברר תלונות פרטניות המוגשות על ידי הציבור נגד שופטים. בחוות דעתה, לעיל ה"ש 97, קובעת הנציבה כי סעיף זה מקנה לה סמכות "לעשות הפשטה של המקרה הפרטני ולהביע עמדה בסוגיה העולה ממנו, במישור הכללי". עם זאת, הנציבה עצמה מציינת בפירוש כי אותן חוות דעת "לשונן לשון המלצה", ואין להן תוקף משפטי. לפיכך, גם אנו בדעה כי הסוגיה מצריכה הסדרה חקיקתית סודית ומסודרת. נשוב לעניין זה להלן פרק ז'.

ולפעול לרעת האזרח הקטן. כפי שהסברנו, נציג חברת הביטוח הוא לרוב משפטן מנוסה, מקצועי ומיומן, הנהנה מהשתייכותו לארגון גדול ועתיר משאבים. מולו עומד התובע, "אזרח קטן", שהגנו לרוב חסר ניסיון מקצועי וידע משפטי. הדעת נותנת, לפיכך, כי סיכוייו של האזרח הקטן לזכות בתביעתו, כאשר מולו מתייצב מייצג, אינם גדולים.

קעת נבחן הנחה זו. המחקר העומד במוקד פרק זה נועד לבדוק אם פערי הכוחות מסייעים לחברות הביטוח להתמודד עם תביעות מבוטחים, ואם כן – כיצד. כפי שהסברנו בהרחבה לעיל, אנו מודעים לכך כי התיקים המגיעים לדיון משפטי הנם בבחינת "קצה הקרחון" בלבד,¹²⁸ וכי ישנם מקרים רבים שכלל אינם נדונים בבית המשפט. ואולם אין לנו מידע על כל אותם מקרים שאינם נדונים, מאחר שאין לנו גישה אליהם. לפיכך איננו טוענים כי ממצאי ההליכים משקפים את המציאות בענף הביטוח באופן כללי, אלא אך את ההליכים המתבררים בבתי המשפט לתביעות קטנות.

1. שיטת המחקר

המחקר כלל בדיקה של 150 תיקים ופסקי דין שנדונו בבתי המשפט לתביעות קטנות. כדי לספק תמונת מצב עדכנית ככל האפשר, רובם המוחלט של התיקים נדון במהלך שנת 2007. כל 150 התיקים עוסקים בתביעות עקב נזק לרכוש בגין תאונת דרכים ("תביעות פח"). בכל התיקים שנבדקו, בסיס המחלוקת הוא בשאלת האחוריות. נבחנו תיקים אשר יש בהם מחלוקת ברורה בין התובע לנתבע, ולכל צד גרסה שונה בנוגע לאחוריות להתרחשות התאונה.

כדי לאפשר ניתוח השוואתי חולקו 150 התיקים לשלוש קבוצות, על פי הפירוט שלהלן, וכל קבוצה הכילה 50 תיקים. קבוצת התיקים הראשונה עניינה "תביעות פח" מהסוג הנדון עד כה במאמר.¹²⁹ מדובר בתביעות שבהן חברות הביטוח נתבעות יחד, נוסף לנהג המבוטח שנתבע. בתביעות אלו, כאמור, קיים אותה חוסר שוויון בסיסי בין נציג חברת הביטוח לבין האזרח הקטן. לצורך המשך הדיון נכנה סוג מקרים זה "חלש

¹²⁸ כאשר עוסקים במחקר אמפירי יש לבחון לא רק את התוצאות הסטטיסטיות, אלא גם את ההחלטות והנסיבות המקדימות שיכולות להשפיע על היקף הנתונים וטיבם, ובכך לעוות את התמונה. לדיון בתופעה זו, הקרויה Selection effect או Case selection (ובמקרה של ייצוג – Representation selection effect), ראו למשל George L. Priest & Benjamin Klein, *The Selection of Disputes in Litigation*, 13 J. LEG. STUD. 1(1984); Donald Wittman, *Is the Selection of Case for Trial Biased?*, 14 J. LEG. STUD. 185 (1985); Karl Monsma & Richard Lempert, *The Value of Counsel: 20 Years of Representation Before a Public Housing Eviction Board*, 26 L. & SOC'Y. Rev. 627, 630 (1992).

¹²⁹ לרשימת התיקים ראו נספח א'.

נגד חזק". קבוצת התיקים השנייה כוללת "תביעות פח" שבהן לא מעורבות חברות הביטוח בדיון.¹³⁰ אלו הן אותן "תביעות פח" שבמסגרתן אזרחית אלמונית תובעת את אזרח פלמוני. בתביעות מסוג זה, אין יתרון מובנה ואינהרנטי לאחד הצדדים. לצורך המשך הדיון נכנה סוג מקרים זה "חלש נגד חלש". עם קבוצת התיקים השלישית נמנו "תביעות פח" המערבות יותר מחברת ביטוח אחת.¹³¹ סוג תיקים זה הנו תוצאה של אחד משני תרחישים אפשריים. התרחיש הראשון הוא מצב שבו מדובר בתביעה ותביעה שכנגד שנידונות במשותף. כאן יצטרפו שתי חברות הביטוח לדיון; האחת כנתבעת בתביעה הראשית, והשנייה כנתבעת בתביעה שכנגד. התרחיש השני הוא מצב שבו התיק הנדון נסוב על תאונת "שרשרת" (תאונה המערבת יותר משני כלי רכב). בהתיקים תרחיש זה, חברות הביטוח השונות של הנהגים המעורבים בתאונה משתתפות בדיון ומתעמתות האחת עם רעותה.¹³² בדומה לקבוצה השנייה ובשונה מן הקבוצה הראשונה, גם במצב דברים זה אין יתרון מובנה לאחד מן הצדדים. ואולם, בשונה מן הקבוצה השנייה, כאן ניצבות חברות הביטוח זו כנגד זו. לצורך המשך הדיון, נכנה סוג מקרים זה "חזק נגד חזק".

באמצעות השוואה בין הקבוצה הראשונה לזו השנייה אנו מבקשים לתת מענה לשאלה כיצד משפיע חוסר השוויון בין הצדדים על תוצאות הדיון. אם חוסר השוויון אמור לסייע לחברות הביטוח, נצפה שמספר רב יותר של תביעות שמעורבות בהן חברות הביטוח כנתבעות תידחנה, בהשוואה לתביעות אשר לא מעורבות בהן חברות ביטוח. לעומת זאת, אם חוסר השוויון פועל לטובת האזרח הקטן (ותהא הסיבה אשר תהא), הרי שנצפה שמספר רב יותר של תביעות שמעורבות בהן חברות ביטוח תתקבלנה. ככל שאין בסוגיית הייצוג ובכוחן העודף של חברות הביטוח כדי להשפיע על תוצאות התביעה המתבררת, נצפה שאחוזי קבלת התביעות יהיו דומים.

הקבוצה השלישית נועדה לבסס את ממצאי ההשוואה הראשונית (שבין הקבוצה הראשונה לשנייה). כאן נבקש לבחון אם, בהשוואה לקבוצת המדגם הראשונה (תובע שהוא "אזרח קטן" נגד חברות ביטוח), חברות הביטוח מפסידות או מנצחות כמות גדולה יותר של תיקים. כך, למשל, אם יוכח שחברות הביטוח מפסידות יותר כאשר הן מול האזרח הקטן לעומת שיעורי ההפסד שלהן מול חברות ביטוח אחרות, תתחזק המסקנה שחוסר השוויון בין האזרח הקטן לחברת הביטוח פועל דווקא לרעת הצד החזק (חברת הביטוח).

¹³⁰ לרשימת התיקים ראו נספח ב'.

¹³¹ לרשימת התיקים ראו נספח ג'.

¹³² כאן ייתכנו מספר אפשרויות. ראשית, ייתכן כי הנהג הנפגע תובע את כל שאר הנהגים המעורבים וחברות הביטוח שלהם. לחלופין ייתכן כי חברות הביטוח נתבעות מכוח הודעת צד ג', או לאחר שבקשתן להצטרף לדיון התקבלה. לפיכך, הגם שבאופן פורמלי חברות הביטוח אינן בגדר צדדים יריבים (תובעת מול נתבעת), הן מתעמתות האחת עם רעותה הלכה למעשה סביב השאלה מי מהנהגים המעורבים אחראי לתאונה.

ניתוח התיקים נעשה בשני שלבים. בשלב הראשון נערכו תצפיות על הדיונים בבית המשפט לתביעות קטנות, שעליהם ניתנו פסקי דין בשלב מאוחר יותר. שיטה זו אפשרה בחירה מושכלת של תביעות פח שבהן נדונה שאלת האחריות. בנוסף, התצפיות אפשרו להבין טוב יותר את התנהלות הצדדים בדיון עצמו ואת יחסו של השופט אל הצדדים. בשלב השני נבדקו תוצאות ההליכים שנצפו. על התיקים שנצפו נוספו תיקי תביעות אחרים, כדי לעבות את בסיס הנתונים. כאן נעשה מאמץ לסקור לא רק את פסקי הדין, אלא במידת האפשר גם את הפרוטוקולים של אותם תיקים שנכללו בקבוצות המחקר.¹³³ נלקחו בחשבון רק פסקי דין אשר הציגו באופן מפורש את המחלוקת בין הצדדים כמחלוקת בשאלת האחריות לתאונה (בהם מציגים הצדדים גרסאות שונות בפני בית המשפט). יודגש כי המחקר מתמקד רק בתוצאה הסופית. במסגרת הזו בדקנו אם התביעה התקבלה, נדחתה, או שהוחלט על חלוקת האחריות בין הצדדים.

2. תוצאות סטטיסטיות

על מנת ליצור מדגם מייצג ככל הניתן מבחינה סטטיסטית, דגימת 150 התיקים נעשתה באופן אקראי לחלוטין. כדי למנוע הטיות ועיוותים אפשריים התקיימו תצפיות בבית המשפט לתביעות קטנות במקומות שונים. באשר לפיזור הגיאוגרפי – התצפיות ופסקי הדין שנסקרו כוללים 16 בתי משפט בערים שונות.¹³⁴ כן הקפדנו שהמדגם יכלול תיקים אשר עירבו חברות ביטוח שונות כנתבעות.¹³⁵ זאת, כדי למנוע תוצאות העלולות להיות מוטות בשל אופן פעילותה של חברת ביטוח מסוימת. בנוסף, הקפדנו לסקור פסקי דין של שופטים שונים ורבים.¹³⁶ מניתוח התיקים השונים מתקבלת התמונה הכללית הבאה:

¹³³ גישה נוחה לפסקי דין אלו התאפשרה דרך אתר בתי המשפט (www.court.gov.il).

¹³⁴ מרבית פסקי הדין שנבדקו (כ-75%) מקורם בששת בתי המשפט הבאים: פתח-תקווה (25), ראשון-לציון (23), רחובות (18), ירושלים (16), חיפה ונתניה (15 כל אחד). בנוסף נסקרו פסקי דין של בתי המשפט בחדרה וברמלה (7 כל אחד), בית-שמש (6), תל-אביב (5), אשדוד והקריות (4 כל אחד), באר-שבע (2), אילת, נצרת ועכו (1 כל אחד).

¹³⁵ לרבות חברות הביטוח כלל, מגדל, מנורה, הכשרת היישוב, הפניקס, הראל, ואליהו.
¹³⁶ בקבוצת התביעות הראשונה (50 התביעות שכונו "חלש נגד חזק"), נבדקו פסקי דין של 20 שופטים שונים; בקבוצת התביעות השנייה (50 התביעות שכונו "חלש נגד חלש"), נבדקו פסקי דין של 28 שופטים שונים; ובקבוצה השלישית (50 התביעות שכונו "חזק נגד חזק"), נבדקו פסקי דין של 34 שופטים. סך הכול (בשלוש הקבוצות יחד – 150 תביעות), נבדקו פסקי דין של 55 שופטים.

טבלה 1: תוצאות מרוכזות

חלוקת 137 אחריות	תביעות שנדחו	תביעות שהתקבלו	סך התביעות שנבדקו	
6 (12%)	9 (18%)	35 (70%)	50 (100%)	תובע נגד נתבע וחברת ביטוח ("חלש נגד חזק")
4 (8%)	22 (44%)	24 (48%)	50 (100%)	תובע נגד נתבע ("חלש נגד חלש")
29 (58%)	1397 (14%)	14 (28%)	50 (100%)	ביטוח נגד ביטוח ¹³⁸ ("חזק נגד חזק")

¹³⁷ תחת קטגוריה זו נכללה כל חלוקת אחריות באשר היא. כלומר, גם תביעה שהתקבלה ברובה המכריע (90%, למשל) הוגדרה כ"חלוקת אחריות". שינוי ההגדרות כך שתביעה שהתקבלה בשיעור של 80% ומעלה יתישב כתביעה שהתקבלה לא שינה באופן מהותי את התמונה (ככל שמדובר בהשוואה בין שתי הקבוצות הראשונות). לאחר הוצאת תביעות שהתקבלו בשיעור של 80% מהקטגוריה של "חלוקת אחריות" (והכללתן כתביעות שהתקבלו) מתקבלות התוצאות הבאות:

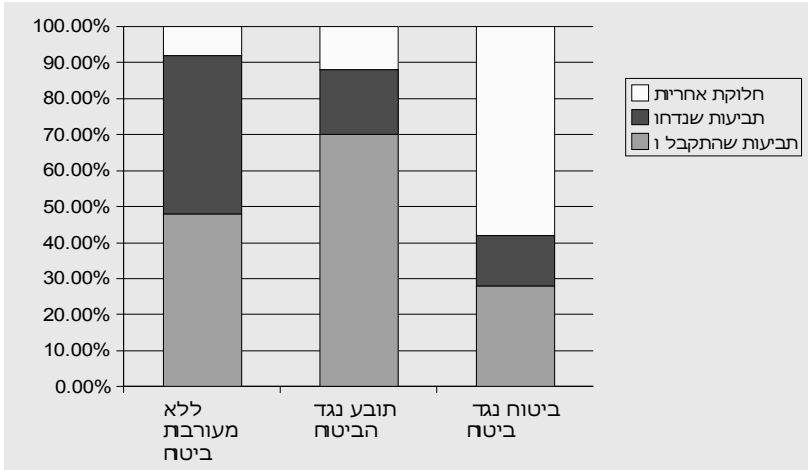
חלוקת אחריות	מתוכם נדחו	מתוכם התקבלו	התביעות שנבדקו	
4 (8%)	9 (18%)	37 (74%)	50 (100%)	תובע נגד נתבע וחברת ביטוח
2 (4%)	22 (44%)	26 (52%)	50 (100%)	תובע נגד נתבע (ללא ביטוח)

¹³⁸ בתיקים שבהם מעורבות שתי חברות ביטוח (או יותר), "תביעות שהתקבלו" משמען תביעות שבהן התביעה התקבלה במלואה רק נגד חברת ביטוח אחת (בעוד שנגד שאר החברות התביעה נדחתה). "תביעות שנדחו" משמען תביעות שבהן אף חברת ביטוח לא חויבה, והתביעה נגדן נדחתה במלואה.

¹³⁹ בשש מתוך שבע התביעות שנדחו מדובר בדיון שבו הייתה תביעה ותביעה שכנגד. בתיקים אלו בחר בית המשפט שלא "להעדיף" אף גרסה, כך שהתביעה והתביעה שכנגד נדחו (אף צד לא הצליח להרים את נטל הראיה).

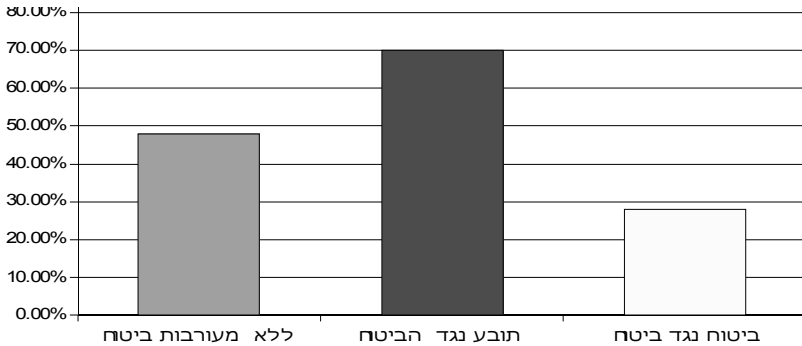
דיאגרמה 1: תוצאות באחוזים

3. ניתוח התוצאות

מהתוצאות עולה כי סיכויי ההצלחה של תובע (בלתי מיוצג) לזכות במלוא תביעתו כאשר ניצבת מולו חברת ביטוח המיוצגת על ידי בא כוח (סוג המקרים שכונה לעיל "חלש נגד חזק") עומד על 70% (35 מתוך 50). לעומת זאת, בדיונים שבהם חברת הביטוח אינה צד, קרי – כאשר מדובר בתביעה של אזרח כנגד אזרח ("חלש נגד חלש"), סיכויי ההצלחה לקבלת התביעה במלואה צונחים ל-48% (24 מתוך 50). לשון אחר: על פי נתונים אלו, תובע המתמודד מול נתבעת חזקה (חברת ביטוח) ולא מול נתבע חלש (אדם פרטי), מגדיל את סיכויי ההצלחה שלו בכ-50% (70% הצלחה לעומת 48% הצלחה). הדיאגרמה הבאה ממחישה נתון זה:

דיאגרמה 2: סיכויי תובע שתביעתו תתקבל

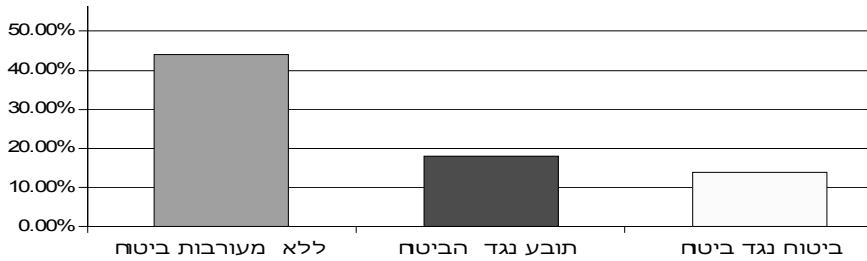

מבחינת הנתבע, רק 18% מהתביעות (9 מתוך 50) שבהן השתתף נציג חברת הביטוח ("חלש נגד חזק") ועזר לייצג את גרסת הנתבע¹⁴⁰ נדחו במלואן. לעומת זאת, כאשר הנתבע היה אדם פרטי ("חלש נגד חלש") שפעל ללא עזרת חברת הביטוח, סיכויי הצלחתו בדחיית התביעה עלה ל-44% (22 מתוך 50). כלומר ישנו מתאם בין היעדר ייצוג לבין סיכויי של הנתבע להצליח בדחיית התביעה. בתיקים שבהם הנתבע מיוצג גדלים סיכויי התובע לזכות בתביעתו פי 2.5 בקירוב. לשון אחר: הסיכוי להיכשל בתביעה כאשר חברת הביטוח הנתבעת איננה מיוצגת גדל פי 2.5 בקירוב.¹⁴¹ הדיאגרמה שלהלן מדגימה נקודה זו:

¹⁴⁰ פורמלית, המייצג לא מייצג את הנתבע-המבוטח, אלא את חברת הביטוח. הלכה למעשה, בשעת הדיון (למעט במקרים נדירים) הנתבע נותן רק את עדותו לקרות התאונה. את החקירה הנגדית של התובע והסיכומים מצד הנתבע עורך מייצג חברת הביטוח, החולק עם המבוטח את אותו האינטרס – דחיית התביעה.

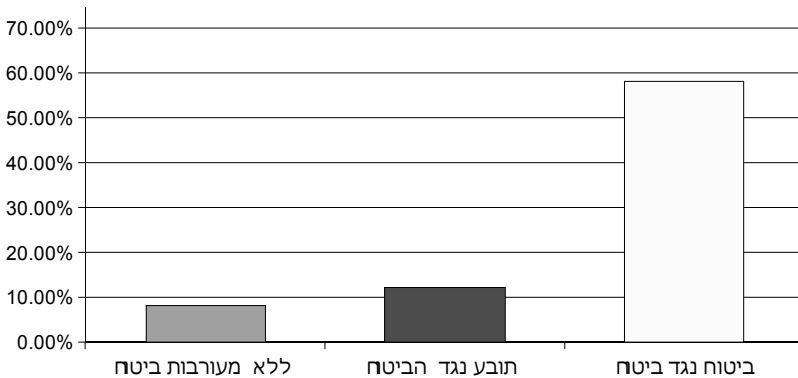
¹⁴¹ יתר על כן, בספרות המשווה נטען, כי הגם שבשיטות משפט מסוימות תובעים מיוצגים אינם זוכים בתביעתם בשיעור גבוהה יותר מתובעים שאינם מיוצגים, הרי שנתבעים מיוצגים כן זוכים ביותר תיקים מאשר נתבעים שאינם מיוצגים. ראו Kuo-Change, לעיל ה"ש 65, בעמ' 201 ("While defendants represented by lawyers have a significantly higher win rate than unrepresented defendants, the same effect does not appear on the plaintiff side") המחקר האמור לא אפיין את הצדדים לסכסוך המשפטי (חברות או פרטים), ומונח שעל רקע ממצאים מנוגדים אלו התוצאות המוצגות במאמר זה הופכות להיות מפתיעות עוד יותר.

דיאגרמה 3: סיכויי הצלחתו של הנתבע

כאשר בוחנים את התוצאות הנוגעות לקבוצת התיקים השלישית, רואים שכאשר חברות ביטוח מעורבות בדיון כנגד חברות ביטוח אחרות ("חזק נגד חזק") מרבית התיקים (58%, 29 מתוך 50) הסתיימו בחלוקת אחריות בין הצדדים.¹⁴² זאת, לעומת שיעור חלוקת אחריות ממוצע של 10% בשתי הקבוצות האחרות. כלומר: כאשר חברות הביטוח מתעמתות זו עם זו, נטייתו של בית המשפט לפסוק על דרך חלוקת האחריות גדלה כמעט פי 143.6¹⁴³ הדיאגרמה הבאה מבטאת נתון זה:

דיאגרמה 4: חלוקת אחריות

¹⁴² במחצית מתיקים אלו החלוקה על ידי השופטים נעשתה שווה בשווה בין כל הנתבעים באופן שרירותי למדי. ראו ת"ק (ת"א) 3341/06 **שיק נ' פורסט** (לא פורסם, 23.7.2006); ת"ק (י"ם) 2881/06 **אסרף נ' נגיב** (לא פורסם, 11.9.2006).

¹⁴³ ייתכן שניתן להסביר זאת באופי התביעה. כאשר מדובר בתביעות שעניינן תאונות שרשרת, בדרך כלל מדובר בכמה נהגים האחראים לתאונה ולנזקים שבעקבותיה. לפיכך, בתביעות מסוג זה צפוי שתחולק האחריות בין הנהגים וחברות הביטוח שלהם.

בשלב זה נבקש להתמקד בהשוואה בין שתי הקבוצות הראשונות. תחילה נדון בכמה ספקולציות, מנוגדות באופיין, שאולי משפיעות על תוצאות המדגם.¹⁴⁴ מחד גיסא, ניתן לטעון כי כאשר חברות הביטוח נתקלות בדרישת תשלום מבוססת ומוצדקת, הן נוטות לשלם את הפיצוי המבוקש, ובכך להימנע מהליכים משפטיים ופסיקה לחובתן. הנחה זו מתחזקת אם נניח כי חברות הביטוח, שלהן משאבים ותמריצים כלכליים, אוספות נתונים הנוגעים לתוצאות ההליכים להם הן צד, ועל כן – מודעות לסיכון הנמוך להצליח במשפט. לפיכך לחברות הביטוח אינטרס להתדיין בעיקר בתיקים שבהם התוחלת (הסיכוי לזכות בתיק כפול הסכום המונח על המאזניים) מצדיקה זאת.¹⁴⁵ ואכן, חלק לא מבוטל מאותם סכסוכים שהוגדרו על ידנו כ"חלש נגד חזק" מסתיימים לפני הגשת תביעה או פסיקה של בית המשפט. לשון אחר, על פי טיעון זה, חברות הביטוח "ייגרו" לבתי המשפט בעיקר בשעה שדרישת התשלום נדמית בעיניהן כדרישה לא מוצדקת ולא מבוססת.¹⁴⁶ מנגנון זה לא קיים, לפחות לא באותה רמת תחכום וניסיון, עת עסקינן בתביעות מן הסוג האחר (של "חלש נגד חלש"). אם זהו אכן המצב, הרי שהממצאים שאנו מביאים מקבלים חיזוק נוסף. זאת, כיוון שאחוזי ההצלחה של תובעים מול חברות ביטוח הנם למעשה גדולים בהרבה; שכן אחוזי ההצלחה אינם מבוטאים במלואם בנתונים שהבאנו לעיל ושענינם פסיקה לטובת התובע.

מאידך גיסא, ניתן לטעון כי תוצאות המדגם אינן כוללות תביעות לא מבוססות שנמחקו בעצת השופט ובהמלצתו (בעיקר בתביעות חלש נגד חזק), ועל כן מציגות אחוזי הצלחה גבוהים מדי של תובעים. בנוסף, ניתן לטעון כי תובע המביא את תביעתו כנגד חברת הביטוח למרות נחיתותו העסקית והמשפטית הוא מבוטח הבטוח בצדקת טענותיו ותביעתו. אם זהו אכן פרופיל התביעות השכיח בתביעות של "חלש כנגד חזק", הרי שפסיקה נגד חברות הביטוח יכולה להיות מוסברת על בסיס איכותה (החויבי) של התביעה ומוצקותה. ככל שקביעה זו נכונה, הרי שיש בכך כדי להחליש את מידת התקפות שבהשוואה בין שתי הקבוצות.

לא נוכל לקבוע איזה מן הטיעונים מדויק ומשכנע יותר, ואנו מאמינים כי שתי התופעות יכולות להתקיים בו זמנית (ובכך לקזז, ולו במידת מה, זו את זו). עם זאת

¹⁴⁴ ישנה חשיבות רבה לדיון בספקולציות אלו, שמשפיעות באופן ישיר על היכולת לנתח את הנתונים שהתקבלו ולהסיק מהם מסקנות. ראו למשל Kuo-Chang, לעיל ה"ש 65, בעמ' 227. כן ראו לעיל ה"ש 128.

¹⁴⁵ אינטרס נוסף של חברות הביטוח הוא להתדיין על מנת לבסס את המוניטין שלהן, כמי שאינן נענות לדרישות מבוססות ומשלמות להם בקלות. ואולם, גם בהינתן אינטרס זה עדיין סביר להניח כי חישובי תוחלת משפיעים באופן משמעותי על ההחלטה להתדיין, ולו מן הטעם שזכייה בתיק תבסס באופן טוב יותר אינטרס נוסף זה.

¹⁴⁶ אפיון תביעה כ"חלשה" יכול להתבסס הן על בסיס משפטי, והן על בסיס הערכת האסרטיביות והנחישות של הפונה.

נעיר, כי מקריאת פסקי הדין מסתמן כי התביעות הנדונות במאמר זה מאופיינות בשתי גרסאות סותרות המובאות על ידי הצדדים לסכסוך. בנסיבות אלו, כפי שנרחיב להלן, הכרעת בית המשפט מתבססת על התרשמותו של השופט מחומר הראיות והעדויות שהובאו בפניו.

מפרספקטיבה אחרת ניתן לטעון כי לא הייצוג הוא הגורם המביא לפסיקה לחובת חברות הביטוח, אלא עצם היות הנתבעת גוף חזק הנהנה ממומחיות, "כיס עמוק" וכוח.¹⁴⁷ לשון אחר, ניתן לטעון כי לו היה נאכף כראוי עקרון השוויון וחברות הביטוח לא היו מיוצגות כלל, שיעור הצלחת התביעות כנגדן היה גדל עוד יותר (מעל ל-70%). על פי קו טיעון זה, הייצוג עצמו עדיין יכול לסייע לחברת הביטוח להקטין את חבותם (נניח, מ-90% תביעות שהיו מתקבלות אלמלא הייצוג ל-70% תביעות שהתקבלו על פי נתוני מחקר זה).

תגובתנו לטענה זו הנה כפולה. ראשית, לטענה אופי ספקולטיבי הקשה להוכחה (או הפרכה). כך למשל ניתן לטעון טענה הפוכה, שלפיה לולא היו חברות הביטוח הנתבעות מיוצגות, ההתייחסות אליהן כאל בעלות מומחיות וכוח הייתה פוחתת, וכפועל יוצא – אפשר שפערי הכוחות בין הצדדים היו קטנים. או אז, סביר כי אחוז התביעות שהיה מתקבל היה קטן מ-70%. שנית, גם אם נכונה הטענה, הרי ייצוג חברות הביטוח דווקא תורם לשוויון, ולא להיפך. תגובתנו זו מתבססת על שתי הנחות אפריוריות משלימות. ההנחה האחת היא, שלכאורה אין סיבה לקבלת תביעות רבות יותר אך בשל העובדה שהתביעה הוגשה (גם) כנגד חברת ביטוח. ההנחה השנייה היא הטענה שהועלתה לעיל, ולפיה אלמלא ייצוג חברות הביטוח היו שיעורי התביעות המתקבלות גדל עוד יותר. מכאן נובע שהפחתת שיעור התביעות המתקבלות, כך שהפער בין שיעורי ההצלחה בשתי הקבוצות השונות מצטמצם, דווקא מקדם את השוויון, ולא פוגע בו. הגם שמדובר בתגובות לטענה ספקולטיבית, נדון בהנחות אלו באופן ביקורתי בפרק הבא, בעת שנרחיב בסיבות האפשריות לפסיקה נגד חברות הביטוח.

טענה אפשרית נוספת היא שניתן להסביר את אחוזי ההצלחה הגבוהים של התובעים המעורבים בתביעות "חלש נגד חזק" ברמת מוכנותם לדיון. על פי קו טיעון זה, עבור התובע מדובר בהפסד כספי קונקרטי, לעתים בסכום כסף משמעותי הכולל גם ייקור עתידי של הפרמיה. הוא מכיר את המקרה היטב, מתכוונן כראות לדיון, ורואה בהליך המשפטי את ההזדמנות האחרונה להיפרע ממי שהיסיב לו את הנזק. לפיכך הוא מגיע לדיון מוכן כראות, והוא נכון להילחם לשם זכייה בתביעה. לעומת זאת,

¹⁴⁷ החלופין ניתן אולי לטעון, כי חלק מהתביעות של "חלש נגד חלש" נדחות בשל התחשבות של השופט בנזק שעלול להיגרם לנתבע אם תתקבל התביעה. איננו נוטים להשתכנע מטענה זו. היא איננה מבוססת, והיא נדמית בעינינו כמרחיקת לכת. איננו רואים מדוע יעדיף השופט להשית את הנזק על צד חלש אחד (התובע) בשל התחשבות בצד חלש אחר (הנתבע).

עבור חברת הביטוח מדובר בתיק אחד מני רבים. המייצג לא חווה את המקרה באופן בלתי אמצעי, הוא לא נושא באופן אישי בנזק הכספי, סוגיית ייקור הפוליסה (איבוד הנחת היעדר תביעות) איננה רלוונטית, וריחוקו מן המקרה ומן הנזק חותר תחת התמריץ שיש לו להתאמץ ולהילחם לשם זכייה בהתדיינות. בנוסף, תובעים היודעים שמולם יופיע מייצג יתכוננו לדיון באופן טוב יותר, ולעתים אף ייעזרו במשפטן או אדם אחר בעל ניסיון ומומחיות בתחום.¹⁴⁸

אכן, הגיונה של טענה זו בצדה. ואולם הסבר זה נדמה כרלוונטי באשר לתובעים מסוימים בלבד; אלו היודעים להתכונן ולהתבטא. לדעתנו, ההסבר איננו משכנע באשר למרבית התובעים האחרים; אלו שאינם מכירים את המערכת המשפטית ואינם יודעים להתנסח ולשטוח את טיעוניהם באופן משפטי. יתר על כן, המעורבות האישית עלולה דווקא לחבל בדרך הצגת הדברים וניסוח הטיעונים, ולגרום לתובע ללהג ולהתלהב יתר על המידה או להתמקד בטיעונים שלו עצמו, תוך התעלמות מטיעוני נגד אפשריים. ייצוג משפטי, המכניס ממד מסוים של אובייקטיביות וריחוק, עשוי לעתים לסייע לצד הליך לתכנן את מהלכיו ולהעריך נכוחה את מצבו המשפטי.

גם הטענה כי לצד אחד תמריץ כלכלי מובהק שאין לצד השני איננה תמיד מדויקת. ראשית, גם מבחינת התובע לעתים מדובר בסכום זניח יחסית (השתתפות עצמית או הנחת היעדר תביעות, למשל). שנית, חברת הביטוח רואה לנגד עיניה גם את סכומי השיכוב העומדים על הפרק (ככל שעומדים). במצבים אלו גם לחברת הביטוח יש תמריץ כלכלי משמעותי יחסית לזכות בתיק. שלישית, לנציג תמריץ להצליח בתביעתו הן בשל הזדהות עם שולחו והן משום שהצלחתו משפיעה על דימויו המקצועי (בעיני עצמו ובעיני מעסיקתו). רביעית, לעתים הנתבע עצמו, ולא רק חברת הביטוח שלו, מתייצבים לדיון. במקרה כזה ברור שגם הנתבע חווה את המקרה על בשרו והוא "קרוב" לעניין הנדון.¹⁴⁹

משעמדנו על הספקולציות שאולי משפיעות על תוצאות המדגם נבקש להוסיף הערה מעניינת נוספת הנוגעת לפסיקת הוצאות. מניתוח התיקים עולה כי חוסר השוויון האמור איננו בא לידי ביטוי בפסיקת הוצאות בתיקים שעלו במדגם. כידוע,

¹⁴⁸ אנו מודים לעידו באום על הערה מעניינת זו.

¹⁴⁹ בנוסף, ההנחה כי תובע היודע שייאלץ להתמודד עם מייצג יתכונן באופן מיטבי מניח רציונליות רבה (מדי?) מצד תובעים, וכמה הנחות שאין ודאות שיתקיימו. הנחה אחת היא, שתובעים בתביעות חלש נגד חזק אכן יודעים, לפני מעשה, כי יופיעו מול מייצג מיומן. איננו בטוחים כי במרבית המקרים "התובע מן היישוב" מודע לתופעת הייצוג (ועל כן יכול להיערך אליה). הנחה אחרת היא, כי ידיעה זו אכן מביאה לנקיטת צעדי הכנה מקדמיים מתאימים. ספק אם זהו אכן המצב, וזאת, משני טעמים לפחות. הטעם האחד הוא, שכסיר להניח כי מרבית התובעים רוצים להגיע מוכנים לדיון באופן הנדמה להם כמיטבי – ללא תלות בזוהות הצד השני (ויותר כתלות בסכום הכספי שעומד על הפרק). הטעם השני הוא חוסר נכונותם של תובעים להשקיע זמן ומאמצים או סכומי כסף נכבדים בייעוץ משפטי, כאשר מדובר בתביעות פשוטות על סכום נמוך יחסית.

פסיקת הוצאות המשפט וסכומן נתונה לשיקולו של בית המשפט הדין בתיק.¹⁵⁰ סקרנו את החלטות בית המשפט בעניין הוצאות המשפט, ולא מצאנו הבדל משמעותי בין שני סוגי התביעות שנסקרו ("חלש נגד חלש" ו"חלש נגד חזק"). בדיקתנו העלתה כי בתיקים שבהם התביעה נגד חברת הביטוח התקבלה, השית בית המשפט על הנתבעת, חברת הביטוח, הוצאות לטובת התובע ב-35 מתוך 36 התיקים שנבדקו (97% מהמקרים). לעומת זאת, כאשר חברת הביטוח זכתה בתיק והתביעה נגדה נדחתה, השית בית המשפט על התובע הוצאות משפט לטובת חברת הביטוח הנתבעת רק ב-4 מתוך 9 התיקים שנבדקו (44% מהמקרים).

אולם דפוס זה, שלפיו תובע הזוכה במשפט זוכה גם בהוצאות משפט כמעט תמיד, ואילו נתבע שזוכה במשפט זוכה גם בהוצאות משפט רק בכ-50% מן המקרים, אופייני גם לסוג השני של התיקים שנבדקו ("חלש נגד חלש"). בתיקים אלו נמצא שתובע שזכה בתביעתו זכה גם בהוצאות משפט ב-23 מתוך 24 המקרים שנבדקו (96%). לעומת זאת, נתבע שזכה בתיק והתביעה נגדו נדחתה זכה בהוצאות משפט רק ב-12 מתוך 22 המקרים שנבדקו (55%). לסיכום נקודה זו, הגם שאין הבדל מהותי בדפוסי פסיקת ההוצאות בין שתי קבוצות התביעה, ניכרת העדפת התובעים. בתי המשפט לתביעות קטנות פוסקים הוצאות לתובעים הזוכים בתביעתם כמעט תמיד, אולם כאשר התביעה נדחתה, סיכויי של הנתבע לזכות בהוצאות משפט קטנים משמעותית מאלו של התובע שזכה בתביעתו.

העדפת תובעים באופן גורף באה לידי ביטוי בממצא נקודתי מעניין נוסף. במסגרת סקירת התיקים מצאנו כי שופטת אחת קיבלה את כל שבע התביעות השונות שהוגשו בפניה ושנבדקו על ידנו.¹⁵¹ בכל שבעת התיקים נעשה שימוש בניסוחים (כמעט) קבועים לצורך קבלה (אוטומטית?) של התביעות. הניסוח שבו בחר בית המשפט בכל פסקי הדין היה דומה להפליא. בכל התיקים ציינה השופטת כי "מהימנה עלי ללא כל סייג עדותו של התובע. עדותו הייתה כנה, רצינית, אחראית ומדויקת. נחה דעתי כי זכורים היו לו פרטי התרחשות אירוע התאונה וניתן לסמוך על גרסתו".¹⁵² בה בעת, כאשר מדובר בנהג הנתבע, מופיעה, באופן קבוע, ההתייחסות הבאה: "עדותו הייתה בלתי כנה וניכר היה כי מנסה הוא להרחיק עצמו מאחריותו לקרות התאונה ולתוצאותיה".¹⁵³ מבחינה הסתברותית, קשה לקבל פסיקה עקבית

¹⁵⁰ להסדרת נושא פסיקת הוצאות ראו ס' 511-520 לתקסד"א.

¹⁵¹ ארבעה מן התיקים הנם תיקי "חלש נגד חזק", שני תיקים הנם תיקי "חלש נגד חלש", ותיק אחד הנו "חזק נגד חזק".

¹⁵² ראו למשל ת"ק (נתניה) 2917/06 עטייה נ' שרעייר (טרם פורסם, 1.5.2007); ת"ק (נתניה) 2659/06 פדיל נ' אלאחי (טרם פורסם, 1.5.2007).

¹⁵³ ראו למשל ת"ק (נתניה) 1392/07 רעד נ' סלאמה (טרם פורסם, 31.12.2007); ת"ק (נתניה) 1879/07 קורן נ' אליהו ביטוח בע"מ (טרם פורסם, 31.12.2007). ייתכן שהדגשת עניין המהימנות בפסקי הדין אינו מקרי, וככל הנראה הוא נועד בעיקר כדי למנוע הפיכת פסק הדין

לטובת התובע כנגד הנתבע, בניסוח זהה בכל פסקי הדין;¹⁵⁴ ניסוח המדגיש את מהימנותו של התובע לעומת התחמקותו של הנתבע.¹⁵⁵ גישה זו, הפוגעת, לטעמנו, בתחושת הצדק, והמתמרצת, לכאורה, הגשת תביעות ראויה לדיון נפרד.

ו. כף רגלו של השופט?

השאלה בה נדון כעת הנה כיצד ניתן להסביר את העובדה שיתרון המובנה של חברות הביטוח, כוחן העודף, והייצוג שבו הן נעזרות בהליכי תביעות קטנות, אינם מביאים לעדיפות באופן פסיקתם של בתי המשפט. בקצירת האומר, בפרק זה נציע ארבע תובנות אפשריות, המתמקדות בתפיסות השיפוטיות של השופט היושב בדיון ובאופן ניהול ההליך המשפטי על ידו.¹⁵⁶

התשובה האחת עניינה נטייתם של השופטים להגן על התובע, הנתפס כצד חלש. התשובה השנייה הנה התפיסה כי ניתן לפסוק נגד חברת הביטוח בשל היותה "כיס עמוק" ולאור יכולתה לפזר את הנזק. התשובה השלישית מציגה את האפשרות כי השופטים פוסקים נגד חברת הביטוח בשל דימוין השלילי וסלידתם מדרך התנהלותן. לבסוף נתייחס לשימוש שעושים בתי המשפט באפשרות לסיים את הסכסוך על דרך הפשרה.

לפני שנדון בדברים כסדרם, שלוש הערות מקדמיות. ראשית, אף שלכאורה מדובר בתובנות או הסברים שונים ונפרדים, הדיון שלהלן מראה כי ישנה חפיפה והשקה בין

בערעור. כידוע, בתי המשפט שלערוור לא יתערבו בדרך כלל בעניינים הנוגעים למהימנות עדים שקבעה הערכאה הראשונה.

¹⁵⁴ עם זאת, חשוב לציין כי איננו מתעלמים מן הצורך לסיים תיקים במהירות האפשרית, ובמידת האפשר אף ליתן פסק דין בו במקום. לחץ הזמן, הצורך לתת החלטות מיידיות, הרגל לשוני של שופטים, וניסיון לייעל את מלאכת השפיטה בהחלט מעודדים זהות מילולית בין פסקי דין שונים. ואולם המקרה דנן נדמה בעינינו כיותר מאשר יעילות שיפוטית שבמסגרתה מאמץ השופט תבנית בסיסית-אחידה.

¹⁵⁵ כדי לוודא שלא מדובר בצירוף מקרים נדיר שאינו מעיד על הכלל נבדקו תביעות נוספות, שאינן נכללות ב-150 התיקים שבמדגם, שנדונו בפני אותה שופטת. ראו למשל ת"ק (נתניה) 2687/07 **בורניק נ' שמר** (טרם פורסם, 24.3.2008); ת"ק (נתניה) 2711/07 **שרייר נ' אלימלך** (טרם פורסם, 24.3.2008). גם בתיקים אלו השתמשה השופטת בנוסח האמור. לא פחות מעניינת בעינינו היא העובדה, שממצאים אלו עולים בקנה אחד עם דברי אחד העוסקים בתחום, שלפיהם לא אחת הביעה השופטת בפני מתדיינים באולמה את סלידתה מחברות הביטוח. על פי הדברים שנמסרו לנו, ציינה השופטת כי היא מכירה את התנהלותן הלא תקינה של חברות הביטוח מתקופת עבודתה כעורכת דין בשוק הפרטי, וכי בשל סלידתה מהתנהלות זו היא מקשה על כל נציגי חברות הביטוח המופיעים בפניה. עם זאת חשוב להדגיש ולהבהיר, כי כאמור לעיל ה"ש 151, פסיקה זו לטובת התובע הייתה נחלת כל קבוצות התיקים (קרי, הן אלו שהוגדרו על ידינו כ"חלש נגד חלש" והן אלו שכוננו "חזק נגד חזק").

¹⁵⁶ זאת, נוסף להשערות שהעלינו בפרק הקודם, לעיל ה"ש 143-148 והטקסט הנלווה, בדבר הגורמים (המגוונים ולעתים סותרים) היכולים להשפיע על תוצאות ההליכים.

הדברים. החלוקה לארבעה סוגי טיעונים נועדה להקל על הבנת הדברים, ואין בה כדי לרמז על הפרדה נוקשה (שכאמור, איננה קיימת) בין התופעות להסברים השונים. שנית, איננו טוענים כי הממצאים או ההסברים שעליהם נעמוד בפרק זה ייחודיים להליכים שבדקנו. בהחלט ייתכן כי מציאות דומה קיימת גם בתיקים אחרים שבהם ישנם פערי כוחות מובהקים בין הצדדים המתדיינים. שלישית, הממצאים שהובאו לעיל, ושעל בסיסם נרחיב את הדיבור להלן, הם ממצאים כמותניים. עם זאת, ההסברים שיובאו בהמשך פרק זה אינם מוגבלים לנתונים אלו, והם כוללים או נעזרים גם בתובנות והתרשמויות שאינן מגובות אמפירית. יקרא הקורא וישפוט.

1. כף רגלו האקטיבית והמגוננת של השופט

במערכת משפט אדברסרית בעיקרה, תפקידו של השופט מאופיין בניטרליות ובאובייקטיביות, והוא אינו אמור, ככלל, לסייע למי מן הצדדים.¹⁵⁷ עם זאת, ידועים דבריו של השופט (בדימוס) חיים כהן, שלפיהם "מודה אני ומתוודה שלא אנוח ולא אשקוט מלחפש לדלים ולעשוקים ולנזכאים צד זכות בדיון, ולא אאמין לאומרים לי, אל תיגע כי לא תמצא".¹⁵⁸ ברוח זו, התשובה הראשונה לשאלה כיצד ייתכן שכוחן של חברות הביטוח וייצוגן המשפטי בתביעות קטנות פועל דווקא לרעתן היא הנטייה הטבעית של השופטים, כמי שאמונים על מערכת הצדק, להושיט יד לצד החלש בדיון ולסייע בידו. תשובה זו תכונה על ידנו "כף רגלו האקטיבית והמגוננת של השופט".

ייצוג מקצועי על ידי משפטן מומחה פועל לרוב לטובתו של המיוצג.¹⁵⁹ בהקשרים שונים ומגוונים, מחקרים הראו כי לשחרור בית המשפט – ובייחוד בית המשפט לתביעות קטנות – מכבלי סדרי הדין והראיות, פוטנציאל העשוי להביא להרגשה טובה יותר של הצד החלש בכל הנוגע להליך המשפטי שהוא צד לו. ואולם האופי

¹⁵⁷ ויובהר: שיטת המשפט הישראלית איננה אדברסרית טהורה. ראו למשל רע"א 3312/04 **אשורנס גנרל דה פרנס נ' הכונס הרשמי**, פס' 5-10 (לא פורסם, 26.10.2005) (ריכוך הכללים האדברסריים בהליך קדם המשפט). גם ברמה הנורמטיבית, איננו טוענים כי ראוי ששיטת המשפט הישראלית תהיה אדברסרית טהורה. כל שטענו בנקודה זו, הוא שאת ההתנהלות הנוכחית ראוי לבחון גם ביחס להיות שיטתנו מושפעת מן השיטה האדברסרית. לסקירה בסיסית בדבר מאפייניה של שיטת המשפט הישראלית והשיטות שמהן היא יונקת ראו למשל אהרן בירק "שיטת המשפט בישראל – מסורתה ותרבותה" **הפרקליט** מ' 197 (1991).

¹⁵⁸ ע"א 409/78 **גולן נ' פרקש**, פ"ד לד(1) 813 (1979). ראו גם ת"א (מחוזי י"ם) 1496/97 **בנק ירושלים בע"מ נ' עזבון לוין תק-מח** 03(4) 947, 967 (2003).

¹⁵⁹ כך למשל נטען כי ייתכן שקוצר ידם של נאשמים ערבים מביא אותם לשכור סנגור טוב פחות, מה שעלול להסביר מדוע תוצאות הליכים פליליים של נאשמים ערבים מחמירות יותר מאלו של נאשמים יהודים. ראו אורן גזל-איל, רענן סוליציאנו-קינן, גל עינב ועטאללה שובאש "ערבים ויהודים בהליכי הארכת מעצר ראשוני" **משפטים** לח(3) 627, 633 (2008).

הא-פורמלי של הדיון המשפטי בתביעות קטנות (הנובע בחלקו מהיעדר ייצוג) מביא את המתדיין הבלתי מיוצג להציג את טיעונו באמצעות שימוש בנרטיבים יומיים. לכאורה, דבר זה עלול להיות בעוכרי התובע הלא-משפטן. בספרות מקובלת הסברה, כי צד לדיון המצליח להציג את טיעונו באמצעות שימוש בשפה ובנרטיב משפטיים – סיכויו לשכנע את השופט לקבל את גרסתו עולים לאין שיעור.¹⁶⁰

שופטים בבית המשפט לתביעות קטנות מודעים לאי-השוויון בין הצדדים הנגרם עקב ייצוגו של צד אחד (הוא הצד החזק) בלבד. נראה כי מודעות זו מולידה נטייה שיפוטית לעמוד לצדו של האזרח הקטן,¹⁶¹ ובין היתר – לסייע לו להציג את טיעונו בתבניות משפטיות מקובלות תוך כדי הדיון. דברים אלו מוצאים את ביטויים גם בדבריה של השופטת ארבל בפרשת פרטוק.¹⁶² בעומדה על מסרות בית המשפט לתביעות קטנות ועל הכלל האוסר, עקרונית, ייצוג בהליכים אלו, ציינה השופטת ארבל כי "במקרה כזה [בו רק צד אחד מיוצג] על בית המשפט עצמו מוטל התפקיד של סיוע לבעל הדין הלא מיוצג בהבנת הסוגיה המשפטית העומדת על הפרק וזאת על מנת ליצור איזון בין הצדדים".¹⁶³

יתכן מאוד כי שופטים מודעים לעובדה שהם עלולים ללכת שבי אחר הנרטיב המשפטי שמציגים באי כוחן של חברות הביטוח. בניסיון לנטרל הטיה זו ולהליב את דברי התובע במחלצות של נרטיב משפטי, מוצאים השופטים דרכים (לגיטימיות יותר או פחות) "לאזן" את התמונה ולסייע לתובע לא רק "בהבנת הסוגיה המשפטית" (כדבריה של השופטת ארבל), אלא אף בביסוס תביעתו.¹⁶⁴ אנו מתרשמים כי ניסיון איזון זה נעשה באופן "חזק" מדי, המביא את השופט להעדיף את הצד החלש באופן לא מבוקר. סיוע פרוצדורלי הנו מתבקש ולעתים ראוי, אך יש להישמר שלא תהא ההכרעה עצמה מוטה.

¹⁶⁰ ראו למשל William M. O'Barr & John M. Conley, *Litigant Satisfaction versus Legal Adequacy in Small Claims Court Narratives*, 19 L. & SOC'Y. REV. 661, 662, 698 (1985). לדוגמה החורגת מבתי המשפט לתביעות קטנות והממחישה את העובדה ששימוש בנרטיב יומיומי שגור ולא משפטי עלול להיות בעוכרי הפונה לבית המשפט ראו למשל אלבשן, לעיל ה"ש 20, בעמ' 525-528.

¹⁶¹ ראו גם נועם שרביט "עו"ד ירון אליאס: השופטים קשובים יותר למבוטחים מאשר לחברות הביטוח" **גלובס** 16.4.2008. בריאיון זה צוטט עו"ד אליאס כאומר: "אפשר לומר באופן מובהק שהשופטים קשובים יותר לצרכנים מאשר לחברות הביטוח. בכל סכסוך בין חברת ביטוח למבוטח, מטבע הדברים האמפתיה היא למבוטח". ניתן לצפייה בכתובת: www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000333562&fid=829 (נבדק לאחרונה ב- 1.6.2009).

¹⁶² לעיל ה"ש 122.

¹⁶³ שם, פס' 12.

¹⁶⁴ השוו O'Barr & Conley, לעיל ה"ש 160, בעמ' 690 ("The effect of the magistrate's participation is often to provide the legal structure and explicit assessment of blame (that is lacking in many unquestioned lay accounts)". ראו גם שם, בעמ' 696).

נטייה שיפוטית זו להיחלץ לטובתו של הצד החלש קשה מאוד, ואולי אף בלתי ניתנת להוכחה. זאת, בייחוד לאור דלותם של הפרוטוקולים בתיקי תביעות קטנות. לרוב, שופטים לא יצהירו בגלוי על נקיטת יחס לא שוויוני לבעלי הדין; קל וחומר על ניסיונותיהם לנטרל הטיה כזו או אחרת. ואולם נראה ששופטים רבים בבית המשפט לתביעות קטנות, נוהגים בהתאם לגישתו של השופט כהן, ומחפשים ללא הרף אפשרות משפטית לקבל את התביעה של האזרח הקטן נגד חברות הביטוח.¹⁶⁵ מניסיוננו, ובהתבסס על התצפיות שערכנו, נטייה זו באה תדיר לידי ביטוי בכמה אופנים, שבהם נדון כעת.

סבלנות שיפוטית. התרשמותנו היא שלעתים השופטים בבית המשפט לתביעות קטנות מאזינים בסבלנות יחסית לגרסת התובעים.¹⁶⁶ בה בעת לעתים מגלים שופטים רבים קוצר רוח מופגן ביחס לחלק מנציגי חברות הביטוח. לעתים קוצר רוח זה מוצא את ביטויו בקטיעה חוזרת של דברי הנציג.¹⁶⁷ כך למשל שופט אחד בבית המשפט לתביעות קטנות בפתח-תקווה איננו מאפשר, במקרים רבים, לנציג חברת הביטוח לדבר בדיונים – הגם שחברת הביטוח נתבעת בדיון.¹⁶⁸ במקרים רבים לא מאפשר השופט לנציגים לבצע חקירה נגדית ולשאול את התובע על גרסתו. אמת, יחס חם של השופט כלפי האזרח הקטן עשוי לעודד את הציבור להגיש את תביעתו לבית המשפט. העובדה שיש גורם אוהד על כס השיפוט תשפר את הסיכוי שהאזרח הקטן יממש את זכות הגישה לערכאות. כן ייתכן שהסבלנות שמגלה השופט כלפי התובע

¹⁶⁵ להתרשמות דומה ראו למשל גורביץ, לעיל ה"ש 7: "אצל [השופט] דורון בולט חוסר האיזון בין הצדדים כאשר חברות הביטוח עוקפות את איסור הייצוג באמצעות סטודנטים למשפטים, שיתרונם על הצד שכנגד מוחלט. השופט אביחי חוקק את הצדדים בחקירה ראשית, ומתיר חקירה נגדית ביניהם. הוא משתדל, אבל לא תמיד מצליח, להקל על תובעים שעומדים נגד סטודנטים מיומנים אלו, כאשר ממילא נטל ההוכחה הוא על התובע". ראו גם דבריו של עו"ד אליאס, לעיל ה"ש 161, לפיהם "האמפתיה למבוטחים הביאה את השופטים ליצור כלים משפטיים שמאפשרים להם לפסוק לטובת המבוטח. אם הקיים של המבוטח צודק מבחינה מוסרית, בית המשפט לא יתקשה למצוא את הנתיב שיאפשר למבוטח להצליח במשפט".

¹⁶⁶ כאמור, מתדיינים העומדים בפני בתי משפט שבהם לא נוהגים סדרי דין וראיות נוקשים נוטים להביא את סיפוריהם בלשון יומיומית סיפורית פשוטה. רבים מהם מגיעים לדיון עם תפיסה מסוימת בנוגע לאירועים הנדונים, והם לרוב מוצאים את הדרך להביע בפני השופט את הפרספקטיבה הסיפורית שלהם. ראו למשל CONLEY & O'BARR, לעיל ה"ש 35, בעמ' 36-44.

¹⁶⁷ ראו גם דברי הרמב"ם המצוטטים תדיר, שלפיהם השוויון מחייב כי "לא יהא אחד [בעלי הדין] מדבר כל צרכו ואחד [בעלי הדין] אומר לו [השופט] קצר דבריך; ולא יסביר [השופט] פנים לאחד וידבר לו רכות וירע פניו לאחר וידבר לו קשות". רמב"ם, הלכות סנהדרין, פרק כא, הלכה א.

¹⁶⁸ הכוונה היא לשופט גבריאל שטרסמן, אשר אחד מכתבי מאמר זה התנסה בהופעה בפניו כמה וכמה פעמים כמייצג חברת ביטוח. הד לדברים ברוח זו ניתן למצוא גם בכתבתו של נועם שרביט "העיתונאי שהפך לשופט" **גלובס** (28.6.2006), ניתן לצפייה בכתובת: www.globes.co.il/news/home.aspx?fid=2&did=1000106561 (נבדק לאחרונה ב-8.9.2009). מובן שאיננו טוענים כי מקרה פרטי זה מלמד על הכלל כולו.

אכן נועדה לאזן את פערי הכוחות שבין הצדדים לדיון. אולם אנו סבורים כי אין להסתפק בהצדקה כללית זו, וכי יש לתת את הדעת לתופעה האמורה ולבחון את מכלול משמעויותיה.

חקירה נגדית על ידי השופט. כאמור, לעומת האזרח הקטן, שאינו מנצל את זכותו לחקירה נגדית, נציגי חברת הביטוח חוקרים בתדירות גבוהה את התובע בחקירה נגדית. א-סימטריות זו מעניקה יתרון משמעותי לנציגי חברות הביטוח. לכאורה, לאור היות שיטת המשפט הישראלית אדברסרית בעיקרה, השופט איננו אמור לאזן חוסר שוויון זה כדבר שבשגרה. ואולם אגב בדיקת התיקים וביצוע התצפיות נוכחנו לגלות כי במקרים רבים מאוד מילא השופט את תפקידו של התובע, תוך שהוא חוקר את הנהגה הנתבע, המבוטח בחברת הביטוח. בכך מיישמים השופטים בבתי המשפט לתביעות קטנות את ההיתר שניתן להם לחרוג מסדרי הדין כדי להגיע לחקר האמת.¹⁶⁹ היתר זה חשוב במיוחד, כאמור, על רקע האיסור בייצוג על ידי עורך דין. עם זאת, היקף התופעה איננו עולה, לכאורה, בקנה אחד עם הריחוק והאובייקטיביות השיפוטית הנדרשים משופט בשיטה בעלת מאפיינים אדברסריים ברורים.¹⁷⁰

הסבר המצב המשפטי ונתינת ייעוץ. לבסוף, שופטים רבים עוצרים את הדיון במהלכו ונותנים לתובע הסבר מפורט על מצב הדברים המשפטי. כך למשל השופט לעתים מציע לתובע למחוק את תביעתו כדי שלא יהויב בהוצאות. במקרים אחרים ממליץ השופט לתובע לעצור את הדיון ולזמן את עדי, כדי שגרסתו תקבל תמיכה אובייקטיבית.

אין ספק כי סיוע זה מצדו של השופט אכן עוזר לנטרל את יתרונו של הנציג בהבנת המצב המשפטי בשעת הדיון. ואולם, הלכה למעשה, הסבר המצב המשפטי, נתינת ייעוץ שוטף במהלך הדיון, עידוד פשרות כאשר מצבו המשפטי של התובע איננו טוב דיו, וביצוע חקירה נגדית על ידי השופט הפוכים את השופט למעין מייצג של התובע. כאשר הדברים נעשים במשורה ובמקרים שבהם פערי הכוחות וחוסר השוויון בין הצדדים בולטים במיוחד ולפיכך מצדיקים זאת, איננו רואים בכך בעיה. ואולם ככלל איננו סבורים כי ראוי שזו תהיה הדרך המרכזית לבירור סכסוכים (ודאי וודאי אם יש בכך משום עיוות דין שאיננו מוצדק), וספק בעינינו אם מדובר בתופעה ראויה ומבורכת.

¹⁶⁹ ראו ס' 62 (ב) לחוק בתי המשפט.

¹⁷⁰ ניתן אולי להסביר, ולו באופן חלקי, את ההתנהלות השיפוטית הזו בכך שתובעים אינם מודעים למאפיינים האדברסריים של ההליך האזרחי. ראו לעיל ה"ש 57. כך, O'Barr & Conley טוענים שבשלב הגשת התביעה מרבית המתדיינים ההדיוטות אינם מודעים לכך שהם עתידים להיתקל בגרסה או פרספקטיבה המנוגדת לזו שלהם, ועלולים להירש להתגבר עליה. O'Barr & Conley, שם, עמ' 139. ראו גם את הכלל ההלכתי שלפיו "ראה הדין זכות לאחד מהם ובעל דין מבקש לאמרו לאינו יודע לחבר הדברים או שראוהו מצטער להציל עצמו בטענות אמת ומפני החימה והכעס נסתלקה ממנו או נשתבש מפני הסכלות, הרי זה מותר לסעדו ולהבינו תחילת הדבר, משום 'פתח פיך לאילם'". משלי לא, ח – שולחן ערוך, חושן משפט, הלכות דיינים י"ז, ט.

2. כף רגלו "מתירת הספק" של השופט

בנוסף לסיוע האקטיבי שנותנים שופטים רבים לאזרח הקטן בשעת ההתדיינות, במקרים גבוליים רבים יעדיף בית המשפט לפסוק נגד הצד החזק; במקרה דנן – חברות הביטוח. כידוע, בשיטת המשפט הישראלית נטל הראיה מוטל על התובע,¹⁷¹ בבחינת "המוציא מחברו עליו הראיה".¹⁷² התובע הוא זה שצריך להוכיח את תביעתו. לפיכך במקרה שבו כפות המאזניים מאוזנות אמור השופט לדחות את התביעה. ואולם, על סמך תצפיותינו, אנו מתרשמים שלא כך הם פני הדברים. נוכחנו כי במקרים גבוליים רבים יעדיף בית המשפט לתביעות קטנות "לטעות" לטובת האזרח הקטן. פסיקה זו ממחישה כי נטייתו של השופט לסייע לתובע הבלתי מיוצג איננה מסתיימת במהלך הדיון, והיא לעתים מלווה את השופט גם בעת מתן פסק הדין.

כזכור, בתיקים העומדים בכסיס מאמרנו, אופי הדיון בבית המשפט לתביעות קטנות נוגע בדרך כלל לשאלת האחריות לתאונת הדרכים שגרמה לנזק. התובע והנתבע מחזיקים בגרסאות שונות באשר לתאונה, ועל השופט לקבוע, על פי העדויות והחומר המובא בפניו, איזו גרסה עדיפה. לכאורה היה מקום למצוא תביעות רבות שנדחות עקב חוסר יכולת התובע להוכיח את גרסתו. זאת, בייחוד באותם מקרים רבים שבהם מדובר בעימות בין גרסאות הצדדים ("מילה כנגד מילה"). באותם מצבים שבהם אין ראייה אובייקטיבית תומכת, קשה לצדדים להוכיח את אמיתות גרסתם. ואולם רק במקרים מעטים דוחים בתי המשפט לתביעות קטנות תביעות מאחר שהתובע לא הרים את נטל הראייה. לרוב, כפי שראינו, דווקא חברת הביטוח (הנתבעת) תצא מהדיון וידה על התחטונה.

כיצד ניתן להסביר מגמה זו? ייתכן כי שופטים מושפעים מעקרונות (כלכליים-נזיקיים) כלליים כדי להצדיק פסיקה כנגד חברת ביטוח.¹⁷³ כהסבר אפשרי ראשון נזכיר את עקרון פיזור הנזק. על פי עקרון יסוד זה, השאיפה הנה להגדיל ככל הניתן את קבוצת האנשים הנושאים בפיצוי ניזוק בגין נזק שנגרם לו. הגדלה זו מאפשרת,

¹⁷¹ ראו תקנה 158 לתקסד"א.

¹⁷² מונח זה, המבטא כלל ראייתי בסיסי, מקורו במסכת בבא קמא, לה, א.

¹⁷³ גר טודסקי דיני הנזיקין – תורת הנזיקין הכללית (מהדורה שנייה, י. אנגלרד, א. ברק, מ. חשין עורכים, 1976). בנוסף ניתן אולי לטעון, כי נטייתו של השופט לפסוק נגד חברות הביטוח במקרי גבול מתחזקת לאור מיהות הצדדים שבפניו. על פי טענה זו, שופטים יטו לטובת תובע "בשר ודם" שניתן לראות בו נפגע מוחשי, ולא לטובת נתבעת שהיא אישיות משפטית מלאכותית. אם טענה זו נכונה, הרי שהלשון הפשוטה והאנושית של התובעים עשויה דווקא לסייע להם לקנות את לבו של השופט ולעודד את הזדהותו, ואילו הלשון המשפטית-פורמלית של המייצג דווקא תורמת לריחוק רגשי בין השופט לבין הנתבעת. על אף הגיונה של טענה זו, מעניין לציין כי הספרות המשפטית מצביעה על מציאות הפוכה. ראו להלן ה"ש 242 וטקסט נלווה.

ממילא, להקטין את גובה הנשיאה בנטל הפיזי שכל אחד מהפרטים בקבוצה נושא בן.¹⁷⁴

חברות ביטוח הן הדוגמה הקלאסית ליישום עיקרון זה. המבוטחים כולם משלמים פרמיות שגובהן נמוך יחסית לסכום הביטוח, ואגב כך נושאים כולם (בסכומים נמוכים) בעלויות פיזיות של מי מהם שנפגע מאוחר יותר מאירוע כגון זה שביטחו עצמם כנגדו. בתי המשפט יודעים שחיוב חברות הביטוח בתשלום יגרור פיזור סכום החיוב בין כלל ציבור המבוטחים. מנגד, לדחיית תביעתו של האזרח הקטן עלול להיות אפקט כלכלי משמעותי כאשר התובע, אדם יחיד, יצטרך לשאת בעלות נזקו. אך האם אכן מוצדק וראוי להטיל את החבות על כלל הציבור באמצעות חיוב חברות הביטוח במקרים גבוליים שבהם לא הוכיח התובע את גרסתו? כפי שנסביר בפרק הבא, איננו בטוחים כי התשובה לשאלה זו הנה חיובית.

הסבר שני למגמת השופטים לפסוק כנגד חברות הביטוח תוך הסתמכות, בין היתר, על עקרונות כלכליים כלליים הנו תפיסת חברות הביטוח כ"כיס עמוק". התאוריה הכלכלית של דיני הנזיקין משתמשת במונח זה לתיאור גורם בעל אמצעים כספיים רבים.¹⁷⁵ לעתים תכופות משמש המושג כהסבר מדוע הוטל על פלוני (בעל "כיס עמוק") לפצות את אלמוני הנפגע.¹⁷⁶ באופן פשטני, הרציונל הכלכלי העומד מאחורי רעיון זה הוא שבעל הכיס העמוק מסוגל לספוג את עלות הפיזי מבלי שהדבר יערער את יציבותו הכלכלית (רעיון המשיק גם לעקרון "התועלת השולית הפוחתת"). ואכן, חברות הביטוח נתפסות כ"כיס עמוק", שלרשותן משאבים כלכליים רבים. על פי קו טיעון זה, חוסנה הכלכלי של חברת הביטוח לא יושפע מחיוב של כמה מאות או אלפי שקלים בדיון בתביעות קטנות. מאידך גיסא, הפסד בדיון עלול להיות משמעותי עבור האזרח הקטן.¹⁷⁷

¹⁷⁴ לדיון ראשוני בעיקרון פיזור הנזק ראו למשל L. W. Feezer, *Capacity to Bear Loss as a Factor in the Decision of Certain Types of Tort Cases*, 78 U. PA. L. REV 805, 809 (1930).

¹⁷⁵ ראו הניתוח הקלאסי ב-GUIDO CALABRESI, *THE COSTS OF ACCIDENTS: A LEGAL AND ECONOMIC ANALYSIS* 41 (1970). מובן שניתן להצדיק את העיקרון גם על בסיס הנמקה וניתוח חלוקתיים (בשונה מתועלתניים).

¹⁷⁶ שם.

¹⁷⁷ ראו למשל ציטוט דבריו של עו"ד בומבך בכתבתה של אלה לוי-וינריב, לעיל ה"ש 108, המביע תפיסה דומה שלפיה "צריך לזכור שלשופט זו תביעה קטנה, אבל ללקוח זה עולם ומלואו". מעניין לציין כי לעתים שיקולי צדק חלוקתי מהווים שיקול מכריע בפסיקה לחובתה של חברת הביטוח גם בהקשרים אחרים, והדים לכך ניתן למצוא גם בפסיקת בית המשפט העליון עת בית המשפט דן בסכומים משמעותיים הרבה יותר. דוגמה הממחישה את האמור והמדגימה, לטעמנו, את הבעייתיות שפסיקה מעין זו הוא פסק הדין בע"א 8163/05 **הדר חברה לביטוח בע"מ נ' פלונית** (טרם פורסם, 6.8.2007). באותו עניין, המערערת (חברת הביטוח) העניקה לבני זוג הלוואה של 400,000 ש"ח שהובטחה במשכנתה. הלווים לא עמדו בהחזרי ההלוואה. חברת

האם חוסנו הכלכלי של צד לדיון אמור להשפיע על תוצאת ההליך? לדעתנו, ברוב המקרים של המקרים התשובה לכך שלילית. במקורות היהודיים כבר נאמר "שלא יחמול הדיין על החלש והדל בשעת הדין אלא שידין דינו לאמיתו, לא על צד החמלה עליו, אבל ישווה בין העשיר והדל להכריחו לפרוע מה שהוא חייב".¹⁷⁸ יש להיזהר משימוש בעיקרון זה כהצדקה לפסיקה נגד חברות ביטוח במקרים גבוליים גם מהבחינה הכלכלית, ואנו חוששים ששופטים עלולים ליישם עיקרון זה מבלי לראות את התמונה הכוללת.

חשש כלכלי זה כנגד גלישה לפסיקה לחובת הצד החזק במקרי גבול, מקורו בכמה טעמים. ראשית, "פרוטה לפרוטה מצטרפת". השופט רואה את התביעה שלפניו, אך אין לו האפשרות להבין את עצמת הפגיעה הכלכלית הכוללת בנתבעת. כדי לראות את התמונה בכללותה, על השופט להידרש לנתוני רוחב ענפיים בדבר כלל התביעות המתבררות בבתי המשפט וסכומי התשלום שבהם על חברות הביטוח לשאת. נתונים

הביטוח ביקשה לממש את המשכנתה. בדיעבד התברר, כי האישה טובלת ממחלת נפש, ושבעקבות מחלתה היא פיתחה תלות בבעלה. האישה חתמה על חוזה ההלוואה לאחר שבעלה איים עליה בגירושין. ואולם חברת הביטוח לא הייתה יכולה לדעת זאת, כיוון שהתנהגותה של האישה בעת החתימה על החוזה הייתה רגילה לחלוטין. ארבע שנים חלפו, או אז ביקשה האישה להשתחרר מחוזה ההלוואה. מנגנוני ההגנה החוזיים הרגילים לא עמדו לצדה. לא הוכח ולא נטען כי חוזה ההלוואה נוסח באופן מקפח. כן לא נטען כי התנהגותה של חברת הביטוח הייתה נגועה בחוסר תום לב. האישה אף לא יכלה לטעון לפגם ברצון, כיוון שטענות כדוגמת כפייה ועושה מחייבות כי הכפייה או העושה ייעשו על ידי הצד השני (במקרה דגן חברת הביטוח) או מי מטעמו; תנאים שלא התמלאו במקרה זה. לבסוף, האישה לא הוכרזה כפסולת דין, ולכן הייתה בעלת כשרות משפטית לכרות חוזה. ואולם בית המשפט העליון קבע כי צד לחוזה שחתם עליו מבלי רצון אמיתי יכול, בנסיבות המתאימות, להשתחרר ממנו בטענת "לא נעשה דבר". בית המשפט התרשם כי מחלת הנפש של האישה והתלות שפיתחה בבעלה הביאו אותה לפעול ללא יכולת בחירה. החשוב לענייננו הוא, שאת הכרעתו נגד חברת הביטוח ביסס בית המשפט על פערי הכוחות שבין הצדדים לחוזה ועל הרצון למנוע את האקט הקיצוני של סילוק האישה מן הדירה. לדיון ביקורתי בתוצאות פסק הדין ולמיקומו בהקשר רחב יותר של פסיקות בנושאי ביטוח ראו שמוליק בכר "עדנה לאזרח הקטן" **גלובס** 21.8.2008, ניתן לצפייה בכתובת: www.globes.co.il/news/home.aspx?fid=2&did=1000245756. לדעה שונה ראו מיגל דויטש "בית המשפט העליון וההגנה על צדדים חלשים" **TheMarker** 12.8.2007, ניתן לצפייה בכתובת: www.themarker.com/tmc/article.jhtml?log=tag&ElementId=skira20070812_892307. דיון ביקורתי במשמעויותיו של פסק הדין ובמידת התאמתו להתפתחותם הנוכחית של המשפט המסחרי בכלל ודיני החוזים והביטוח בפרט חורג מגבולותיו של מאמר זה. בנקודה זו, כל שביקשנו להראות הוא שבתי המשפט, לרבות בית המשפט העליון, משתמשים בשיקולי צדק חלוקתי בבואם לפסוק בתיקי ביטוח בהקשרים שונים. שימוש זה בעקרונות צדק מופשטים נעשה מבלי שהשפעת הדברים נבחנת לעומקה, ועל אף שמדובר בסכומי כסף משמעותיים הנתבעים במקרים קשים וגבוליים שספק אם יש מקום לקבלם. (כתובות האתרים נבדקו לאחרונה ב-1.6.2009).

178 ספר החינוך, מצוה עט.

אלו אינם מונחים לפני השופט. בנוסף, וכפי שהסברנו לעיל,¹⁷⁹ לחברות הביטוח יש לעתים אינטרס גדול מאוד בתוצאות ההתדיינות הספציפית. זאת, משום שיש מקרים רבים שבהם עולה סוגיית ה"שיבוב" בין חברות הביטוח. כאמור, באותם מקרים משמעויותיה הכלכליות של פסיקה כזו יכולות להסתכם בעשרות אלפי שקלים שהשופט איננו מתמחר בפסיקתו. משאינו נחשף לנתונים מהותיים אלו, מקבל השופט תמונה חלקית בלבד, העלולה לעניות דעתנו להביא לפסיקה שגויה.

3. כף רגלו הבועטת של השופט

כהסבר משלים לשני הסברים לעיל ניתן לטעון, כי חוסר החיבה (בלשון המעטה) כלפי חברות הביטוח מביא את השופטים לפסוק לטובת התובע ולחובתן של חברות הביטוח. ויודגש, איננו חוזרים כאן על הטיעון שלפיו בתי המשפט מסייעים לצד החלש כנגד הצד החזק. במקום זאת, אנו טוענים כי לא פערי הכוחות באופן כללי משפיעים על האובייקטיביות השיפוטית, אלא מיהותו של הצד החזק. אף על פי שקשה לבסס טיעון שכזה במסגרת מחקרנו (ובכלל), אנו מציעים שלא לזלזל באפשרות זו. אחד מכותבי המאמר חווה התייחסות שלילית במישרין (קרי – בעצמו) ובעקיפין (קרי – ביחס לנציגים אחרים של חברות ביטוח) בנסיבות שונות. התקשורת מלאה בדיווחים המאירים את חברות הביטוח באור שלילי.¹⁸⁰ בנוסף,

¹⁷⁹ ראו לעיל ה"ש 92.

¹⁸⁰ ראו למשל ליאור רבינוביץ "חברות הביטוח נמנעות מלשלם למבוטחים החזר על תוספות ביטוח בעקבות 'טוטאל לוס'" **TheMarker** 25.2.2007, ניתן לצפייה בכתובת: http://markets.themarker.com/tmc/archive/arcSimplePrint.jhtml?ElementId=lr20070225_897744&ElementId=lr20070225_897744 (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009); מירב ארלוזורוב "מורה נבוכים: כל הסכנות שברכישת ביטוח סיעודי" **TheMarker** 9.5.2006, ניתן לצפייה בכתובת: [www.themarker.com/tmc/article.jhtml?ElementId=skira20060509_713739&layer=market&layer2=market](http://markets.themarker.com/tmc/article.jhtml?ElementId=skira20060509_713739&layer=market&layer2=market) (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009); מירב ארלוזורוב "רוצים ביטוח רפואי טוב? דאגו למעסיק טוב" **TheMarker** 27.1.2005, ניתן לצפייה בכתובת: [www.themarker.com/tmc/article.jhtml?ElementId=skira20051127_342267&layer=market&layer2=market](http://markets.themarker.com/tmc/article.jhtml?ElementId=skira20051127_342267&layer=market&layer2=market) (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009); מירב ארלוזורוב "מוצר יוקרתי ומלא חורים" **TheMarker** 18.11.2005, ניתן לצפייה בכתובת: [www.themarker.com/tmc/article.jhtml?ElementId=skira20051118_647089](http://markets.themarker.com/tmc/article.jhtml?ElementId=skira20051118_647089) (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009). חלק מן הדיווחים מועלה לרשת האינטרנט וזוכה לתהודה ציבורית ולתגובות (לרוב נזעמות) של מאות מגיבים ("טוקבקיסטים"). למספר דוגמאות בולטות ראו: חיים קליר "מטיחה האשמות בעלמא" **Ynet** 11.4.2008, ניתן לצפייה בכתובת: www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3530004,00.html (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009); חיים קליר "הביטוח מצומצם לקטיעות בלבד" **Ynet** 21.3.2008, ניתן לצפייה בכתובת: www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3521536,00.html (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009); חיים קליר "חברות הביטוח מרוקנות מתוכן את הכיסוי הביטוחי" **Ynet** 28.3.2008, ניתן לצפייה בכתובת: www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3524264,00.html (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009);

כאשר הצגנו את הנושא בפני קהלים שונים, שבנו ונתקלנו, לפחות בשלב הראשוני, בתגובות עוינות במיוחד כלפי חברות הביטוח. נראה כי גם בין באי אולמות בתי המשפט לתביעות קטנות הרתיעה מחברות הביטוח משותפת.¹⁸¹ גם אנשים העוסקים בתחום הביטוח (ולאו דווקא אלו המייצגים את אינטרס חברות הביטוח) נוטים להביע דעה דומה.¹⁸² כל אלו עלולים לחלחל לתודעתם של השופטים ולהשפיע על אופן פסיקתם.¹⁸³

לעוינות כלפי מייצגי חברות הביטוח יכול להיות הסבר משלים נוסף. על פי הסבר זה, חלק משופטי בית המשפט לתביעות קטנות מבקש לנהל את ההליכים שבפניו ללא פרוצדורות מיותרות וסדרי דין מכבידים. טענות משפטיות שמעלים מייצגים מיומנים "מפריעים" לשופט לנהל את הדיון במהירות ויעילות, והן פוגעות בגמישותו של השופט וביכולתו להפעיל את שיקול דעתו באופן החופשי ככל הניתן ממגבלות חיצוניות.¹⁸⁴ תגובה אפשרית (גם אם לא בהכרח מודעת) לניסיונותיהם של מייצגים להעלות טענות משפטיות ה"מטרידות" את השופט היא הגברת העוינות כלפיהם; דבר העלול לבוא לידי ביטוי גם באופן שבו פוסק בית המשפט.

לבסוף, הצדקה תאורטית נוספת לעוינות נגד חברות הביטוח ולכן לפסיקה גורפת נגדן מעוגנת בתופעה שתכונה תת-פיצוי. על פי הסבר זה, חברות הביטוח נוהגות באופן לא הגון במבוטחיהם, תוך שהן דוחות (במלואן או בחלקן) תביעות תשלום מוצדקות. על פי טענה זו, חברות הביטוח יודעות כי חלק לא מבוטל מהמבוטחים יוותרו על תביעתם (או למצער על חלק מתביעתם); מה שלעתים קרובי בלשון העם "שיטת מצליח". ניתן אולי לטעון, כי כנגד מציאות עגומה זו, פוסקים בתי המשפט באופן גורף יחסית נגד חברות הביטוח. בכך מאזנים בתי המשפט, במידה כזו או אחרת, את התנהגותן המוטה והלא הוגנת של חברות הביטוח.

חיים קליר "טוב למות בעד ארצנו, אך לא להיות מבוטח בה" Ynet 30.11.2007, ניתן לצפייה בכתובת: www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3477005,00.html (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009).

¹⁸¹ לדיווח אחד ברוח זו ראו גורביץ, לעיל ה"ש 7 (מתאר את הנוכחים באולם בית המשפט "מקללים בטון אחד את חברות הביטוח").

¹⁸² ראו למשל דבריו של עו"ד אליאס (לעיל ה"ש 88) מבכירי אגף הפיקוח על הביטוח באוצר ומי שכתב את הספר **דיני ביטוח**, כפי שצוטטו לעיל בה"ש 161: **"את חברות הביטוח אוהבים לשנוא בכל העולם**. כנראה שזה משהו שקשור למהות הביטוח". (ההדגשה שלנו – ש.ב. וא.ק.).

¹⁸³ ראו גם הדברים שיוחסו לשופטת טלמור, לעיל ה"ש 155. מובן שהנושא מצריך מחקר נפרד וזהיר, ולא ניתן להסתפק בדברים אלו. אנו מציינים את קיומה של סיבה אפשרית זו לצד או בנוסף לסיבות האחרות שמנינו. בחינתה המסודרת של חלופה זו תחכה לימים אחרים.

¹⁸⁴ אנו מודים לדניאל סינקלר על נקודה זו.

4. כף רגלו המפשרת של השופט

נוסף על תיקי בית המשפט לתביעות קטנות אשר מסתיימים בפסקי דין, שעל תוצאותיהם עמדנו לעיל, ראוי לדון גם בתיקים אשר מסתיימים בפשרה מטעם בית המשפט. הגם שפסקי דין שניתנו על דרך הפשרה אינם חלק ממסד הנתונים העומדים בלב מאמר זה, חלק לא מבוטל מהתיקים אשר מגיעים להתדיינות בבית המשפט לתביעות קטנות מסתיים בפשרה.¹⁸⁵ לפיכך, בחלק זה במאמר נרחיב בתופעת הפשרה, ונתמקד בפשרות המוצעות על ידי בית המשפט עצמו (ולא בפשרות אשר מושגות על ידי משא ומתן בין הצדדים, ובכך פוטרות את השופט מלהחליט בסוגיה לגופה).¹⁸⁶

לעתים ממליץ השופט לתובעים לחתור לפשרה (לרוב כיוון שטענותיהם המשפטיות אינן מבוססות דיין). שופט הדן בתיק רשאי להציע לצדדים, בכפוף להסכמתם, לתת לו את האפשרות לסיים את הדיון בדרך הנראית לו – ללא צורך לנמק את החלטתו.¹⁸⁷ במקרים כאלו אף נתונה לבית המשפט סמכות לקבל את התביעה במלואה או לדחותה במלואה.¹⁸⁸ בהינתן פסק דין על דרך הפשרה, התערבות מצדו של בית המשפט לערעורים תיעשה במקרים חריגים בלבד.¹⁸⁹

השימוש של השופטים בסמכות זו בולט מאוד בבית המשפט לתביעות קטנות, ולכך מספר טעמים אפשריים. ראשית, אחד המאפיינים החשובים של בית המשפט לתביעות קטנות הוא מהירות הדיונים ויעילותם והצורך המערכתי לסיים כמות גדולה מאוד של תיקים. שופט הפוסק על דרך הפשרה מקטין את עומס התיקים ונותן

¹⁸⁵ מתצפיותינו התרשמנו, כי פעמים רבות לוחץ השופט על הצדדים להתפשר. ראו גם מירב ארלוזורוב "אילו חברות ביטוח מתחמקות מתשלום ביטוח?" *The Marker* 31.8.2008. הכתבה מסתיימת בציטוט הבא, המיוחס לאחת מחברות הביטוח: "אין לנו אינטרס להגיע לבית המשפט, כי שם השופטים לוחצים תמיד לסגור את התיק בפשרה, וזה משרת רק את המבוטח". ניתן לצפייה בכתובת: www.themarker.com/tmc/article.jhtml?ElementId=skira20080831_1016628 (נבדק לאחרונה ב-18.10.2009).

¹⁸⁶ כידוע, לבקשת הצדדים רשאי השופט לאשר את הסכם הפשרה שאליו הגיעו הצדדים ולתת לו תוקף של פסק דין.

¹⁸⁷ "הרעיון הוא – הסמכת בית המשפט להכריע בסכסוך שביניהם שלא על יסוד ראיות מלאות או ראיות בכלל, אלא על יסוד הערכת השופט בדבר סיכויי התיק, שבעלי הדין מוכנים לסמוך עליה מראש". שלמה לוי *תורת הפרוצדורה האזרחית* מבוא ועקרונות יסוד 155 (1999).

¹⁸⁸ ראו למשל ע"א 3958/95 *שמעון נ' עיזבון שמעון* (לא פורסם, 14.2.1996).

¹⁸⁹ ראו ע"א 1639/97 *אגיאפוליס בע"מ נ' הקסטוריה*, פ"ד נג(1) 337, 344 (1999): "עילות ההתערבות בפסק דין שניתן על דרך הפשרה מצומצמות יותר מאשר בערעור רגיל ובית המשפט ייטה להתערב בפסק דין של פשרה ואך ורק במקרים של 'חריגה קיצונית ביותר מגבולות הסבירות במסקנות או בקביעת הסכומים שנפסקו'".

לצדדים סעד מהיר תוך חיסכון בזמן ובמשאבים שיפוטיים.¹⁹⁰ שנית, תביעות קטנות (ודאי הסוג שבו עסקינן) הן לרוב תביעות פשוטות יחסית שלא מערבות שאלות משפטיות מורכבות. המחלוקת נוגעת בעיקר לשאלות עובדתיות בדבר מהימנות הצדדים בדין. בתיקים אלו יעדיף השופט לפסוק על דרך הפשרה, מכיוון שאין מדובר בתיקים המצריכים פסיקה מפורטת ומנומקת לקביעת עיקרון משפטי. שלישית, הסכמת הצדדים היא תנאי מקדים לפסיקה על דרך הפשרה. הסכמת צדדים מיוצגים קשה יותר להשגה. עורכי דין מקצועיים מודעים לסיכון הגדול בנתינת כוח כה רב וכך כה נרחב לשופט, ולכן לא ימהרו ליעץ ללקוחותיהם להסכים לפסיקה שכזו.¹⁹¹ רביעית, ההסדר נוח מאוד מבחינתו של השופט היושב לדין. מלבד התועלת המידית בקיצור הדיון עצמו,¹⁹² פסיקה על דרך הפשרה מייטרת את הצורך בכתיבת פסק דין ארוך ומנומק ומקטינה, כאמור, את הסיכוי להפיכת ההחלטה על ידי ערכאת הערעור.¹⁹³

בנוסף, פסיקה על דרך הפשרה יכולה להוות, לפעמים, אמצעי "לעקוף" את התוצאה המשפטית המתבקשת. כך יכול בית המשפט לפצות, ולו במעט, את האזרח הקטן, אשר היה יוצא בלא כלום לו היה על השופט להכריע לפי הדין וההלכה הפסוקה ולנמק החלטתו. לעתים הדבר בולט בהתדיינות בין האזרח הקטן לבין חברות

¹⁹⁰ ראו גם אלה לוי-וינריב "מהפכת הגישור יוצאת לדרך: בעלי דין יחויבו להשתתף בישיבות קדם-גישור" **גלובס** 30.6.2008, ניתן לצפייה בכתובת: www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000356629&fid=829 (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009). בכתבה מצוטט עו"ד רונן סטי כמקשר בין העומס על בתי המשפט והרצון לסיים תיקים במהירות לבין פסיקה על דרך הפשרה ("הואיל ושר המשפטים לא צפוי למנות מאות שופטים בקרוב, צריך ללמוד לחיות עם המציאות הבלתי אפשרית הזו. התוצאה כיום היא לחץ רב לכיוון של מה שמכונה 'פשרה שיפוטית', על דרך קבלת הצעות בית משפט לפשרה, וניהול משא-ומתן בבית המשפט ובספסלים הצמודים לו, הכול כדי לסיים את העניין בפשרה").

¹⁹¹ בהקשר זה נציין, כי נציגי חברות הביטוח לא נוטים להסכים להצעות פשרה ע"פ ס' 79(א) בשל חשש זה, אך לעתים לחצו של בית המשפט מאלץ את נציגי חברות הביטוח להסכים. כמובן, לרוב לא יקבלו הדברים ביטוי ברור וחד-משמעי בפסק הדין עצמו. ואולם מתצפיותינו התרשמנו כי אכן כך הוא בחלק לא מבוטל מן המקרים. לפסיקה ממנה משתמע דברים ברוח זו ראו למשל להלן ת"ק (פ"ת) 1053/06 **דרילין נ' לוי** (לא פורסם, 19.6.2006); ת"ק (פ"ת) 3389/06 **כחלון נ' נחומסון** (טרם פורסם 3.5.2007).

¹⁹² הסדר לפי ס' 79(א) המוצע בשלב מוקדם עשוי לחסוך את הצורך לשמוע את כל ראיות הצדדים וסיכומיהם. בנוסף נציין כי לעתים שופט נמדר, בין השאר, גם על פי כמות התיקים שבהם הוא דן ושאותם הוא מסיים. בכך יש משום תמריץ כללי נוסף (שאינו נוגע דווקא להליכי תביעות קטנות) לסיים תיקים בפשרה.

¹⁹³ בנוסף ייתכן כי שופטים מסוימים מעודדים פשרות משום שהם רואים בסכסוכים על סכומים נמוכים עניין של מה בכך, בבחינת סוגיות פעוטות המבזבזות זמן שיפוטי יקר. בעניין זה ראו גם הציטוט להלן, טקסט סמוך לה"ש 204 להלן. לבחינת הטיעון כי ככל שסכום התביעה גבוה יותר כך יסתיימו פחות תיקים בפשרה ראו למשל Kuo-Chang, לעיל ה"ש 65, בעמ' 213-214.

הביטוח בבית המשפט לתביעות קטנות. שופטים רבים מעדיפים להימנע מהחלטה נכונה (מהבחינה המשפטית הטהורה) אשר תדחה את התביעה, ומעדיפים לתת פיצוי כלשהו לאזרח הקטן, כדי שזה האחרון לא ייצא מבית המשפט בידיים ריקות.¹⁹⁴

נוסף לסמכות הנתונה לבית המשפט לפסוק בתיק על דרך הפשרה, נתונה לו גם הסמכות להציע לבעלי הדין פשרה ולתת לה, אם הסכימו בעלי הדין להצעה זו, תוקף של פסק דין.¹⁹⁵ כאן בית המשפט מציג את הצעת הפשרה שלו לצדדים, והצדדים, אחרי ששמעו את ההצעה, יכולים לקבלה או לדחותה. זאת, בשונה מפסיקה על דרך הפשרה, שם פוסק בית המשפט בלי להסביר את הצעת הפשרה לצדדים ומבלי לבקש את הסכמתם לתוכן פסיקתו.¹⁹⁶ שופטים רבים בבית המשפט לתביעות קטנות משתמשים באפשרות זו, ומציעים לצדדים הצעת פשרה כדי לסיים את הדיון במהירות. שוב, מבחינת השופט מדובר בחיסכון משמעותי של זמן. במקרים אלו השופט מאשר את ההסכמה של הצדדים (שהוצעה על ידו) ונותן לה תוקף של פסק דין, ללא פירוט ונימוקים (וכאמור, כמעט ללא אפשרות לערער על ההחלטה).

מובן שגם הצדדים לדיון עשויים להפיק תועלת מפסיקה על דרך הפשרה. ראשית, אף אחד מהצדדים לא יודע בוודאות כיצד יפסוק השופט בסופו של התהליך. קבלת הסכם הפשרה המוצע על ידי השופט מצמצם את הסיכון ואת חוסר הוודאות שבהליך.¹⁹⁷ שנית, פשרה המוצעת על ידי בית המשפט חוסכת פסיקת הוצאות לצד שהפסיד בתיק. שלישי, הצדדים יודעים כי פסיקה על דרך הפשרה איננה ניתנת, כעיקרון, לערעור. בכך גדל ממד הוודאות והיציבות.¹⁹⁸ באופן דומה, לעתים פשרה כזו

¹⁹⁴ כאן לכאורה מתעורר החשש כי פרקטיקה זו גורמת לעיוות בנתוני המדגם שהבאנו לעיל. לשון אחר: אם אכן שופטים נוטים לפסוק על דרך הפשרה במקרים שבהם ל"חלש" המביא את תביעתו כנגד "חזק" אין ראיות טובות להוכחת טענתו, הרי שיתכן שזו הסיבה שבגללה מרבית התיקים המוכרעים בפסק דין מוכרעים לטובתו של התובע ולרעת חברות הביטוח. לפי טענה זו, לו היו השופטים נמנעים מפסיקה על דרך הפשרה, היה עליהם לפסוק בתיק לגופו, ופסיקה זו הייתה נעשית לטובת חברות הביטוח (דבר שהיה מאזן את חוסר האיזון עליו עמדנו במאמר). לחשש זה ניתן לענות בכמה אופנים. ראשית, השימוש בפשרות הוא לאו דווקא בתיקים שבהם מעורבות חברות ביטוח. שנית, כדי להציע פשרה יש, כאמור, צורך בהסכמת הצדדים. ככלל, נציגי חברות הביטוח לא יסכימו לפשרה אם התביעה שהובאה כנגדם היא חסרת ביסוס. שלישי, פעמים רבות השימוש בפסיקה על דרך הפשרה נעשה גם בתיקים שבהם התביעה מבוססת ומוצדקת. לעתים, כדי לחסוך בזמן שיפוטי פונה השופט לנציג חברת הביטוח הנתבעת ומציע לפסוק על דרך הפשרה כדי לחסוך לחברת הביטוח הוצאות.

¹⁹⁵ ס' 79א(ב) לחוק בתי המשפט.

¹⁹⁶ כלומר, הסכמת הצדדים נתונה רק לעצם הפסיקה על דרך הפשרה. הצדדים אינם יודעים מהי הפשרה שתפסק על ידי בית המשפט, ועל כן מדובר בסיכון גדול יותר מבחינתם.

¹⁹⁷ גם אם נניח כי הסכם הפשרה של השופט מלמד על עמדתו של השופט, הרי שראשית ייתכן שעמדתו תשתנה, ושנית – סיום הסכסוך על דרך הפשרה חוסך לצדדים הדיינות והשקעת משאבים נוספים בהליך.

¹⁹⁸ ראו תמ"ש (ת"א) 63342/98 א.ל.נ' א.א. (לא פורסם, 25.04.2004), ופסקי הדין המצוינים שם:

חוסכת את הצורך להעביר דיון לבית משפט השלום, ובכך מסייעת לשני הצדדים לסיים את הסכסוך.¹⁹⁹ לבסוף, לפעמים חשוב למתדיינים לסיים את הסכסוך ברוח טובה, אם בשל אופיים של המתדיינים ואם לאור טיב יחסיהם.

הסדר פשרה הנו הליך סביר והגייוני במצב שבו השופט שמע את טיעוני הצדדים והגיע למסקנה שיש צורך או כדאיות בפשרה כדי לסיים את הסכסוך באופן הטוב ביותר מבחינת הצדדים. ואולם לעתים מציע השופט הסכם פשרה בתחילת הדיון, מבלי ששמע את טיעוני הצדדים והפנימם כהלכה. לצערנו, נתקלנו במקרים רבים מסוג זה בבתי המשפט לתביעות קטנות, בייחוד בתיקים של "תאונות שרשרת" שבהם מעורבות כמה חברות ביטוח.

נביא דוגמאות מספר להמחשת טענתנו. הדוגמה האחת היא פרשת **כחלון**,²⁰⁰ ועניינה תביעה של אדם שרכבו היה מעורב בתאונת שרשרת עם שלושה רכבים אחרים. מכוניתו, הראשונה בטור הרכבים, ניזוקה. הוא תבע את נזקי הרכוש שנגרמו למכוניתו משלושת הנהגים האחרים ומחברות הביטוח שלהם. באותו דיון, בטרם התחיל הדיון, קרא השופט לנציגי חברת הביטוח והבהיר להם כי הוא אינו מוכן לשמוע את כל העדויות של הנהגים והחקירות הנגדיות שיבואו בעקבותיהן.²⁰¹ את סירובו תלה השופט בהתארכות יום הדיונים. לפיכך, הציע השופט לצדדים לחלק את אחריותם, כך שכל חברה תישא ב-1/3 מן הנזק.²⁰² עוד הבהיר השופט, כי צד שלא יסכים ל"הצעת" פשרה זו וימצא שיש לו אחריות מסוימת לנזקי התובע, יחויב בהוצאות משפט בהיקף של אלפי שקלים. על אף טענות הגנה טובות של שתיים מחברות הביטוח שהיו מעורבות בתאונה זו, נציגיהן קיבלו בסופו של דבר ובלית בררה את הצעת הפשרה של בית המשפט, ומבלי שהתקיים דיון לגופו של עניין.

ע"א 601/88 **עזבון רודה נ' שרייבר** מז(2) 441 (1993); ע"א 690/88 **רובין נ' רובין** מד(3) 459 (1990). קבלת החלטות שאינן הפיכות עשויה לתרום לרווחה האישית. לדיון כללי ראו למשל

BARRY SCHWARTZ, THE PARADOX OF CHOICE: WHY MORE IS LESS 228–229 (2004).

¹⁹⁹ העברת סכסוך מבית משפט לתביעות קטנות לבית משפט השלום יכולה להיעשות כאשר העניין הנדון איננו מתאים להתברר בבית המשפט לתביעות קטנות. ראו ס' 60(ב) לחוק בתי המשפט. ואולם בנציבות תלונות הציבור על שופטים התקבלו תלונות שעניינן העברת התיק מבית המשפט לתביעות קטנות לבית משפט השלום לאחר שהצדדים סירבו לפשרת בית המשפט או להצעתו להעביר את הסכסוך לבירור בפני מגשר או בורר. להנחיה שלפיה ראוי להעביר תיקים כאמור רק כאשר מדובר בעניין עקרוני, מורכב או בעל חשיבות ראו "העברת תביעה מבית המשפט לתביעות קטנות לבית משפט השלום" (חוות דעת של נציבות תלונות הציבור על שופטים, 16.3.2006).

²⁰⁰ לעיל ה"ש 191.

²⁰¹ אחד מכותבי מאמר זה נכח בדיון כמייצג אחת מן הנתבעות.

²⁰² בסופו של עניין, מכיוון שאחד הנהגים לא נכח בדיון והדבר נזקף לרעתו הוצעה פשרה חדשה על ידי בית המשפט לפיה חברות הביטוח יישאו בנזק ביחס אחריות של 50%–25%–25%.

תיק דומה נסוב על תאונת שרשרת שבה היו מעורבים חמישה כלי רכב.²⁰³ באותו עניין חייב בית המשפט את נציגי חברות הביטוח בהוצאות חריגות לטובת אוצר המדינה. חיוב זה הוסבר על ידי בית המשפט, בכך שנציגי חברות הביטוח לא הסכימו בתחילת הדיון (אלא רק בסופו) לפסק דין שיינתן על דרך הפשרה, תוך שהם עומדים על זכותם להשמיע את עדויות הנהגים וראיות הצדדים. וכך כותב השופט בפסק הדין:

"ניסיונותיו של בית המשפט לשכנע את נציגי חברות הביטוח להסכים לפשרה מוסכמת של בית המשפט, דבר שהיה חוסך זמן וכסף מכולם, נפלו בפרשה זו על אוזניים ערלות ממש. רק לאחר דיון שנמשך שלושת רבעי שעה, כשכל נהג מוסר את גרסתו וכשכל נציג של חברת ביטוח משמיע את סיכומו, נעתרו נציגי חברות הביטוח להצעתו החוזרת של בית המשפט להסכים לפסק דין של פשרה [...]. הזמן היקר שהלך לאיבוד בגלל דבקות בעקרונות או בהוראות מחמירות של חברות הביטוח, אין לו תחליף [...] אין למוד באמות מידה רגילות את הזמן והממון שירדו לטמיון עקב דיון סרק זה."²⁰⁴

פרקטיקה שיפוטית זו מביאה למצב שבו נציגי חברות הביטוח נאלצים להסכים להצעות פשרה מבלי שנשמעו טענותיהם ועדויות מבוטחיהם. התנהלות זו אף מאלצת את חברות הביטוח להתפשר גם בתיקים שבהם יש להן טענות הגנה טובות. הן יודעות כי אם יסרבו לפשרה הן חושפות עצמן לפסיקת הוצאות משפט כבדות, רק כי "העזו" להשמיע את עדויותיהן ולהעלות את טיעוניהן בפני בית המשפט. מצב דברים זה, שבו בית המשפט מכריח את חברות הביטוח להסכים להצעת פשרה מטעמו (או להסכים למנתו ליתן פסק דין על דרך הפשרה) על ידי איומים בסנקציות כספיות, הנו לגישתנו בעייתי ביותר, בלשון עדינה. בכך נשללת, הלכה למעשה, האפשרות של חברות הביטוח להעלות טענותיהן בפני בית המשפט.²⁰⁵

ז. מיפוי הבעיות והצעות לפתרון

מכל האמור עד כה עולה כי המציאות הנוהגת בבתי המשפט לתביעות קטנות רחוקה מלהיות אידיאלית. בפרק זה נבקש להסביר כיצד משפיע ההסדר הנוהג בתחום ייצוג

²⁰³ פרשת **דרילין**, לעיל ה"ש 191.

²⁰⁴ שם, פס' 20. ובהמשך: "לאור כל האמור לעיל החליט בית המשפט להשתמש בסמכותו המעוגנת בתקנה 514 לתקסד"א ולהשית עליהן הוצאות לטובת אוצר המדינה". שם, פס' 22.

²⁰⁵ הפרשה אף זכתה לסיקור עיתונאי נרחב. ראו נועם שרביט "המלאך גבריא"ל" **גלובס** 27.6.2006, ניתן לצפייה בכתובת: www.globes.co.il/news/docview.aspx?did=1000106560 (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009).

חברות ביטוח נתבעות ופערי הכוחות שבין הצדדים לסכסוך על כלל המעורבים. באופן ספציפי, נסביר מדוע גם המבוטחים והתובעים, גם חברות הביטוח, גם מערכת המשפט וגם הציבור בכללותו יוצאים נפסדים ממציאאות זו. לאחר מכן נשרטט בקצרה את מגוון סוגי הפתרונים האפשריים, לצד החסרונות והיתרונות הבולטים של כל אחת מהחלופות המוצעות.

1. ההשפעות השליליות של המצב הקיים

בנקודה זו קל להבין מדוע הנתבעות, חברות הביטוח, יוצאות נפסדות. פסיקה לחובת חברות הביטוח הנתבעות גם כאשר התובעים לא הרימו את נטל ההוכחה, לעתים מבלי לאפשר לנתבעות להשמיע את דבריהם ותוך גילוי התנהגות שיפוטית אקטיבית המיטיבה עם התובע ובמקרים מסוימים אף תוך כפיית פשרות, מונעת מחברות הביטוח מלקבל את יומן בבית המשפט. במקרה של חברות הביטוח, הנזק הכלכלי מתעצם בשל שכירת שירותיו של בא כוח מיומן וניהול מחלקה משפטית. בנוסף, ההיעזרות במייצג מגדילה את פערי הכוחות בין הצדדים לדיון, עובדה המעצימה את החשד ואת אי-האמון מצדו של הציבור והמגבירה את התחושות השליליות של הציבור כלפי חברות הביטוח – דבר העומד לחברות הביטוח לרועץ.

סוגיית פערי הכוחות מביאה אותנו לדון במבוטחים ובתובעים. לכאורה, ניתן לתהות מדוע אנו כוללים את התובעים והמבוטחים כמפסידים מן המצב הקיים. שהרי מן המחקר שערכנו עולה, כי לתובעים סיכויים גבוהים (כקבוצה) לזכות בתביעתם כנגד חברות הביטוח. נדון תחילה בכלל המבוטחים (תובעים ושאינם תובעים כאחד), ואחר כך בקבוצת התובעים עצמה.

בנוגע לציבור המבוטחים בכללותו, לא מן הנמנע כי העלויות וההפסדים שבהן נושאות חברות הביטוח מגולגלות על ידי חברות הביטוח, ולו בחלקן, על כלל לקוחותיהם. כך נוצר מצב כי כלל ציבור המבוטחים משלם פרמיות ביטוח גבוהות יותר משהיה משלם לו פסיקות בתי המשפט היו מאוזנות והוגנות יותר (ונוטות פחות לרעת חברות הביטוח). המשמעות של ייקור פרמיה בדרך זו הנה סבסוד צולב: כלל המבוטחים משלמים פרמיה גבוהה יותר, ובכך מסובסדת קבוצה קטנה יחסית של מבוטחים – אלו התובעים את חברות הביטוח וזוכים בתביעתם גם כאשר התביעה איננה מוצדקת. יתרה מכך, פסיקה נגד חברות הביטוח פועלת גם לרעת המבוטחים שהיו מעורבים בתאונה שבגינה הוגשה תביעה, כיוון שאגב הפסיקה נגד חברת הביטוח נדרשים מבוטחים אלו לשאת בעלות ההשתתפות העצמית.

באשר לתובעים עצמם, חשוב להסביר כי תובעים רבים מעוניינים לאו דווקא בצדק מהותי אלא גם, ולעתים – בעיקר, בצדק פרוצדורלי.²⁰⁶ מחקרים מראים, כי

²⁰⁶ להרחבה ראו CONLEY & O'BARR, לעיל ה"ש 35, בעמ' 127-131; William M. O'Barr &

לתובעים המעורבים בהליכים משפטיים בבתי משפט לתביעות קטנות, חשובה מאוד דרך התנהלות המשפט. תובעים אלו מבקשים לראות במערכת המשפט גם אמצעי נקם או גמול כלפי מי שנתפס בעיניהם כמעוול, ולמצוא את מערכת בתי המשפט לתביעות קטנות כמקום המתנהל באופן צודק והוגן ברמה הפרוצדורלית. מבחינתם של תובעים רבים, בית המשפט לתביעות קטנות צריך להיות מקום שבו ניתן להביא את סיפור המקרה בשפה פשוטה ויום-יומית, ואז לזכות בסעד משפטי.²⁰⁷

כאשר תובע מוצא עצמו מתמודד מול בא כוח מיומן ובקיא, הפועל על פי כללי הפרוצדורה המקובלים תוך שהוא מנצל אותם לטובתו, הוא עלול לחוש כי לא קיבל את יומו בבית המשפט, וכי מערכת המשפט איננה לצדו. ודוק: דברים אלו נכונים לא רק בנוגע לתובעים שתביעתם נדחתה או התקבלה רק בחלקה, אלא גם בנוגע לתובעים שתביעתם התקבלה בסופו של דבר.²⁰⁸ עבור מתדיינים רבים, האפשרות לתקשר ו"לשוחח" עם שופט (בעל מעמד ותפקיד רשמיים) ולקבל את אשורו לסוגיות המטרידות אותם, הנה ההיבט החשוב ביותר בהליך המשפטי, ואילו הגבלות או חסמים פורמליים (הרלוונטיים יותר להליכים שבהם מעורבים מייצגים בעלי מומחיות ורקע משפטי) גורמים לתחושת תסכול.²⁰⁹ כפי שציינו לעיל, תחושת תסכול זו מעמיקה את תחושת הסלידה כלפי חברות הביטוח, ופוגעת ביחסי האמון שבין הצדדים לקשר מבטח-מבוטח.

עניין זה מתקשר לשיקולים מערכתיים שונים הנוגעים להשלכותיו של המצב הנוכחי על בתי המשפט. ראשית, המציאות הנוכחית, שבה מתקבלות, לכאורה, גם תביעות שאינן מבוססות דין, עלולה לעודד הגשתן של תביעות טורדניות.²¹⁰ דבר זה

John M. Conley, *Hearing the Hidden Agenda: The Ethnographic Investigation of Procedure*, 51 L. & CONTEMP. PROBS. 181, 184–188 (1988)

²⁰⁷ ראו O'Barr & Conley, לעיל ה"ש 160, בעמ' 662, 698. באופן דומה מעניין לציין, כי חלק גדול מן התביעות בגין רשלנות רפואית מבוסס על תחושת המטופל כי לא זכה ליחס הראוי מהמטפל בו או מושפע ממנה. לאמירה ברוח זו ראו למשל RICHARD H. THALER & CASS R. SUNSTEIN, NUDGE 211 (2008): "One factor that influences a patient's decision to sue is whether a doctor apologized for the mishap and admitted fault"

²⁰⁸ לאנקדוטה רלוונטית שבה זכתה התובעת במלוא תביעתה אך חשה מתוסכלת ביותר בשל הדיון הלקוני שקדם לפסיקה ראו CONLEY & O'BARR, לעיל ה"ש 35, בעמ' 127–130. התובעת דיווחה לחוקרים על תחושת תסכול נזעמת (שם, בעמ' 129), ואילו השופט סיפר לחוקרים כי התובעת קיבלה את כל שרצתה ("all that she wanted") (שם, בעמ' 128).

²⁰⁹ שם, בעמ' 663. (סקירת ספרות שלפיה "for some disputants, the opportunity for structural verbal interaction with a person in a position of authority is the most important aspect of the disputing process [...] disputants are frustrated by legal rules that limit their speaking opportunities and prefer forums that put fewer limits on the form and duration of narratives". ראו גם שם, בעמ' 667, 699.

²¹⁰ מובן שאיננו טוענים כי הצפת המערכת הנה תוצר ישיר או עיקרי של הגשת תביעות טורדניות. ראשית, חברות הביטוח עצמן תורמות לעתים לעומס על המערכת בהתעקשותן שלא לשלם

עלול, כמובן, לגרום לגידול בעלויות המנהליות המוטלות על מערכת המשפט. שנית, תחושתו השלילית של האזרח הקטן הנאלץ להתמודד עם חברה גדולה המיוצגת על ידי בא כוח מיומן פוגעת באמון הציבור במערכת המשפט. יתר על כן, אנשים המעורים בהליכי תביעות קטנות מקבלים פעמים רבות את התחושה כי הדיונים מתנהלים באווירת "שוק", תוך סחר-מכר המתנהל בין הצדדים לדיון בניצוחו של השופט היושב בדיון, ותוך מעורבות אקטיבית של השופט המבקש "לסגור" במהירות כמה שיותר תיקים.²¹¹ בכך יש כדי לפגוע במעמדו של בית המשפט ובאמון שרווח לו הציבור,²¹² ואולי אף להוסיף על העומס הגדול שבו נתון בית המשפט ממילא.²¹³ לבסוף, ובאופן כללי יותר, ניהול שיפוטי אקטיבי ולא אובייקטיבי של תיקי תביעות קטנות פוגע במידת האדברסריות והאובייקטיביות של שיטת המשפט.²¹⁴

בדיון עד כה הוסבר כיצד פוגע המצב הנוכחי בחברות הביטוח, במבוטחים, בתובעים ובבתי המשפט. יושם אל לב, כי אגב דיון זה גם התוודענו להשלכותיו השליליות של ההסדר הקיים על הציבור בכללותו. כפי שהסברנו, חלק ניכר מהמבוטחים מסבסד, ללא הצדקה נראית לעין, מבוטחים אחרים המצליחים בתביעתם גם בהיעדר תשתית מתאימה. בנוסף, יחסי האמון מבטח-מבוטח נפגעים. כמו כן, תחושתם של המבוטחים ואמון הציבור כלפי בתי המשפט ותהליך עשיית הצדק נפגם

תביעות מוצדקות או באופן ניהול הגנתן. שנית, כאמור לעיל, ישנם חסמים רבים המצמצמים את נכונותו של התובע מן היישוב לנהל הליכים משפטיים. שלישית, מרבית התובעים אינם מודעים, כמובן, לנתונים המובאים במחקר זה.

ראו למשל לעיל ה"ש 108. כן ראו גורביץ, לעיל ה"ש 7.

ראו CONLEY & O'BARR, לעיל ה"ש 35, בעמ' 126 (For litigants, the result can be dissatisfaction with the handling of their cases or even disrespect to the law as a whole). הדברים עלולים אף להגיע לכדי הבעת חרטה על עצם ההגעה לבית המשפט. ראו O'Barr & Conley, לעיל ה"ש 160, בעמ' 667 (many [disputants and witnesses] even went so far as to assert afterwards that they would never have taken their cases to court or agreed to testify if they had realized ahead of time how little opportunity they (would have to tell their stories").

כך, יש הטוענים כי לעתים כל שמבקשים התובעים הוא "לשפוך את לבם" לפני בית המשפט, וכי אחרי שהתאפשר להם לעשות כן הם נסוגים מתביעתם. ראו למשל התבטאותו של השופט הפדראלי האמריקני Weinstein המצוטטים לעיל ה"ש 160, בעמ' 667 (allowing litigants to introduce evidence relatively freely and to rely on hearsay [...] tends to tranquilize them. This truism is demonstrated repeatedly in magistrates' courts where a complaining witness pours his heart to an attentive judge and then, having had his day (in court, withdraws the complaint").

וברוח פסיקת בית המשפט העליון בארצות הברית: "District judges have no obligation to act as counsel or paralegal to pro se litigants[...] Requiring district courts to advise a pro se litigant in such a manner would undermine district judges' role as impartial decision-makers", Pliler v. Ford 542 U.S. 225 (2004).

בשל חוסר האיזון שבין הצדדים לדיון והפגיעה במראית פני הצדק. אך הציבור בכללותו עלול להינזק מהיבט אחר לחלוטין. ישנו פער בין המציאות, כפי שהיא נתפסת בעיני הציבור והקהילה המשפטית (עדיפות של חברת הביטוח המושגת בדרכים ספק לגיטימיות) לבין המציאות כפי שהיא הלכה למעשה (הצלחתם הרבה של מבוטחים התובעים חברות ביטוח מיוצגות). פער זה עלול לגרום לגופים ציבוריים והתנדבותיים שונים²¹⁵ להשקיע משאבים בייצוג תובעים המתמודדים עם נתבעים גדולים (שחקנים חוזרים) בהליכי תביעות קטנות מקום שבו ספק אם השקעת משאבים אלו אכן מוצדקת או נדרשת. משאבים אלו ניתן היה להשקיע בפרויקטים אחרים, שיקדמו באופן טוב יותר את טובתם של כלל הצרכנים.

2. פתרונות אפשריים

האם ניתן לשפר את המצב, ואם כן – כיצד? לפני שנפנה לדון בקצרה בפתרונות שונים, חשוב להדגיש כי איננו מתיימרים להגיע לכלל מסקנה נחרצת בדבר הפתרון המועדף במסגרת מאמר זה. החלופות השונות שנזכיר להלן מצריכות בדיקה נפרדת, מקיפה ומסודרת; בדיקה שאנו מקווים שתבוצע על ידי המחוקק. עם זאת, נבקש להציג בקצרה כמה חלופות, שנחלקן לשלוש קבוצות.

קבוצת הפתרונות הראשונה מבקשת למזער את התעסקותם של בתי המשפט בבירור תביעות קטנות בתחום הביטוח, ולעודד את בירורם של סכסוכים אלו בפורומים חלופיים.²¹⁶ הקבוצה השנייה מבקשת לקבוע מגבלות אפקטיביות יותר מאלו המעוגנות כיום על הייצוג על ידי באי כוח, ובכך לחתור להביא את מצבה של חברת הביטוח הנתבעת למצב הדומה יותר למצבו של התובע, האזרח הקטן הבלתי מיוצג. קבוצת הפתרונות השלישית מבקשת לפעול באופן הפוך, קרי – לחזק את מצבו של המבוטח (גם במחיר של פגיעה בסיכויי הצלחתו), ולהביאו למצב הדומה לזה של חברת הביטוח. המשותף לשלוש קבוצות הפתרונות הוא הניסיון לצמצם את פערי הכוחות של הצדדים לסכסוך.²¹⁷

²¹⁵ כדוגמת המועצה הישראלית לצרכנות, המועצה הלאומית להתנדבות, עמותות הפועלות למען צרכנים או אוכלוסיות חלשות, וקליניקות המקדמות עניינים צרכניים.

²¹⁶ כאן חשוב, כמובן, לוודא, כי הבעיות הקיימות במערכת המשפט הרגילה אינן "משוכפלות" אל תוך אותם פורומים חלופיים. לטענה ברוח זו ראו: Carrie Menkel-Meadow, *Do the Haves Come Out Ahead in Alternative Judicial Systems? Repeat Players in ADR*, 15 OHIO ST. J. ON DISP. RES. 19 (1999).

²¹⁷ סוג פתרון נוסף ושונה יתמקד בשינוי תפיסתם ותודעתם של השופטים, במקום בניסיון למזער את אי-השוויון שבין הצדדים לסכסוך. במצב דברים אידאלי ייתכן שניתן היה להשיג זאת באמצעות הקניית הכשרה מקצועית מתאימה לשופטים, מתן מידע סטטיסטי רחב שיאפשר לשופטים קבלת תמונה רחבה יותר של ענף הביטוח והשפעת פסיקתם, הגבלת כמות התיקים

כאמור, הפתרון הראשון מבקש להביא סכסוכים משפטיים בין מבוססים פרטיים לחברות ביטוח לפורומים אלטרנטיביים, מתאימים יותר, במקום לבית המשפט לתביעות קטנות. הגם שלפתרון זה קשיים וחסרונות,²¹⁸ מן הראוי לשקול כמה חלופות. ראשית, ייתכן כי יש מקום לקדם הליכי גישור או בוררות בתביעות מסוג זה בפני מגשרים או בוררים מיומנים, המבינים טוב יותר את התחום ואת בעיותיו, אם במסגרת בית המשפט לתביעות קטנות ואם מחוצה לו.²¹⁹ בהקשר זה חשוב לציין כי גופי גישור הפועלים בחו"ל מצטיינים בהליך מהיר ואפקטיבי, שלא אחת מסתיים בפשרה.²²⁰ אכן, גם בהליכים אלו קיים חשש מפני חוסר שוויון בין הצדדים.²²¹ ואולם הליכים אלו אינם שקולים להליכי תביעות קטנות, וישנו סיכוי סביר כי אופיים השונה מקנה

שבהם דנים השופטים, והדרכת שופטים בדבר האופן שבו ניתן להתגבר על הטיות קוגניטיביות ותחושות אינטואיטיביות שגויות המובילות לעיוותים בדרך קבלת החלטות שיפוטיות ולעתים לפסיקה מוטעית. בשלב זה פתרון שכזה נדמה כאוטופי ויומרי מדי, ולכן לא נרחיב בו.²¹⁸ למשל, גם כאן ישנו צורך להתמודד עם החשש מפני עדיפותן של חברות הביטוח. בנוסף, ייתכן שיהיה צורך להתמודד עם התנגדותן של חברות הביטוח, או לחילופין ליצור מנגנון שיהיה מועיל גם מבחינתן. דוגמה למנגנון כזה קיימת בגופי גישור, כדוגמת ה-FOS (Financial Ombudsman Service) הבריטי. מנגנון גישור זה מאפשר לחברת הביטוח להיעזר בהחלטתו של נציב תלונות הציבור לדחות תביעת לקוח בתום הליך הבוררות, שכן זו קבילה בבית המשפט. ראו Daniel Schwarcz, *Redesigning Consumer Dispute Resolution: A Case Study of the British and American Approaches to Insurance Claims Conflict*, 83 TUL. L. REV. 735 (2009).

²¹⁹ בחלק ממדינות ארצות-הברית, למשל, מועברים תיקי תביעות קטנות לגישור בהסכמת הצדדים, כאשר הגישור יכול להתבצע בבית המשפט על ידי עורך דין מתנדב. במדינות אחרות בארצות-הברית, בתי המשפט ועורכי דין (בין היתר) מפנים סכסוכים למרכז גישור קהילתי, המופעל על ידי מתנדבים בעלי רקעים מגוונים. ראו למשל CONLEY & O'BARR, לעיל ה"ש 35, בעמ' 198, הערה 2.

²²⁰ כך למשל ה-FOS מצליח לסיים 94% מהמקרים המובאים בפניו בפשרה, כאשר משכו הממוצע של טיפול בתיק עומד על כשלושה חודשים. בנוסף, ה-FOS הצליח לנטרל כמעט לחלוטין את עדיפות חברות הביטוח באמצעות מנגנון פנימי משולב: הבוררים נבחרים על ידי הגוף המגשר, ולא על ידי הצדדים להתדיינות; קבוצת איכות פנימית מפקחת על החלטות הבוררים; מינויו של בורר חיזוני אם מתעורר חשש אצל אחד מהצדדים למשוא פנים; ודפוסי ההחלטות של הבוררים נמצאים תחת מעקב כדי לזהות חריגות סטטיסטיות ופיקוח של נציב התלונות עצמו. ראו Schwarcz, לעיל ה"ש 218.

²²¹ דו"ח שהוגש לארגון האמריקני לבוררויות (American Arbitration Association (AAA)) במרץ 2009 השווה בין תוצאות הדיון בכמה בתי משפט מדינתיים בארצות-הברית לבין תוצאות הדיון בבוררויות של ה-AAA, בנוגע לתיקי גביית חוב כנגד צרכנים. מהדו"ח עולה כי בבוררויות הסיכוי של הצרכנים לנצח את התיק גדול יותר (או למצער לא קטן יותר) מהסיכוי לנצח את התיק בבתי משפט מדינתיים. מסקנה זו סותרת במידה רבה את הטענה שהועלתה כנגד ה-AAA טרם כתיבת הדו"ח, שלפיה מוסד הבוררויות מוטה לטובת התובעים (חברות, גופים מסחריים, גופי ממשלה וכו'). ראו: Christopher R. Drahozal & Samantha Zyonts, *Creditor*, *Claims in Arbitration and in Court* (Working paper, 2009).

להם יתרון מסוים. כפי שמציינת ד"ר אורנה דויטש, הליך הגישור נשען על יסוד הסכמי, וככזה הוא מאפשר פעולה בדרך של שיתוך פעולה, העלאת פתרונות יצירתיים, בניית מערכת יחסים טובה יותר בין הצדדים לסכסוך, שמירה על תקינות מערכת היחסים בין הצדדים וחזוק האוטונומיה האישית והעצמה אישיותית.²²² כל אלו עשויים להיות רלוונטיים למערכת היחסים מבטח-מבוטח, שבמקרים רבים מתמשכת לאורך זמן (לעתים אף לאחר התגלעות הסכסוך המשפטי).

בהקשר זה נציין כי באחרונה בוטלו תקנות בתי המשפט (רשימת מגשרים),²²³ והחלה תכנית גישור ניסיונית, שאליה מופנות תביעות בסכומים של עד 50,000 ש"ח בבתי המשפט שלום בראשון לציון, בתל-אביב ובירושלים.²²⁴ כן מעניין לציין, כי בשנים האחרונות החלה לפעול חברה המספקת לחברות הביטוח שירות דומה.²²⁵ ייסוד מנגנון (שבו ייטלו חלק גם נציגי חברות הביטוח השונות) שיסלק תביעות בין מבוטחים לבין חברות ביטוח, עשוי לפתור באופן יעיל ואפקטיבי חלק ניכר מהבעיות המתוארות במאמר זה.²²⁶ זאת, בין היתר, משום שכפי שהסברנו לעיל,²²⁷ פעמים רבות מתדיינים בתביעות קטנות מבקשים יותר מכול לספר את סיפורם בלשון יומיומית פשוטה, מבלי שיופסקו או יוגבלו על ידי סדרי דין ודיני ראיות. ספק גדול בעינינו אם מערכת המשפט מצוידת בכלים ובמשאבים הנדרשים לצורך כך.²²⁸ שנית, אפשר כי יש לעודד את השימוש בסמכויותיו המעין-שיפוטיות של המפקח על הביטוח ולהרחיבן.²²⁹ על פי חוק הפיקוח על שירותים פיננסים (ביטוח), תשמ"א-

²²² אורנה דויטש, לעיל ה"ש 6, בעמ' 274-275.

²²³ ביום 6.4.2008 חתם שר המשפטים על ביטול תקנות בתי המשפט (רשימת מגשרים), התשנ"ו-1996.

²²⁴ ראו פרק 11 לתקסד"א. להסבר קצר נוסף ראו אלה לוי-וינריב "מהפכת הגישור יוצאת לדרך", לעיל ה"ש 190.

²²⁵ המערכת משרתת את חברות הביטוח, והיא רלוונטית בעיקר לתיקי שיבוב בגין נזקי רכוש בענף הרכב. ראו www.benoam.co.il/Projects_List.asp?Cat_Id=128&Title_Cat_Name (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009).

²²⁶ מנגנונים דומים פועלים בכמה מדינות. ראו למשל את המנגנון הפועל במדינת ניו-זילנד, Insurance Ombudsman Services, זמן באתר האינטרנט www.insuranceombudsman.com.au (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009).

²²⁷ ראו למשל לעיל ה"ש 166, 207 וטקסט נלווה. כן ראו CONLEY & O'BARR, לעיל ה"ש 35, בעמ' 130 ("in a variety of contexts, litigants have told us that the opportunity to tell their whole story is sometimes more important than the result").

²²⁸ לבחינה קצרה של השאלה אם חובת הגישור פוגעת בזכות הגישה לערכאות של צרכנים ולמיקום הסוגיה בהקשר החוקתי ראו אורנה דויטש, לעיל ה"ש 6, בעמ' 154-155.

²²⁹ כיום יכול הציבור לפנות ליחידת פניות הציבור של המפקח על הביטוח באמצעות הדואר, הפקסימיליה, והאינטרנט. לפרטים נוספים ראו: www.mof.gov.il/hon/2001/general/odot_pniyot.asp (פירוט דרכי הפנייה ליחידה, נבדק לאחרונה ב-1.6.2009); www.mof.gov.il/hon/2001/pniyot/pniyotSystem1.asp (טופס תלונה למילוי באינטרנט, נבדק לאחרונה ב-1.6.2009).

1981, למפקח סמכות לברר תלונות המתקבלות מהציבור "בדבר פעולה של מבטח או של סוכן ביטוח".²³⁰ חוק הפיקוח מוסיף וקובע, כי "בירור תלונה יהיה בדרך שתיראה למפקח, והוא לא יהיה קשור להוראות שבסדרי הדין או בדיני ראיות",²³¹ וכי "מצא המפקח שהתלונה היתה מוצדקת, יודיע על כך למתלונן ולמי שהתלונה עליו; המפקח רשאי [...] להורות למי שהתלונה עליו לתקן ליקוי שהעלה הבירור".²³² בפסיקה נקבע כי סמכותו של המפקח רחבה, והיא משתרעת על קביעת נורמות משפטיות כלליות,²³³ כמו גם על בירור סכסוכים משפטיים שבין מבטח למבוטח בגין נזקי רכוש.²³⁴ לדעתנו, במגננון זה טמון פוטנציאל שטרם מומש, וייתכן כי שימוש נרחב יותר בו – לצד הקצאת משאבים מתאימים שיאפשרו התמודדות עם היקף התביעות הצפוי – יקטין באופן משמעותי את התופעות השליליות שעליהן עמדנו לעיל. בנוסף, ניתן לשקול הטלת חובות מוגברות אחרות על הצדדים לסכסוך עד לנקיטת הליכים משפטיים פורמליים, כדי לעודד מיצוי הליכים טרם פנייה לבית המשפט. דוגמה אחת לחובה כזו עשויה להיות פנייה מקדימה למחלקות לפניות הציבור של המבטחות השונות, שמבוטחים רבים כלל אינם מודעים לעצם קיומן.²³⁵

²³⁰ ס' 60 (א) לחוק הפיקוח.

²³¹ ס' 61 (א) לחוק הפיקוח.

²³² ס' 62 (א) לחוק הפיקוח.

²³³ ראו למשל בג"ץ 7721/96 איגוד שמאי הביטוח בישראל נ' המפקח על הביטוח, פ"ד נה(3) 625 (2001) (שם נקבע, כי סמכותו של המפקח כוללת גם הכרעה בפניות ותלונות של גופים מייצגים כדוגמת איגוד שמאי הביטוח והמועצה הישראלית לצרכנות).

²³⁴ ראו למשל בר"ע (מחוזי ת"א) 2656/02 גולדברג נ' ביטוח ישיר אי.די.אי – חברה לביטוח בע"מ 2, פס" 5 (לא פורסם, 25.9.2003): "מקל וחומר, ניתן לומר שהחוק המסמיך את המפקח מפורשות להכריע בתלונות, מאפשר לעשות זאת גם על דרך של הפעלת שיקול דעת משפטי וקביעת נורמות מחייבות [...] למפקח סמכות להכריע בסוגיות שבפניו וסמכותו אינה מוגבלת רק לבירור עובדתי או להוראה על תיקון ליקויים. עליו לממש את תכלית החוק המסמיך אותו, ולהביא ליישוב הסכסוך תוך פיקוח וביקורת על התנהלותן של חברות הביטוח". בקשת רשות ערעור על החלטה זו נדחתה; ראו רע"א 10681/03 כלל חברה לביטוח בע"מ נ' מדינת ישראל (לא פורסם, 6.3.2006). עם זאת, בית המשפט לא נדרש לשאלה אם המפקח מוסמך לדון ולהכריע בשאלות עובדתיות המצריכות אגב בירורן שמיעת עדים או הצגת ראיות. מעמדת המדינה כפי שהוא מובאת בהליך זה עולה כי על אף הסמכות הרחבה המוקנית למפקח בחוק, ולמרות תכליתו של החוק, לעתים נמנע המפקח מלברר תלונה אם מתעוררת בה שאלה עובדתית. בית המשפט המחוזי שב וקבע כי "לא זו בלבד שהמפקח רשאי לבחון את העובדות, חובתו לעשות כן, אם הדבר דרוש להסקת מסקנות"; ע"ש (מחוזי ת"א) 1117/04 כלל חברה לביטוח בע"מ נ' המפקח על הביטוח, פ"מ תשס"ד(1) 433 (2005).

²³⁵ לפרטים ראו www.mof.gov.il/hon/2001/pniyot/memunim.asp (נבדק לאחרונה ב-1.6.2009). יוער כי מבטח שאיננו שבע רצון מהחלטת מחלקת פניות הציבור יכול, כמובן, לפנות לבית המשפט. כאן צריך יהיה למצוא דרכים שיקטינו את העלויות והשקעת המשאבים הנדרשים לשם פנייה כאמור. כן יהיה צורך להשתמש באמצעים שיבטיחו כי אין מדובר בטיפול סרק, שאם לא כן נמצאנו יוצרים חסם נוסף ומיותר בפני נפגע המעוניין לתבוע חברת ביטוח.

קבוצת פתרונים שנייה מתמקדת בהטלת מגבלות אפקטיביות יותר על ייצוג נתבעים חוזרים כדוגמת חברות ביטוח בהליכי תביעות קטנות. כך למשל ניתן לקבוע כלל, שלפיו ייצוג על ידי בא כוח מותנה בכך כי המייצג יועסק פרק זמן ממושך יחסית (שנתיים, למשל) על ידי הנתבעת טרם הופעתו בדיון. מגבלה זו תצמצם כמעט לחלוטין את יכולתן של חברות הביטוח להעסיק סטודנטים כמייצגים, והיא אף תמנע מהם להעסיק "מאכערים" אחרים שאינם עובדי החברה. עם זאת, בכך אין כדי למנוע התפתחות מצב שבו המייצג רוכש מומחיות בתחום דיני הביטוח בכלל ובייצוג בפרט. לצורך כך ניתן להוסיף מגבלות אחרות, כדוגמת מכסת ייצוג (למשל – ייצוג בלא יותר מחמש תביעות בשנה). לחלופין ניתן לקבוע תקרת הגבלה על ותק המייצג בעבודתו בחברה הנתבעת, מה שימנע עיסוק ממושך בייצוג, ולרוב אף ימזער את יכולתן של חברות הביטוח לשלוח לדיונים עובדים בכירים או כאלו שצברו ידע וניסיון רב בתחום הביטוח. כך לסיכום ניתן לקבוע כי ייצוג חברות הביטוח ייעשה על ידי מי מעובדי החברה, ובלבד שהמייצג מועסק בחברה יותר משנתיים ימים ולא יותר מחמש שנים, וכי המייצג לא ייצג את חברת הביטוח ביותר מחמש תביעות²³⁶ בשנה שקדמה למועד בקשת הייצוג. וידוגש: בשלב מקדמי זה ובהיעדר נתונים רלוונטיים, איננו מתיימרים לשרטט את פרטי הפתרון עד האחרון שבהם. על מנת שההסדרים יהיו שימיים, עליהם להיבחן בשים לב למכלול שיקולים לרבות מספר התביעות המוגשות נגד חברות הביטוח, מספר עובדי החברה היכולים לייצגה, המשמעויות המשפטיות שיש להגבלת העיסוק ולפיתורי עובדים בשל המגבלות שיוטלו על ייצוג חברות הביטוח, ועוד כהנה וכהנה. לפיכך אנו מסתפקים, בשלב זה, בהעלאת השיקולים המנחים, תוך שאנו מותירים את עיצוב פרטי ההסדר לימים אחרים.

לבסוף, ניתן להתיר לתובע להיות מיוצג בהליכי תביעות קטנות כאשר הנתבע הנו שחקן חוזר. ייצוג זה יכול להתבצע הן על ידי עורכי דין פרטיים והן על ידי המועצה הישראלית לצרכנות או הפועלים בשיתוף עמה.²³⁷ מחד גיסא, אפשרות זו נדמית בעייתית בעינינו. כפי שהסברנו חוזר והסבר לאורך המאמר, ייצוג משפטי חותר תחת הרציונל שלשמו הוקמה מערכת בתי המשפט לתביעות קטנות.²³⁸ פרט

²³⁶ נקבנו במספר חמש אך לשם דוגמה. המספר המדויק ייקבע בשים לב להיקף התביעות ולכמות העובדים שיכולים לייצג את חברת הביטוח הנתבעת. לא מן הנמנע להאציל את האחריות על קביעת מכסה זו לגוף כדוגמת המפקח על הביטוח.

²³⁷ המועצה הישראלית לצרכנות הוסמכה לייצג תובעים בבית המשפט לתביעות קטנות בצו שיפוט בתביעות קטנות (ארגונים מייצגים), התשל"ז-1977. כפי שהבאנו בפתח דברנו, המועצה אף החלה בהכשרת טוענים משפטיים; ראו לעיל ה"ש 1. חלופה נוספת בהקשר זה היא ייצוג על ידי סטודנטים בקליניקות צרכניות, בייחוד אלו הפועלות בשיתוף עם המועצה הישראלית לצרכנות. למען הגילוי הנאות יצוין, כי אחד מכותבי המאמר אמון על הפעלת קליניקה כזו.

²³⁸ כן יש לזכור, כי תובע המעוניין בייצוג יכול להגיש את תביעתו בבית משפט השלום. ואולם ברור כי ייצוג על ידי מתנדבים שאינם משפטנים או סטודנטים בקליניקות משפטיות יהיה אפקטיבי ונכון יותר דווקא בהליכים המתנהלים בבתי המשפט לתביעות קטנות.

לכך חשוב לזכור כי על פי נתוני המחקר שהצגנו, ייצוג עלול דווקא לפגוע בסיכויי של המבוטח לזכות בתביעתו. לכאורה, התנהלותן של חברות הביטוח איננה פוגעת בסיכויי האזרח הצרכן-המבוטח הקטן להצליח בתביעתו. כאמור, התחכמותן זו של חברת הביטוח דווקא מיטיבה עם המבוטח, למצער מבחינת תוצאותיהם של ההליכים המשפטיים. לאור הסכומים הקטנים יחסית וסיכויי הטובים של התובע, ספק אם יהיה לו תמריץ לשכור את שירותיו של מייצג משפטן. בנוסף, ולמרות יתרונות הייצוג הפוטנציאליים שמנינו בפרק ג' לעיל, ייצוג משפטי של שני הצדדים עלול להאריך את משך חיי התיק ולהגביר את הסיכוי שיוגש ערעור על הכרעת הערכאה הראשונה.²³⁹

למרות חסרונות גישה זו, לפתרון על דרך הייצוג גם יתרונות. אם עיקר הבעיה נעוץ בכך ששופטים רבים מגיבים בפסיקתם למציאות הנוהגת, שבה חברות הביטוח מיוצגות דה-פקטו באופן הנוגד את יסודות התפיסה האדברסרית של מערכת המשפט; הפוגע בזכויותיהן הדיוניות והמהותיות של חברות הביטוח; המתעלם מן ההשלכות הרוחביות של הפסיקה על השחקנים השונים בשוק הביטוח; והמנוגד לתפיסות בסיסיות של משפט צדק – הרי שייצוג שני הצדדים עשוי דווקא למזער חלק ניכר מבעיות אלו.

ת. סיכום

לעצם קיומם של בתי המשפט לתביעות קטנות יתרונות רבים ומגוונים. הקמת בית המשפט לתביעות קטנות נועדה ליצור ערכאה נגישה, מהירה ושווה לכל נפש. לצורך כך הוקמו טריבונלים משפטיים בדמות בתי המשפט לתביעות קטנות המשוחזרים מכבלי סדרי הדין ודיני הראיות. בפני ערכאות אלו יכול האזרח הקטן להביא את ריבו ללא מעורבות של עורכי דין. בדרך זו ביקש המחוקק להגביר את נגישותם של בתי המשפט ולצמצם את פערי הכוחות הטיפוסיים שבין האזרח הקטן לבין החברות המסחריות. בעצם קיומה של ערכאה שיפוטית שבה יכול הנפגע הקטן להביא את דברו, בשפה פשוטה ובאופן ישיר ובלתי אמצעי בפני שופט, טמונה חשיבות רבה. פרט לבשורה הצרכנית שבית המשפט לתביעות קטנות נושא עמו, בתי משפט אלו מאפשרים "שחרור קיטור", דבר המסייע למזעור קונפליקטים חברתיים וטיפול שונה בהם.²⁴⁰ בנוסף, בתי המשפט לתביעות קטנות מסייעים בהפחתת העומס של בתי המשפט האחרים (ובעיקר בתי משפט השלום).

²³⁹ כך קורה למשל בטייוואן. ראו Kuo-Chang, לעיל ה"ש 65, בעמ' 231 ("pro se cases does not only proceed the most expeditiously but also present the lowest appeal rate").
²⁴⁰ ראו למשל O'Barr & Conley, לעיל ה"ש 160, בעמ' 663 (סקירת ספרות לפיה בתי המשפט לתביעות קטנות מנטרלים קונפליקטים חברתיים בכך שהם מאפשרים לתובעים הנפגעים "לשחרר קיטור"). לאנקדוטות רלוונטיות ראו שם, בעמ' 676.

ההוראה המגבילה את אפשרות הייצוג המשפטי בהליכי תביעות קטנות מאזנת כראוי בין האינטרסים השונים. ואולם, למרות הגבלה זו, הדיונים המשפטיים שבין תובעים (אנשים פרטיים) מצד אחד לבין נתבעות חברות ביטוח מצד שני מאופיינים בחוסר שוויון. חוסר שוויון זה מתבטא בכך שאל מול האזרח הקטן (התובע) ניצב, מצדה של חברת הביטוח, מייצג מקצועי ומיומן בעל ידע וניסיון משפטיים. בכך מתעצם היתרון המובנה שיש לחברות הביטוח, מעצם היותן "שחקן חוזר" בעל משאבים רבים ומגוונים.²⁴¹

בספרות הובע החשש כי השפה היומיומית שבה משתמשים באי בית המשפט לתביעות קטנות והיעדר הייצוג עלול לפעול לרעתו של השחקן החד-פעמי (התובע במקרה שלנו). זאת, משום שהיעדרו של נרטיב משפטי פוגע ביכולתו של בית המשפט להתאים את יסודות התביעה לתבניות משפטיות מקובלות ומובנות.²⁴² לכאורה, לאור כל האמור לעיל, ניתן היה להניח כי יתרונה של חברת הביטוח וייצוגה על ידי בא כוח מיומן יבוא לידי ביטוי בשיעורי הצלחה גבוהים בדחיית תביעות מבוטחים. ואולם הסקה גיונית זו הנה שגויה לחלוטין. נתוני המחקר שערכנו מלמדים, כי חוסר השוויון השורר בין הצדדים פועל דווקא לרעת הצד החזק – חברת הביטוח, תוך שהוא משפר באופן דרמטי דווקא את סיכויי הצלחתו של התובע הבלתי מיוצג לזכות בתביעתו.

מצוידים בידיעה ובחכמה שלאחר מעשה, הצענו כמה סיבות היכולות להביא לתוצאה האמורה. ראשית, ייתכן כי חוסר השוויון בדיון המשפטי גורם לשופט לפעול באופן אקטיבי – ולעתים אקטיבי מדי – לגשר על פערים אלו. זוהי "כף רגלו האקטיבית והמגוננת של השופט". אנו חוששים כי מאמצי השופט להושיט יד לצד החלש אינם מסתיימים בתהליך הדיון עצמו, והם נמשכים אל שלב הכרעת הדיון. שנית, נראה כי שופטים נוטים לאמץ (במודע או לא) תאוריות משפטיות-כלכליות התומכות בפסיקה נגד חברות ביטוח. חברת הביטוח נתפסת כ"מפזרת נזק" קלאסית, ונזקה מתפרש על כלל המבוטחים. חברת הביטוח, מעצם היותה גוף פיננסי חזק

²⁴¹ עדיפות זו של חברות הביטוח (ודומיהן) הופכת להיות מטרידה כפליים לנוכח הטענות שלפיהן, "במובן מסוים לא רק שבת המשפט לא משמשים תמיד גורם מגן על זכויות האזרח המוחלש, אלא שהם אף עלולים לשמש גורם מדכא, המצטרף לגורמים המחלישים את העניים ומעצימים את מצוקתם". אלבשן, לעיל ה"ש 20, בעמ' 531. אלבשן אף מציין כי ישנו "קהל גדל והולך של אנשים המאמינים שמערכת המשפט, מגילת זכויות האדם, ושלטון החוק בכלל – הם כלים שנועדו לשרת את האליטות ואותן בלבד". שם.

²⁴² בנוגע לבתי המשפט לתביעות קטנות ראו למשל O'Barr & Conley, לעיל ה"ש 160 (many) "accounts of disputed events that are entirely adequate by the standards of ordinary conversation prove to be legally inadequate because of judicial assumptions about (how a story must be told and how blame must be assessed)". בנוגע לבית המשפט העליון הישראלי ראו אלבשן, לעיל ה"ש 160. יצוין כי אלבשן דן בדברים בהקשר של חוסר נכונותו של בית המשפט העליון להכיר בזכויות חברתיות של אוכלוסיות מוחלשות.

ואיתן, נתפסת גם כבעלת "כיס עמוק". ייתכן כי השופטים מושפעים מתאוריות כלליות אלו, והם מיישמים אותן גם במקרים גבוליים שבהם לא בוססה התביעה כראוי. הנמקה זו כונתה "כף רגלו" מתירת הספק' של השופט". שלישית היא האפשרות כי הפסיקה נגד חברות הביטוח היא ביטוי של תחושות שליליות נגד חברות אלו. להסבר זה קראנו "כף רגלו הנועטת של השופט". כפי שציינו, מדובר בהערכה סובייקטיבית בלבד; אך אנו מציעים שלא להקל בה ראש. לבסוף ציינו כי שופטים בתיקים מהסוג הנדון במאמר זה, נוטים לעשות שימוש גובר בפסיקה על דרך הפשרה, גם כאשר לכאורה נראה כי התביעה נגד חברת הביטוח איננה מבוססת דיה. נטייה שיפוטית זו כונתה על ידינו "כף רגלו המפשרת של השופט".

בכל אלו יש, לדעתנו, כדי להציב סימני שאלה ותמרורי אזהרה סביב ההסדרים הקבועים היום בדבר ייצוג בהליכי תביעות קטנות והדרך שבה הם מיושמים. חברות הביטוח מוצאות דרכים יצירתיות, ולעתים אף לא לגיטימיות, לעקוף את האיסור על ייצוג בבתי משפט לתביעות קטנות. מציאות זו פוגעת בכל הצדדים המעורבים: התובעים, המבוטחים, הנתבעים, בתי המשפט והציבור בכללותו.

ייצוג על ידי באי כוח מהווה תקלה חמורה שיש לטפל בה. הצבענו על כמה דרכי התמודדות חלופיות, היכולות למזער את הבעיות הנובעות מתקלה זו. אנו מקווים כי בכך נתרום להבנת הבעיות ולהפנמת השיקולים השונים שיש להביא בחשבון בעת שיבוא המחוקק לשפר את הטעון שיפור.

ט. נספחים

נספח א': קבוצה א' - תביעות נגד חברת ביטוח

מספר הליך	צדדים	בית-משפט	שופט	תאריך	חלוקת אחריות	הוצאות (בש"ח)	נזק (בש"ח)
תביעות שהתקבלו							
1	1296/07	חואשי נ' אקוקה	חדרה	נילי פלד		100	3,500
2	1810/07	יחזקאל נ' מדמוני	פתח-תקה	עינת רון		500	7,500
3	1579/07	ינון נ' הפניקס חברה לביטוח	נתניה	אביבה טלמור		500	17,800
4	1671/07	מאיו נ' כהן	נתניה	אביבה טלמור		750	1,754
5	1879/07	קורן נ' אליהו חברה לביטוח בע"מ	נתניה	אביבה טלמור		500	10,546
6	1659/07	רובינשטיין נ' וסולו	ראשל"צ	איטה נחמן		500	2,411
7	2586/07	מריח נ' חוסיסי	חיפה	ערן קוטון		100	3,360
8	2591/07	שפרבר נ' בויס	חיפה	ערן קוטון		300	13,110
9	847/07	אלמלם נ' סרמילי	קריות	ערן נווה		300	3,121
10	1478/07	מלינובסקי נ' ביטוח ישיר	ראשל"צ	איטה נחמן		500	5,850
11	1490/07	שרייבר נ' אזולאי	ראשל"צ	שירה בן שלמה		150	4,827
12	1757/07	נחמיאס נ' חליצקי	ראשל"צ	איטה נחמן		500	17,800
13	1601/07	קוגן נ' יפת	רחובות	לבנה צבר		1,500	4,516

מספר הליך	צדדים	בית- משפט	שופט	תאריך	חלוקת אחריות	הוצאות (בש"ח)	נזק (בש"ח)
14	יצחקי נ' ענטבי	ראשל"צ	איטה נחמן	30/12/2007		500	10,000
15	שיקלי נ' זלינגר	רחובות	לבנה צבר	08/11/2007		1,500	10,386
16	ז'יווין נ' אברהם	רחובות	הרן פינשטיין	25/10/2007		750	9,570
17	צבי נ' פרי	בית שמש	שמעון שטיין	25/10/2007		400	14,650
18	טרובוביץ נ' AIG חברה לביטוח בע"מ	פתח- תקווה	גבריאל שטרסמן	16/09/2007		1,000	1,427
19	חיימוב נ' אהרונב	ראשל"צ	אברהם הימן	14/03/2007		1,500	7,475
20	אורזל נ' גולן	פתח תקווה	גבריאל שטרסמן	13/05/2007		400	3,144
21	אליהו נ' אבן קיסר בע"מ	פתח תקווה	גבריאל שטרסמן	13/05/2007		400	5,275
22	שפירא נ' הפניקס חברה לביטוח בע"מ	פתח תקווה	גבריאל שטרסמן	03/05/2007		700	7,871
23	מסטורוב נ' אליהו חברה לביטוח בע"מ	פתח תקווה	גבריאל שטרסמן	01/04/2007		800	11,200
24	קורילו נ' מנטסנט	ירושלים	מנחם מירון	22/02/2007		350	2,741
25	כהן נ' גורדון	רמלה	ליאורה פרנקל	24/05/2007		350	7,481
26	פורת נ' לשם	רמלה	זכריה ימיני	26/07/2007		500	1,745
27	פינטו נ' גורמן	רחובות	לבנה צבר	08/05/2007	אין צו להוצאות	700	700
28	פרטנוי נ' אליהו חברה לביטוח בע"מ	רחובות	לבנה צבר	03/05/2007		1,000	3,217

מספר הליך	צדדים	בית-משפט	שופט	תאריך	חלוקת אחריות	הוצאות (בש"ח)	נזק (בש"ח)
29	1873/06	אלשמאלי נ' אל עביד	רמלה	ליאורה פרנקל	07/02/2007	300	6,177
30	2917/06	עטייה נ' שרייער	נתניה	אביבה טלמור	01/05/2007	750	17,201
31	2284/06	ברמן נ' ג'רבי	רחובות	הרן פינשטיין	17/05/2007	500	1,210
32	277/07	רוזן נ' הפניקס חברה לביטוח בע"מ	ראשל"צ	מיכל עמית - אניסמן	06/05/2007	400	6,311
33	1876/07	ספיר נ' בן שלמה	ראשל"צ	מיכל עמית - אניסמן	25/12/2007	300	2,124
34	1894/07	והבה נ' באבו	ראשל"צ	מיכל עמית - אניסמן	25/12/2007	300	2,245
35	1718/07	שוקרון נ' ויטלי	ראשל"צ	מיכל עמית - אניסמן	18/11/2007	300	5,643
תביעות שנדחו							
36	1413/07	פריידין נ' ויטמן-זילבר	חדרה	נילי פלד	31/12/2007	אין צו להוצאות	
37	2743/07	קדמי נ' שירביט חברה לביטוח	ירושלים	מרים ליפשיץ-פריבס	30/12/2007	אין צו להוצאות	
38	1266/07	אמסלם נ' חיימוב	חדרה	נילי פלד	30/12/2007	אין צו להוצאות	
39	1616/07	שיק נ' בן אבו	רחובות	לבנה צבר	18/11/2007	1500	
40	2715/06	ולדימירסקי נ' פרנסיס	נתניה	יעל קלוגמן	01/10/2007	300	
41	1242/07	ז'ניק נ' כלל אופרייט ליסינג	חדרה	נילי פלד	27/12/2007	אין צו להוצאות	
42	2224/06	אבדרמן נ' כלל חברה לביטוח בע"מ	רחובות	לבנה צבר	08/05/2007	750	

מספר הליך	צדדים	בית- משפט	שופט	תאריך	חלוקת אחריות	הוצאות (בש"ח)	נזק (בש"ח)
43	אסרף נ' בן צור	פתח תקווה	גבריאלי שטרסמן	13/05/2007		600	
44	נתן נ' מאירי	פתח תקווה	ריבי צוק	10/02/2008	אין צו להוצאות		
חלוקת אחריות							
45	חיגנה נ' זיו	חיפה	גד אנגל	30/12/2007	50-50	אין צו להוצאות	865
46	חרמש נ' פירוצקי	רחובות	הרן פינשטיין	24/10/2007	80-20	אין צו להוצאות	1,166
47	בוגנים נ' צריקר	נתניה	יעל קלוגמן	01/10/2007	40-60	אין צו להוצאות	1,883
48	ורטהיימר נ' כהן	קריות	ערן נווה	27/12/2007	85-15	250	2,914
49	מור-יוסף נ' איפרגן	ירושלים	מנחם מירון	21/02/2007	50-50	300	1,400
50	ליבמן נ' יוסף	רחובות	לבנה צבר	15/11/2007	50-50	500	3,547

נספח ב': קבוצה ב' - תביעות ללא מעורבות חברת ביטוח

מספר הליך	צדדים	בית- משפט	שופט	תאריך	חלוקת אחריות	הוצאות (בש"ח)	נזק (בש"ח)
תביעות שהתקבלו							
1	קטרי נ' רוטלקום בע"מ	נתניה	אביבה טלמור	31/12/2007		500	5,997
2	מחאג'נה נ' ביגיו	חדרה	נילי פלד	30/12/2007	אין צו להוצאות		6,600
3	ראובני נ' חלימוב	חדרה	נילי פלד	27/12/2007	100		4,246
4	רוזן נ' רפפורט	רמלה	זהבה בוסתן	23/12/2007	300		2,045
5	פרידמן נ' כהן	ראשל"צ	שאול מנהיים	18/12/2007	350		1,890
6	לוי נ' בן- משה	ראשל"צ	שאול מנהיים	18/12/2007	300		2,079

מספר הליך	צדדים	בית-משפט	שופט	תאריך	חלוקת אחריות	הוצאות (בש"ח)	נזק (בש"ח)
7	טראוב נ' חזן	ראשל"צ	יעל בלכר	11/12/2007		350	2,917
8	בנימין נ' ביטון	ראשל"צ	אורן שוורץ	27/11/2007		250	3,497
9	פורטונטוב נ' עמרה	רחובות	לבנה צבר	13/12/2007		1,500	4,230
10	צברי נ' מרקוס	רחובות	הרן פינשטיין	7/11/2007		800	12,750
11	קמפנר נ' עומר	נתניה	חנה שניצר זאגא	16/09/2007		500	7,220
12	נופר נ' ירצקי	פתח תקווה	גבריאל שטרסמן	17/09/2007		500	2,519
13	מעודד נ' מדמון	פתח תקווה	גבריאל שטרסמן	09/09/2007		300	2,784
14	לנדו נ' פסטרנק	ראשל"צ	מיכל עמית-אניסמן	22/04/2007		350	2,815
15	בלוכוב נ' אבו-ריא	פתח תקווה	דבורה עטר	12/04/2007		300	1,369
16	ואינה נ' גולברי	פתח תקווה	דבורה עטר	28/03/2007		400	2,573
17	מאיר נ' לחצ'קוב	תל-אביב	יעל אילני	18/02/2007		300	1,617
18	טרופר נ' שמואלי	ירושלים	רבקה פרידמן-פלדמן	02/05/2007		250	1,957
19	הראל נ' אשרף	ירושלים	שמעון שטיין	10/05/2007		400	2,714
20	פורמן נ' ביטון	רמלה	ליאורה פרנקל	13/02/2007		300	1,749
21	בלאיש נ' דוידוביץ	נתניה	יעל קלוגמן	22/04/2007		1,200	17,767
22	פרץ נ' אסייג	בית שמש	שמעון שטיין	12/04/2007		500	1,885
23	הוד נ' פרבר	בית שמש	שמעון שטיין	06/05/2007		500	3,379
24	מחמוד נ' חסן-עבד	נתניה	אביבה טלמור	01/05/2007		1,000	11,118

מספר הליך	צדדים	בית- משפט	שופט	תאריך	חלוקת אחריות	הוצאות (בש"ח)	נזק (בש"ח)
תביעות שנדחו							
25	910/06	בן-שבת נ' יעקב	אשדוד	גיל דניאל		אין צו להוצאות	30/12/2007
26	2538/07	שיבק נ' נול	פתח תקווה	ריבי צוק		אין צו להוצאות	30/12/2007
27	2575/07	בנימינוב נ' סננט	פתח תקווה	ריבי צוק		אין צו להוצאות	30/12/2007
28	2553/07	סלם נ' מימון	פתח תקווה	ריבי צוק		אין צו להוצאות	13/01/2007
29	997/06	דזינדזיכשוילי נ' מורוביציקי	אשדוד	גיל דניאל		אין צו להוצאות	27/12/2007
30	1437/07	ברזילי נ' בן- ישי	רחובות	הרן פינשטיין		אין צו להוצאות	15/11/2007
31	2085/07	כהן נ' טופולסקי	ירושלים	יחזקאל ברקלי		300	29/10/2007
32	2026/07	ישורון נ' פרחי	פתח תקווה	גבריאל שטרסמן		אין צו להוצאות	17/09/2007
33	1675/07	מנביץ נ' דורון-רז	פתח תקווה	גבריאל שטרסמן		300	09/09/2007
34	1678/07	אוסדצ'נקו נ' עמוסי	פתח תקווה	גבריאל שטרסמן		300	09/09/2007
35	2071/06	יעקב נ' צרפתי	רמלה	זכריה ימיני		300	14/02/2007
36	334/06	גבאי נ' רואנסרי	אשדוד	מיכל וולפסון		500	25/11/2007
37	216/05	מלכה נ' עמר	אשדוד	גיל דניאל		אין צו להוצאות	22/06/2007
38	1113/06	נגמלטורקון נ' שאוריקי	אילת	שחף טהר		500	19/08/2007
39	2696/06	נורדמן נ' סגל	ראשל"צ	מיכל נר"ב		250	15/04/2007
40	514/07	מולוקנדוב נ' אליאב	פתח תקווה	דבורה עטר		אין צו להוצאות	28/03/2007
41	1154/07	כהן נ' אלימלך	ירושלים	רבקה פרידמן- פלדמן		250	02/05/2007
42	1196/06	אוחיון נ' קרביץ	בית שמש	שמעון שטיין		400	06/05/2007

מספר הליך	צדדים	בית-משפט	שופט	תאריך	חלוקת אחריות	הוצאות (בש"ח)	נזק (בש"ח)
43	1219/06	משולם נ' שלזינגר	בית שמש	שמעון שטיין	25/04/2007	400	
44	1170/06	בן-חור נ' מקורי	חדרה	נילי פלד	01/04/2007	אין צו להוצאות	
45	1897/07	לוי נ' צימרמן	ראשל"צ	שאול מנהיים	18/12/2007	500	
46	1402/07	לוי נ' זיגלבוים	רחובות	לבנה צבר	25/10/2007	500	
חלוקת אחריות							
47	1189/07	בטראן נ' מנסור	נתניה	חגי טרסי	30/12/2007	750	2,222
48	1667/07	נרוזני נ' שווק רוסמן בע"מ	חיפה	עדי חן-ברק	27/12/2007	100	2,921
49	117/07	כהן נ' אליהו	ראשל"צ	אברהם הימן	27/02/2007	500	650
50	3611/06	זיידאן נ' עמאש	חיפה	גד אנגל	30/07/2007	אין צו להוצאות	9,263

נספח ג': קבוצה ג' - תביעות ביטוח נגד ביטוח

מספר הליך	צדדים	בית-משפט	שופט	תאריך	חלוקת אחריות	הוצאות (בש"ח)	נזק (בש"ח)
תביעות שהתקבלו							
1	1472/07	אבידן נ' חורי	חיפה	גד אנגל	30/12/2007	אין צו להוצאות	9,651
2	512/06	מוחמד נ' ג'ראר	נצרת	רים נדאף	09/03/2007	300	4,251
3	1220/04	עמראת נ' שמש	באר שבע	ישראל אקסלרד	25/03/2007	800	5,476
4	1099/07	יעקב נ' גונן	בית שמש	שמעון שטיין	09/03/2008	550	1,527
5	2873/06	פרנקל נ' גבריאליב	באר שבע	יעקב פרסקי	16/01/2008	1,000 , 500 , 750	3,544
6	3415/07	גבאי נ' זעפרני	ירושלים	מרים ליפשיץ-פריבס	20/08/2007	250	3,898

מספר הליך	צדדים	בית-משפט	שופט	תאריך	חלוקת אחריות	הוצאות (בש"ח)	נזק (בש"ח)
7	2915/04	אהרון נ' מנחם	חיפה	בטינה טאובר	06/03/2005	אין צו להוצאות	2,333
8	1466.1/07	דחבש נ' שיפראו	ראשל"צ	שירה בן שלמה	21/11/2007	700	11,982
9	2517/05	בן-ארוש נ' ריאוזי	פתח תקווה	גבריאל שטרסמן	23/04/2006	500	5,218
10	1256/07	רבי נ' יגן	ירושלים	שמעון פיינברג	09/09/2007	150	10,644
11	2950/06	אבליה נ' גילי	חיפה	יואב פרידמן	06/11/2006	291	9,509
12	3421/06	סתיו נ' מנילביב	חיפה	גד אנגל	21/05/2007	אין צו הוצאות	5,566
13	1864/06	שאלתיאל נ' טויטו	ירושלים	אנה שניידר	25/09/2006	450	951
14	1392/07	רעד נ' אחמד	נתניה	אביבה טלמור	31/12/2007	1,000	10,397
תביעות שנדחו							
15	3278/05	שיבר נ' מאויסט	חיפה	יהושע רטנר	28/11/2005	אין צו להוצאות	
16	2280/07	אבירם נ' עלימה	נתניה	חגי טרסי	20/01/2008	אין צו להוצאות	
17	1249/04	זליג נ' סלע	רחובות	לבנה צבר	07/11/2005	אין צו להוצאות	
18	2660/06	דעבול נ' הפניקס חברה לביטוח	פתח תקווה	נירה דסקין	29/03/2007	אין צו להוצאות	
19	1824/06	קבילו נ' יהודאי	פתח תקווה	נירה דסקין	26/10/2006	אין צו להוצאות	
20	6701/06	הלוי נ' אליפוב	תל-אביב	יעל אילני	23/02/2007	אין צו להוצאות	
21	1084/06	יעקב נ' בר	נתניה	יחזקאל קינר	10/12/2006	אין צו להוצאות	
חלוקת אחריות							
22	7730/05	ויצ'לבסקי נ' טולצ'ינסקי	תל-אביב	הדסה נאור	21/11/2005	80-20	2,927

מספר הליך	צדדים	בית- משפט	שופט	תאריך	חלוקת אחריות	הוצאות (בש"ח)	נזק (בש"ח)
23	קיגל נ' הפינקס הישראלי חברה לביטוח בע"מ	חיפה	יהושע רטנר	09/10/2005	80-20	300	2,333
24	מזורוב נ' פלדמן	פתח תקווה	שירי רפאלי	02/03/2008	65-25- 5-5	500	4,125
25	בלאסי נ' דויטשוילי	ירושלים	אנה שניידר	27/02/2008	75-25	100 , 300	8,372
26	יעקובובסקי נ' ארביב	חיפה	שולמית ברסלב	27/01/2008	75-25	50 , 100	5,072
27	יעקב נ' דרשן	פתח תקווה	שירי רפאלי	21/01/2008	90-10	50 , 500	11,440
28	גרינשטיין נ' דוברת	רחובות	לבנה צבר	14/10/2007	50-50	אין צו להוצאות	7,092
29	שחר נ' לוינסון	קריות	עפרה חמו אטיאס	02/12/2007	90-10	250	3,220
30	שטרן נ' גרינברג	ירושלים	מרים ליפשיץ- פריבס	06/09/2007	85-15	300	4,800
31	סרחאן נ' עבאס	עכו	זהבה (קאודרס) בנר	14/11/2007	90-10	אין צו להוצאות	4,143
32	כהן נ' Sixt - ניו קופל רכב בע"מ	חיפה	יהושע רטנר	20/06/2007	80-10- 10	250	1,792
33	מלכה נ' ד"ר שחאדה	חיפה	גד אנגל	23/05/2006	50-50	אין צו להוצאות	5,479
34	גז נ' דב	נתניה	איריס רבינוביץ ברון	16/02/2006	75-25	450	2,876
35	יעקובי נ' מרוזק	רחובות	ריקי שמולביץ	13/02/2006	20-80	500	4,470
36	טובול נ' ליבוביץ	ירושלים	אנה שניידר	26/12/2005	75-25	50 , 150	5,562
37	גורסיה נ' דקר	ראשל"צ	מיכל עמית- אניסמן	19/04/2007	70-30	אין צו להוצאות	2,227

מספר הליך	צדדים	בית-משפט	שופט	תאריך	חלוקת אחריות	הוצאות (בש"ח)	נזק (בש"ח)
2652/06	קוסיצין נ' גורודצקי	ראשל"צ	מיכל עמית-אניסמן	22/04/2007	70-30	אין צו להוצאות	4,000
1662/06	כוכבי נ' אלדן תחבורה בע"מ	תל-אביב	יעל אילני	18/10/2006	50-30-20	409	2,591
3341/06	שיק נ' פורסט	תל-אביב	חגי ברנר	23/07/2006	כל אחד 1/3	300	17,800
2881/06	אסרף נ' נג'ב	ירושלים	יוסף ריבלין	11/09/2006	כל אחד 1/3	אין צו הוצאות	24,213
4553/06	שרון נ' כרמלי	ירושלים	רחל שלו-גרטל	13/05/2007	65-35	150	3,221
606/07	גבאי נ' סרגוסטי	ראשל"צ	אורן שוורץ	26/04/2007	50-50	500	9,480
2148/06	שרעבי נ' אוויס השכרת רכב	רחובות	הרן פינשטיין	27/06/2007	כל אחד 1/3	600	5,195
1926/05	חזק נ' גולן	קריות	ערן נווה	16/11/2006	80-20	150	2,706.4
2467/05	קיגל נ' הפניקס הישראלי חברה לביטוח בע"מ	חיפה	יהושע רטנר	09/10/2005	80-20	50, 250	2,333
1112/07	צפירי נ' שושני	רמלה	זכריה ימיני	01/05/2007	50-50	אין צו להוצאות	9,232
1933/07	ברש נ' פוגל	ירושלים	אנה שניידר	27/04/2008	50-50	250	5,905
2488/07	הימסני נ' רפאל	ראשל"צ	מיכל עמית-אניסמן	04/03/2008	70-30	300	2,231
2479/07	פלדמן נ' צ'רנינה	פתח תקווה	שירי רפאלי	02/03/2008	65-25-5-5	300	4,130